

UPPSALA
UNIVERSITET

”Fan, Mehmet, vad gör du här?”

Levda erfarenheter av nedåtgående klassresor genom migration

Wilhelm Tossier

VT 2016

Handledare: Hedvig Ekerwald

Masteruppsats i sociologi, 30 hp

Sociologiska institutionen

Samhällsvetenskapliga fakulteten

Uppsala Universitet

Sammanfattning

Nedåtgående klassresor är ofta frånvarande inom klassforskning, trots att detta är en realitet för många högutbildade invandrade i Sverige. Denna studie syftar därför till att lyfta fram högutbildade utrikes födda svenskar och deras levda erfarenheter av att genomgå nedåtgående klassresor i Sverige, och vidare undersöka dels hur de hanterar sin nya klassposition, dels hur deras erfarenheter kan förstås i förhållande till olika maktordningar och o(jäm)likhetskapande strukturer i samhället. Empirin är insamlad genom kvalitativa intervjuer med 14 personer, i åldrarna 35 till 65 år, som genom migration till Sverige genomgått nedåtgående klassresor. Teorin tar avstamp i fenomenologi, intersektionalitet och klassteori. Empirin analyseras med hjälp av den fenomenologiska analysmetoden Interpretative phenomenological analysis. Resultatet visar att deltagarna inte bara upplever att de från tidiga år blev uppmuntrade av sina föräldrar att vidareutbilda sig efter gymnasiet, utan att de också fått lära sig att ta för sig i livet. Medelklasstillvaron i ursprungslandet präglades av handlingsutrymme, såväl socialt som på arbetet. Som nya i Sverige upplevde dock många deltagare att de, till skillnad från i ursprungslandet, var tvungna att förlita sig på omgivningen för vägledning, och att värdet på deras utbildningar diskvalificerades till följd av strukturer av rasism och sexism. Inte bara statliga myndigheter utan också företrädare för högskolor uppmanade deltagare att söka andra arbeten än vilka de är utbildade för. I brist på alternativ på arbetsmarknaden upplever många deltagare att de tvingats ”nöja sig” med en lägre klassposition i Sverige, vilket för vissa inneburit att de tvingats ta arbeten präglade av exploatering och slitsamma arbetsförhållanden. Trots att den nya klasspositionen inneburit svårigheter för deltagarna använder vissa deltagare svårigheterna som en strategi för att omdefiniera sin position. Genom att göra motstånd mot arbetsplatsers exploatering av invandrad arbetskraft, eller genom att betona värdet och vikten av arbetet de utför, använder deltagarna sina handlingar och nya arbeten för att omdefiniera värdet på sina nya klasspositioner i Sverige.

Nyckelord: nedåtgående klassresa, social mobilitet, klass, arbete, rasifiering, rasism

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	4
Syfte och frågeställningar	6
Disposition	7
2. Tidigare forskning	8
En historisk återblick på klassresandet i Sverige	8
Tidigare forskning om klassresenären	9
Invandrades möte med den svenska arbetsmarknaden	12
Nedåtgående klassresor med migrationsförtecken	14
3. Teoretiska perspektiv	19
Karl Marx, Max Weber och Pierre Bourdieu	19
Mot en ny förståelse av klass; feminism, postkolonialism och intersektionalitet	23
Sara Ahmed: Orientering och handlingslinjer	26
Vad är klass?	29
4. Metodologi, makt och (re)produktion av kunskap	32
Kvalitativ ansats och situerad kunskap	32
Makt- och klassperspektiv på kvalitativ forskning	34
Forskningsetiska övervägningar	35
Deltagarna	37
Intervjuerna	40
Analysmetod: Interpretative phenomenological analysis	41
Transkribering och analys	42
5. Resultat	45
(Re)produktionen av medelklasspositioner	45
Att följa redan beträdd mark	46
Att ha en utbildning att falla tillbaka på.....	49
Premisserna för medelklasspositionens bevarande	50
Orientering mot framtiden.....	53
Handlingsutrymme, uppskattning och problem	55
Att besitta handlingsutrymme	55
Problem till följd av handlingsutrymme	57
Kön som resurs/hinder	61
Klassreproduktionens försvårande omständigheter	66
Att orienteras i ny riktning	66
Samhällets rasifiering.....	69
Konsekvenser av den klassmässiga förflyttningen	76
Kapitalets exploatering av arbetskraften.....	76
Att konfronteras med en ny klassposition	79
Ompositioneringen	82
Att ta nya vägar	82
Att omdefiniera sin situation.....	86
Resultaten i teoretisk belysning	89
Avslutande ord	97
Att fortsätta ”häriifrån”	101
Referenser.....	102

1. Inledning

Herr talman!

Arbete betyder gemenskap och tillhörighet; makt att forma sitt liv och sin framtid. Att fler kvinnor och män finner ett jobb är avgörande för att hålla ihop Sverige. Ett tydligt sysselsättningsmål ska styra den ekonomiska politiken. Antalet personer som arbetar och antalet arbetade timmar i ekonomin ska öka så mycket att Sverige når lägst arbetslöshet i EU år 2020. Fler utlandsfödda svenskar ska komma snabbt in i arbete. Alla steg i mottagandet ska syfta till att hitta jobb. Ett nationellt och permanent finansierat system för validering införs. Fler ska få hjälp om de blivit diskriminerade. Idén att bedriva en integrationspolitik som är skild från jobb-, utbildnings- och välfärdspolitik är föråldrad. Integrationsministern avskaffas. Vägen in i Sverige - och rätten till jobb och välfärd - är en angelägenhet för alla (Regeringsförklaringen, 2014).

Orden från 2014 års regeringsförklaring tecknar en ljus bild av det svenska samhällets framtidsutsikter; arbetstillfällen, gemenskap, tillhörighet, egenmakt. Utifrån sysselsättningsgrad tar statsminister Stefan Löfven pulsen på det svenska samhällets framtida tillstånd; genom arbetsmarknadspolitiska insatser kommer arbetsmarknadens murar ge vika, och genom ökade arbetade timmar i den svenska ekonomin ska den svenska befolkningens välstånd och välmående säkerställas. Med hjälp av ett system för validering av invandrades utbildningar ska även invandrade svenskar ha möjlighet att fortsätta på den väg de slagit in på i ursprungslandet. Ingen lämnas efter. Ingen hålls heller tillbaka.

Ett och ett halvt år senare riktas emellertid kritik mot regeringen för att slösa med nyanländas kompetens. Representanter för Akademikerförbundet SSR gör gällande att nära var tredje nyanländ har en högre utbildning och regeringens nylagda lagförslag om tillfälliga uppehållstillstånd skapar fel drivkrafter för högutbildade invandrade på arbetsmarknaden (SvD, 2016). Mot bakgrund av en kraftig ökning asylsökande i Sverige föreslår lagförslaget nämligen att människor i skyddsbehov ska få tidsbegränsade uppehållstillstånd istället för permanenta. Vid omprövning av dessa kan det tidsbegränsade uppehållstillståndet emellertid övergå till ett permanent om personen i fråga arbetar och kan stå för egen försörjning (Regeringskansliet, 2016). Vad Ursula Berge och Katarina Lundahl från Akademikerförbundet SSR gör gällande är att en sådan lag kommer försätta nyanlända med hög utbildning i en situation där de tvingas att ”snabbt skaffa sig vilket jobb som helst för att få permanent uppehållstillstånd, istället för att satsa på att validera och komplettera sin utbildning” (SvD, 2016).

Vad representanterna för Akademikerförbundet föreslår är att det framlagda lagförslaget kommer försvåra möjligheterna för högutbildade invandrade att inneha befattningar som i stor

utsträckning redan är svårtillgängliga för dem. Statistiska centralbyrån visar att andelen som har arbete som huvudsaklig sysselsättning under 2016 skiljer sig mycket mellan högutbildade utrikes födda och högutbildade inrikes födda, och att andelen som har ett arbete som motsvarar förvärvad utbildning eller utbildningsnivå är stor mellan grupperna (SCB, 2016: 7). SCB:s siffror tecknar en mörk bild över högutbildade invandrades tillgång till den svenska arbetsmarknaden och bekräftar därmed delar av den tidigare forskning som gjorts på området (se Hosseini-Kaladjahi, 1993; Schierup, Paulson & Ålund, 1994; Eyrumlu, 1997; Yazdanpanah, 2008; jfr Sohl, 2014:17). För många högutbildade invandrade innebär flytten till Sverige att de också går igenom en dequalificeringsprocess, ”där tidigare erfarenheter, kunskaper, studier och kompetenser saknar värde för omgivningen” (de los Reyes, 2005: 18). Trots att forskningen om den svenska arbetsmarknadens dequalificeringsprocesser är omfattande diskuteras den sällan som orsak till nedåtgående klassresor, trots att dessa resor är en realitet för många utrikes födda svenskar (Yazdanpanah, 2008:24; Öhlin, 2010:52; Sohl, 2014:17; Hägerström, 2002:17; Sohl & Molina, 2012: 173ff). Och detta trots att berättelser om högutbildade invandrade som innehar lågkvalificerade yrken är del av en offentlig kunskap i Sverige, ”där den strukturella rasismen och diskrimineringen på den svenska arbetsmarknaden finns med som en (ofta outtalad) dimension” (Sohl, 2014:17).

I linje med SCB:s siffror vittnar tidigare forskningsresultat om en etniskt hierarkisk skala som positionerar personer från nordeuropeiska länder högst upp och personer från utomeuropeiska länder längst ner (de los Reyes & Molina, 2005: 295; SCB, 2016: 13). Nationellt ursprung har med andra ord betydelse för i vilken utsträckning det är möjligt som invandrad att bevara sin klassposition i Sverige. Vad forskningen belyser är följaktligen att klass inte kan förstås som frikopplat från och oberoende av andra maktstrukturer i samhället, utan att klass och strukturer av rasism snarare måste förstås i tät förbindelse med varandra. Högutbildade invandrade, som genom dequalificeringsprocesser gjort nedåtgående klassresor i Sverige, är en grupp vilken det talas om men som sällan ges möjlighet att föra egen talan. Med Paulina de los Reyes och Masoud Kamalis ord riskerar frånvaron av perspektiv som problematiserar ”den etniska (o)jämlighetens” koppling till maktstrukturer att förskjuta problembilden från strukturernas verkningar till brister hos den drabbade (de los Reyes & Kamali, 2005: 18). Att inte lyssna på dessa röster är också att ”reproducera maktens objektivering av en underordnad andra”. Att lyfta fram en motberättelse är således ”ett sätt att återerövra en förvägrad subjektivitet och rätten till problemformulering” (de los Reyes & Mulinari, 2005: 93).

Tisdag den 21 juni 2016 fattade Sveriges riksdag beslut om att tillfälligt begränsa möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige. Sverige befinner sig därmed i en situation med ett ökat antal asylsökande människor och färre möjligheter till permanent uppehållstillstånd. Utifrån Akademikerförbundet SSR:s resonemang skulle detta innebära att fler högutbildade personer som har flyttat till Sverige kommer att inneha arbeten som inte kräver hög utbildning, och att fler högutbildade personer än tidigare därmed kommer att göra nedåtgående klassresor i Sverige. Nedåtgående klassresor är redan idag en realitet för många högutbildade invandrade som kommit till Sverige. Att som utsatt för diskriminering få föra sin egen talan är inte bara ett sätt att återerövra en förvägrad subjektivitet, utan också att utmana ramen för tolkningsföreträdet i diskrimineringsfrågor. Och om då frånvaron av perspektiv, som problematiserar de klassmässiga förflyttningarnas koppling till maktstrukturer, riskerar att förskjuta problembilden från strukturerna till de som drabbas, så tycks det också innebära att det är först när diskriminerade gruppers erfarenheter erkänns som kunskapsbärande som ett riktigt arbete mot diskriminering kan påbörjas. Jag menar att det därför är viktigt att högutbildade personer, som genom migration gjort nedåtgående klassresor, ges möjlighet att själva få sätta ord på inte bara sina upplevelser av den nedåtgående klassresan utan också på sina erfarenheter av det svenska samhällets diskriminerande effekter på de egna levnadsvillkoren.

Syfte och frågeställningar

Högutbildade invandrades röster om självupplevda nedåtgående klassresor hörs sällan. Det övergripande syftet med denna studie är därför att lyfta fram högutbildade invandrade svenskar och deras levda erfarenheter av att genomgå nedåtgående klassresor i Sverige. Eftersom den nedåtgående klassresan för studiens deltagare inte varit självvald kommer fokus ligga på de strukturer som motverkat deras möjligheter att bevara sin gamla klassposition i Sverige. Mer precist ämnar jag undersöka hur deras erfarenheter av nedåtgående klassresor skapas i mötet mellan olika maktstrukturer i det svenska samhället. Vad gäller situationen som den nya klasspositionen innebär är jag intresserad av hur deltagarna, samtidigt som de integreras i nya sammanhang, förhåller sig till sitt ursprung och sin tidigare klassposition. Mina frågeställningar lyder som följer:

- Vilka erfarenheter upplever deltagarna som viktiga för förståelsen av sin klassresa?
- Hur upplever deltagarna att de hanterar den nya klasspositionen?

- Hur upplever deltagarna att deras erfarenheter kan förstås i förhållande till olika maktordningar och o(jäm)likhetsskapande strukturer i samhället?

Disposition

Föreliggande studie är indelad i flertalet avsnitt. Nästkommande avsnittet redogör för den tidigare forskning som gjorts om nedåtgående klassresor i Sverige. Avsnittet om tidigare forskning är uppdelat i tre delar, där det första kort presenterar forskning om klassresor i Sverige. I andra delen redogör jag för den forskning som finns kring högutbildade invandrare på den svenska arbetsmarknaden och den strukturella diskriminering denna grupp möter. Avslutningsvis diskuterar jag tidigare svensk forskning om subjektiva erfarenheter av nedåtgående klassresor med migrationsförtecken i Sverige. Därefter följer ett teoriavsnitt, där jag inledningsvis diskuterar klassbegreppets framväxt inom sociologin. Vidare diskuterar jag den feministiska och postkoloniala kritiken som riktats mot klassbegreppets snävhet. I denna del redogör jag även för det intersektionella perspektivet. Mot bakgrund av klassbegreppets utveckling och kritik presenterar jag sedan studiens huvudteoretiker, Sara Ahmed. Det efterföljande metodavsnittet behandlar bland annat studiens metodologiska ansats, tillvägagångssätt, forskningsetiska principer och analysmetod. Därefter följer presentationen av studiens analys och resultat. Detta avsnitt är indelat i sex delar vilka på olika sätt belyser deltagarnas nedåtgående klassresor. I det sista och avslutande avsnittet svarar jag på studiens forskningsfrågor. Detta avsnitt avslutas med förslag på fortsatt forskning inom området.

2. Tidigare forskning

I föreliggande avsnitt presenterar jag i huvudsak svensk kvalitativ klassresenärsforskning. Inledningsvis presenterar jag kort tidigare forskning om klassresor i allmänhet. Därefter följer en genomgång av forskning kring invandrades situation på den svenska arbetsmarknaden, där fokus ligger på den dequalificering och strukturella diskriminering som främst utomeuropeiska invandrade möter. Forskningsfältet om diskriminering av invandrade människor på arbetsmarknaden är omfattande. Jag ämnar därför inte presentera en bild av den internationella forskning som behandlar detta, utan istället presentera delar av den svenska forskning som rör diskriminering på den svenska arbetsmarknaden. Avslutningsvis kopplar jag samman detta med tidigare svensk forskning om subjektiva erfarenheter av nedåtgående klassresor med migrationsförtecken.

En historisk återblick på klassresandet i Sverige

Under 1900-talets första årtionden växte genom arbetarrörelsen en form av skötsamhetskultur fram i den svenska arbetarklassen (Trondman, 1994: 39). Idéhistorikern Ronny Ambjörnsson menar att en mentalitet, sprungen ur fackföreningar, bildningsorganisationer och nykterhetsloger, kom att präglade arbetarklassens attityder och idéer, där nykterhet, läsning, bildning och ordning var ledord. Genom bildning ämnade arbetaren medvetandegöra inte bara sig själv utan också samhället, och med skötsamhetskulturen följde tron på och arbetet mot en bättre framtid och en övertygelse om möjligheten av förändring av arbetarklassens villkor genom samarbete och solidaritet med den egna klassen (Ambjörnsson, 1988: 9f, 19, 85ff, 203). Målet var inte främst att ta plats på landets universitet utan snarare inta en inflytelserik plats i politiken, varför endast ett begränsat antal personer från arbetarklassen kom att göra uppåtående klassresor under 1900-talets första hälft. Det var emellertid detta bildningsideal och dess förespråkare som bidrog till att ”bygga det välfärdssamhälle som skulle ge alla barn och ungdomar lika formella möjligheter att studera vidare” och på så vis också ”lägga grunden för de formella möjligheterna att bli klassresenär” (Trondman, 1994: 41f). Vidare innebar bildningens höga status att nästkommande generation av arbetarklass växte upp i hem vilka lade prestige i läsning och därmed, i vissa fall, också raserade tidigare generationers

upplevelse av att inte kunna studera vidare. Följaktligen kunde många fler bli klassresenärer (Ambjörnsson, 1988: 227f).¹

Parallellt med skötsamhetskulturens förespråkande av bildning och medvetandegörande fanns en förhoppning om att på ett bättre sätt ta vara på människors potential. Inom arbetarrörelsen ansågs det finnas en begåvningsreserv bland kvinnor och inom arbetarklassen som skulle tjäna nationens bästa (Nyström, 2012: 43, se även Sohl & Molina, 2012: 171). Sociologen Ulla-Britt Wennerström menar att arbetarrörelsens arbete för att åstadkomma en mer jämlik utbildning i Sverige möjliggjorde uppåtgående klassresor vilka inte varit möjliga för den tidigare generationen arbetarklasskvinnor då ”[k]lasssamhället utgjorde klara gränsmarkörer för vem som passade in i, och tänktes gå vidare till realskola” (Wennerström, 2003: 304).

Uppåtgående klassresor har blivit dominerande i talet om klass i Sverige (Sohl & Molina, 2012: 166), men klassresan som framgångssaga visar bara en sida av det svenska samhället. Vad den inte berättar återkommer jag dock till senare. Nedan följer först en redogörelse för forskning som berört klassresenärer och deras erfarenheter av uppåtgående klassresor i Sverige.

Tidigare forskning om klassresenären

Äldre kvantitativa och komparativa studier gör gällande att Sverige karaktäriseras av en hög grad av klassmässig rörlighet (Lipset & Bendix, 1959:25), där institutionella och kulturella krav på jämställdhet föreslås ligga till grund för små skillnader vad gäller män och kvinnors lika möjligheter att göra uppåtgående klassresor (Hong Li & Singelmann, 1998:328ff). I siffror från 2008 görs gällande att 48 procent i Sverige har förflyttat sig klassmässigt, av vilka 34 procent har förflyttats uppåt och 14 procent förflyttats nedåt (Bengtsson & Berglund, 2010:32f). För kvinnor är uppåtgående klassresor vanligast genom giftermål (Wennerström, 2003: 29), och samtidigt som kvinnors klassresor föreslagits vara vanligare i Sverige än i andra länder föreslås nedåtgående klassresor vara vanligare bland kvinnor än män i Sverige (Portocarero, 1987:84).

I Sverige var det inom etnologin som studiet av människors klassresor tog sin början (Trondman, 1994:37, 39), och i tryck förekommer begreppet klassresenär för första gången

¹ Liknande resonemang förs även i senare studier, se Wennerström (2003: 302), Åström (1986/1999: 147) och Sohl (2014: 197-250, 425).

² Jonas Frykman och Orvar Löfgren diskuterar social mobilitet i termer av klassresande i *Den kultiverade människan* (1979: 127). I annan forskning förekommer bland annat begrepp som ”omvänd klassresa” (Molin &

1979² (Sohl, 2014: 14). Etnologerna Jonas Frykman och Orvar Löfgren menar att positionen som klassresenär innebär en rad svårigheter. Inte bara beskrivs mötet mellan olika klasser som ”en konfrontation mellan två världar och livsstilar” (Frykman & Löfgren, 1979: 68), den uppåtgående klassresan innebär också försök att ”leva upp till en livsstil, som man egentligen saknar materiella förutsättningar att förverkliga” (Frykman & Löfgren, 1979: 127). Som en konsekvens därav blir identifikationen uppåt viktig för att dra gränsen nedåt. Den nya positionen som uppåtgående klassresenär innebär att gränsdragningar görs för att tydligt markera övergången från den förutvarande statusen till den nya (Frykman & Löfgren, 1979: 127, 139, 144, 183). Etnologen Lissie Åströms forskning, som behandlar tre generationers kvinnors liv, nyanserar dock Frykman och Löfgrens läsning av den uppåtgående klassresenären. Åström menar att kvinnliga klassresenärer som under 1900-talets första hälft trätt in i medelklassen visserligen distanserar sig från vissa delar av barndomsmiljön. Samtidigt visar hon att vissa av de kvinnliga klassresenärerna disidentifierar sig med borgerlighetens tråkiga konventionella livsstil, snobbighet och brist på självständighet (Åström, 1986/1999: 66). En klassresa tycks således inte nödvändigtvis innebära en orientering mot en ny horisont och ett avståndstagande från en gammal. Det gamla kan snarare följa med och integreras med vissa aspekter av den nya klasstillvaron.

På flera punkter instämmer den sociologiska forskningen om klassresande med den etnologiska. Med fokus på sexton individer med ursprung i arbetarklassen lyfter Mats Trondman subjektiva upplevelser av uppåtgående klassresor genom högskoleutbildning under 1980-talets slut och 1990-talets början. Likt Frykman och Löfgren gör Trondman gällande att klassresan sätter individen i tillstånd av ambivalens; en känsla av att vara ”både och”. Med ena foten i arbetarklassen och den andra i medelklassen lever klassresenärer ett liv i och, kanske framförallt, mellan två världar (Trondman, 1994:410ff). Arbetarklassursprunget följer så att säga deltagarna genom hela livet, varefter den nya tillvaron som medelklass sätter dem i en position som karaktäriseras av en klassmässig balansgång (Trondman, 1994:415).³ Med hänvisning till kvinnors uppåtgående klassresor i Sverige gör även sociologen Lena Sohl gällande att den nya klasspositionen kan präglas av osäkerhet. Klassresenärer kan å ena sidan ha tillgång till många av de klassprivilegier som medelklassen besitter, men uppfatta sig som ”bristande medelklass” å den andra; utifrån yttre kriterier beskriver sig flera av studiens

² Jonas Frykman och Orvar Löfgren diskuterar social mobilitet i termer av klassresande i *Den kultiverade människan* (1979: 127). I annan forskning förekommer bland annat begrepp som ”omvänd klassresa” (Molin & Ågren, 1991: 10) ”klassbyte” (Åström, 1986/1999: 22) och ”klassbytare” (Ambjörnsson, 1988: 227f).

³ Liknande slutsatser dras i annan forskning, se bland annat Cederberg (2006:65), Lawler (1999:14ff) och Sohl (2014: 406f)

kvinnor som medelklass men identifierar sig *med* arbetarklassen. Likt Åström menar Sohl att föreställningarna som klassresenären har om den nya klassen kan, trots klassresan, medföra en disidentifikation med denna (Sohl, 2014: 406f, 410f). Jag menar att Sohls studie följaktligen kan förstås som en kritisk replik på Frykman och Löfgrens slutsats att uppåtgående klassresor nödvändigtvis skulle innebära att gränsdragningar görs för att tydligt markera övergången från den förutvarande statusen till den nya. Frykman och Löfgrens arbete kan enligt min mening problematiseras och vidare sättas in i en bredare diskursiv kontext där arbetarklassen inte sällan framställs som en klass alla önskar och strävar efter att lämna bakom sig (jfr Sohl & Molina, 2012: 166).

Med klassresan följer ett löfte om ett bättre liv och bättre livsvillkor. Lena Sohl och Irene Molina menar att klassresan som sådan brukar illustreras som en framgångssaga, ”en berättelse om fattigdom och slit med ett lyckligt slut” (Sohl & Molina, 2012:171). Trondman utmanar samtidigt som han bekräftar den tecknade bilden av uppåtgående klassresors lyckliga slut. Klassresan har för deltagarna i hans studie inneburit en ökad livsglädje och ett bättre mående. Klassresenärerna har emellertid betalat ett pris för samma resa. Samtidigt som deras fötter har placerats i två världar har de hamnat mellan två samhällen, två traditioner och två kulturer. Följden är en känsla av utanförskap (Trondman, 1994:37, 425). Tillsammans med bland andra Sohl riktar Trondman följaktligen inte bara kritik mot begrepp som klassbytare, där individen ”först var ’det ena’ och sedan oproblematiskt blev ’det andra’” (Trondman, 1994:24), han litar sig också med både internationell och annan svensk forskning som utmanar bilden av klassresor som en framgångssaga där individer från arbetarklassen med lyckliga steg kliver in i medelklassen (Lawler, 1999:7; Wennerström, 2003: 300f; Bengtsson & Berglund, 2010:30; Sohl, 2014:364ff).

Hur klassresor upplevs subjektivt och vilka konsekvenser dessa får för klassresenärens liv är frågor som Sohl intresserar sig för i *Att veta sin klass*. I sin studie om kvinnors erfarenheter av uppåtgående klassresor i Sverige analyserar Sohl hur föreställningar om ras och kön skapar olika förutsättningar för klassresor (Sohl, 2014: 37). Och Sohls arbete kan således sägas ligga närmare syftet med min studie än tidigare nämnd forskning. Utifrån intervjuer med sexton kvinnor födda under 1970- och 80-talen, som genom högskolestudier genomgått en uppåtgående resa från arbetarklass till medelklass, visar Sohl hur olika samverkande maktstrukturer möjliggör alternativt försvårar kvinnornas klassmässiga förflyttningar. Viktiga slutsatser från hennes studie är att ”nationsskapande processer och gränsdragningar baserade

på svenskhet och vithet” är väsentliga för att förstå klassresande i Sverige (Sohl, 2014: 417).⁴ Svenskhet fungerar som ett kapital som ger tillgång till mer formell makt och inflytande och betraktas av vissa av studiens klassresenärer som en förutsättning för deras resa (Sohl, 2014: 418). Som en konsekvens av rasistiska diskurser återkommer kvinnorna som har erfarenhet av rasifiering⁵ ofta till vikten av utbildning, duktighet och en strävan efter att betraktas som svensk (Sohl, 2014: 349ff, 419). Detta ligger i linje med forskning om diskriminering på den svenska arbetsmarknaden som visar att rasifieringsprocesser inte sällan ligger till grund för människors känsla av att behöva visa sig vara ”dubbelt så bra” som ”svenska” arbetskamrater för att lyckas övervinna ”diskrimineringens barriärer” (Schierup, 1994: 14). Likt de los Reyes och Kamali synliggör Sohl därmed också att svenskhet kan kopplas till en privilegierad position vars värde bekräftas av ”ett privilegiesystem där möjligheter, rättigheter, tillhörigheter och tillträdet till samhällets resurser och maktstrukturer regleras utifrån föreställda etniska skiljelinjer” (de los Reyes & Kamali, 2005: 12).

Sohl utmanar på många sätt idén om den uppåtgående klassresan som ett uttryck för en kollektiv frigörelse och låter därmed också läsaren ana att förflyttningar uppåt i klasshierarkin görs tillgängliga för vissa men inte andra. *Att veta sin klass* bidrar med viktig kunskap vad gäller samverkande maktstrukturer och dess betydelse för möjligheten att förflytta sig klassmässigt i Sverige; möjligheterna till uppåtgående klassresor villkoras av föreställningar om ras, kön och nationalitet. Det svenska välfärdssamhället har möjliggjort uppåtgående klassresor för vissa. Men Sverige är också ett land i vilket människor förflyttas nedåt i klasshierarkin. Detta gäller främst invandrade vars utbildningar inte erkänns och därmed inte kan omsättas på den svenska arbetsmarknaden. Nästkommande två avsnitt syftar till att närmare redogöra för forskning kring detta.

Invandrades möte med den svenska arbetsmarknaden

Traditionellt har ”arbetaren” i Europa betraktats som en vit man, detta är inte längre fallet. Invandrade utgör idag en av de grupper som riskerar att hamna i fattigdom (Mattsson, 2001: 262; Yazdanpanah, 2008:24; Sohl, 2014:25), och personer med utländsk bakgrund har under

⁴ Sohl drar även viktiga slutsatser vad gäller sexualitet och femininitets inverkan på deltagarnas klassresor. Jag har emellertid valt att inte närmare diskutera detta då syftet med min studie främst avser processer av klass och rasifiering.

⁵ Enligt Molina och de los Reyes kan rasifiering förstås som ”de(n) process(er) genom vilka sociala relationer mellan människor struktureras enligt kulturella och biologiska tillskrivna egenskaper på ett sätt som definierar och konstruerar differentierade sociala gemenskaper som (olika) ”ras” kollektiv” (de los Reyes, Paulina & Irene Molina, 2005: 311). För vidare definition av begreppet se Molina (2005).

en längre tid, oavsett hur det mäts, haft en sämre position på den svenska arbetsmarknaden (Åberg, 1984: 63f; Schierup, Paulson & Ålund, 1994: 26f; de los Reyes & Molina, 2005: 303; Neergaard, 2006:9; Yazdanpanah, 2008:104). Inte sällan sker en dequalificering av högutbildade utrikes födda, där kvalifikationer och arbetslivserfarenheter från ursprungsländerna inte erkänns (Schierup, Paulson & Ålund, 1994: 26). Medan forskning föreslår att det finns en etniskt hierarkisk skala ”som positionerar icke-européer, företrädesvis från muslimska länder, längst ner i den sociala rangordningen under det att nordeuropéer placeras högst upp” (de los Reyes & Molina, 2005: 295; se även Sohl & Molina, 2012: 174), visar forskning också att dequalificeringstendenserna är starkare bland kvinnor än män (Schierup, Paulson & Ålund, 1994: 49). Det blir således inadekvat att förklara nedåtgående klassresor utifrån en indelning mellan inrikes födda och utrikes födda, detta eftersom gruppen utomeuropeiska invandrade också är föremål för en intern rangordning ”där ursprungsländer/regioner tycks tillmätas stort betydelse” (de los Reyes & Molina, 2005: 300).

Med hänvisning till *samhällets rasifiering* gör de los Reyes och Molina gällande att differentieringen i arbetslivet bör förstås som ett resultat av sociala underliggande föreställningar om rastillhörighet (de los Reyes & Molina, 2005: 295). Anders Neergaard gör en distinktion mellan två former av etnifierade arbetsmarknadsregimer där den stora ekonomiska krisen under det tidiga 1990-talet fungerar som en vattendelare mellan en regim karakteriserad av full sysselsättning och en ny kännetecknad av hög arbetslöshet. Expansionen av både industrin och den offentliga sektorn medförde under 1970- och 80-talen en ökad efterfråga på arbetskraft. Detta innebar inte bara en kraftig sysselsättningsökning av kvinnor med svensk bakgrund, utan också behov av en ”arbetskraftsimport” (Mulinari & Neergaard, 2004: 111; Neergaard, 2006: 13). Medan kvinnor med svensk bakgrund kom att stå för arbete inom den offentliga sektorn kom kvinnor och män med utländsk bakgrund att i huvudsak arbeta inom industrin och servicebranschen (Neergaard, 2006:12f). 1970- och 80-talen kännetecknades med andra ord av att invandrade personer fick jobb, men det är även under den här perioden som både grunderna för dagens könssegregerade arbetsmarknad institutionaliseras och kvinnor och män med utländsk bakgrund övertar de mest riskfyllda och slitsamma arbetena på den svenska arbetsmarknaden (Schierup, 1994: 17; Mattsson, 2001:262; Neergaard, 2006:13f).

Under slutet på 1980-talet och i början på 1990-talet kom många invandrade arbetare att slås ut från arbetsmarknaden, dels på grund av hälsoproblem som de dåliga arbetsvillkoren och tuffa arbetena inneburit (Schierup, 1994: 13), dels som en följd av de strukturomvandlingar på arbetsmarknaden som främst drabbade de arbeten som innehölls av

arbetarklassen, där majoriteten av invandrade kvinnor och män fanns. I och med den ekonomiska krisen under det tidiga 90-talet blev det allt svårare för alla och särskilt personer med utländsk bakgrund att få lönearbete (de los Reyes & Molina, 2005: 302; Neergaard, 2006: 14). Den ekonomiska krisen kom på så vis att fungera som en vattendelare mellan inkludering och exkludering från arbetsmarknaden; ”från 1990-talets början fram till nu kännetecknas av hög arbetslöshet och en arbetsmarknad som exkluderat personer med utländsk bakgrund från sysselsättning” (Neergaard, 2006:14f).

Forskningen är emellertid inte överens om vad som ligger till grund för att utrikes födda svenskar i högre grad exkluderas och underordnas på den svenska arbetsmarknaden jämfört med inrikes födda. Medan vissa söker finna förklaringar i brister hos de invandrade (jfr Neergaard, 2006:14) eller ett resultat av etnicitet (Elliot, 1997:223; Yazdanpanah, 2008:124; Rezaei & Goli, 2012: 309) menar andra att det är ett resultat av ”kulturalisering, segregation och diskriminering” (Hägerström, 2002:17; se även Schierup, Paulson & Ålund, 1994; de los Reyes & Molina, 2005: 305; de los Reyes, 2006a: 12; 2006b:10f; Schierup, 2006:40).

Nedåtgående klassresor med migrationsförtecken

Vad gäller subjektiva erfarenheterna av nedåtgående klassresor är forskningen begränsad, såväl den svenska som internationella. I föreliggande avsnitt presenterar jag forskning som på ett sätt eller annat behandlar människors erfarenheter av nedåtgående klassresor som följd av migration till Sverige. Av detta följer inte att studiernas huvudsakliga syfte har varit att diskutera klassmässiga förflyttningar nedåt i klasshierarkin, istället är erfarenheter av genus, klass och migration i det svenska samhället i fokus, och den nedåtgående förflyttningen behandlas snarare sekundärt.⁶

I syfte att uppmärksamma arbetarklasskvinnors ekonomiska och sociala förhållanden i dagens Sverige kastar Soheyla Yazdanpanah ljus på lågavlönade ensamstående mödrars erfarenheter av försörjning i Sverige. Av avhandlingens tjugo deltagare är tio iranskfödda varav majoriteten av dem har en medelklassbakgrund. Som följd av att ha tvingats på flykt har majoriteten av kvinnorna lämnat en medelklasstillvaro i Iran och trätt in i arbetarklasstillvaro i Sverige. Yazdanpanah menar att kvinnornas iranska bakgrund reducerar värdet av deras kulturella kapital i Sverige; deras meriter och kompetens legitimeras inte på den svenska arbetsmarknaden som en konsekvens av deras ”etniska” bakgrund (Yazdanpanah, 2008:65,

⁶ I majoriteten av studierna används inte begreppet nedåtgående klassresa. Jag har trots detta valt att lyfta dessa då de på ett sätt eller annat behandlar nedåtgående klassförflyttningar, antingen implicit eller explicit.

124, 269). Likt Yazdanpanah visar Hassan Hosseini-Kaladjahi på en betydande degradering vad gäller iranska invandrades yrken i Sverige i jämförelse med deras tidigare erfarenheter på den iranska arbetsmarknaden (Hosseini-Kaladjahi, 1993:47). Den arbetslivserfarenhet och den utbildning som vissa har med sig från ursprungslandet erkänns för många inte på den svenska arbetsmarknaden varför de arbeten som görs tillgängliga för personer med utländsk bakgrund ofta är begränsade (Hosseini-Kaladjahi, 1993:31ff). Detta ligger i linje med den ekonomiska rasism som Katarina Mattsson kastar ljus på; diskursen om de Andra kringsskär möjligheten för personer med utländsk bakgrund att få andra än lågkvalificerade arbeten (Mattsson, 2001:262). Detta instämmer Reza Eyrumlu i som, likt tidigare nämnd forskning, gör gällande att den svenska arbetsmarknaden karaktäriseras av en etnisk hierarki (jfr Sohl & Molina, 2012: 174; de los Reyes & Molina, 2005: 303). Det finns så att säga en etnisk fördelning som ger personer med svensk bakgrund rätt att ”välja” arbete (Eyrumlu, 1997:81, 208). För att få arbete över huvud taget måste många högutbildade från Iran därför söka sig till arbeten som de är överkvalificerade för och som sällan har med deras utbildning att göra (Hosseini-Kaladjahi, 1993:29f).

För nedåtgående klassresenärer innebär klassresan inte bara att deras ekonomiska situation försämras, klassresan riskerar även att innebära att den respekt de var vana att mötas med i hemlandet försvinner (Yazdanpanah, 2008:93; Eyrumlu, 1997:85, 91). Den nya situationen i Sverige kantas i betydligt större utsträckning av rasism och diskriminering (Yazdanpanah, 2008:93). I relation till medelklassstillvaron i ursprungslandet har den sociala positionen som arbetarklass i Sverige inneburit ”mindre respektabilitet i ett samhälle där lönearbete är en viktig källa till respekt” (Yazdanpanah, 2008:269). Vad gäller iranska medelklassfamiljer i Sverige gör Eyrumlu gällande att många, som följd av att vägarna till en liknande tillvaro vad gäller klass och status antingen ter sig eller är stängda, tvingas ”nöja sig” med en lägre status och ställning i samhället (Eyrumlu, 1997:85). De iranskfödda migranter som Eyrumlu följt kände sig i Iran stolta över sin ställning i samhället. Dekvalificeringen av deras kulturella kapital i Sverige har däremot inneburit en tillvaro som inte bara kantas av svagare ekonomisk ställning utan också en degradering av status vilket medfört en identitetsförhandling. Från att ha betraktats som medelklass i Iran har många hänvisats till socialbidrag i Sverige; en position som i Iran kan innebära ett förlorande av social status bland sina närmaste (Eyrumlu, 1997:91).

Eyrumlu menar att lönearbete vanligen utgör ”toppen på en lång utbildning och en långvarig strävan efter en passande plats i samhället” (Eyrumlu, 1997:92). Detta kan ha en stark påverkan på vem en anser sig vara och hur en betraktar sig själv. Den nedåtgående

klassresan riskerar därför att medföra en känsla av misslyckande (Eyrumlu, 1997:118). Att som tidigare aktiv deltagare i samhällets sociala och ekonomiska liv, med en viktig plats i samhällets makthierarki, förlora sin ställning, inte bara på arbetsmarknaden utan också socialt, riskerar att sätta spår på klassresenärens psykiska hälsa; den nedåtgående klassresan ligger inte sällan till grund för känslor som ångest och övergivenhet (Eyrumlu, 1997:92, 122; se även Cederberg, 2006:67). Stress över arbetslöshet, ekonomiska svårigheter och oro för barnens framtid är även centrala teman i berättelserna i Yazdanpanahs studie (Yazdanpanah, 2008:94). Den nedåtgående klassresan riskerar på så vis att förändra klassresenärers syn på sig själva; deras socioekonomiska ställning krymper i och med deras nya situation, och deklasseringen av deras kulturella kapital gör att deras makt, inflytande och chans att påverka samhället kringkåras (Eyrumlu, 1997:123).

Hosseini-Kaladjahi visar att personer som genomgått en klassmässig förflyttning nedåt i samband med migration räknar med kostnader för migrationen och att de i vissa fall därför accepterar den nedåtgående klassresan (Hosseini-Kaladjahi, 1993:33). Andra uppfattar den nedåtgående klassresan som ett oundvikligt resultat av kulturella skillnader (Eyrumlu, 1997:170, 175). Av den nedåtgående klassresan följer dock inte att klassresenärerna står passiva inför diskrimineringen de möter. För de personer som inte vill eller kan acceptera den nya situationen innebär den nedåtgående klassresan inte sällan att strategier används för att på ett sätt eller annat ”hantera” och göra motstånd mot den nya klasspositionen. Att som nedåtgående klassresenär försöka möjliggöra en uppåtgående klassresa för sina barn kan ses som en. I den tidigare forskningen om erfarenheter av nedåtgående klassresor identifierar jag dock ytterligare tre. Den första strategin innefattar att göra en distinktion mellan klassresenären och den nya klasspositionen. Yazdanpanah visar att ett par av studiens svenskfödda kvinnor och flertalet av studiens iranskfödda, trots att de gjort klassresor från medel- till arbetarklass, gör en distinktion mellan sig själva och sina arbetskamrater för att på så vis också bli igenkända som medelklass. De använder så att säga sina färdigheter och egenskaper på sätt som signalerar en tillgång till kapital som skiljer dem och människor från arbetarklassen åt (Yazdanpanah, 2008:83f).

Den andra strategin innefattar försök att kringgå eller skjuta upp den klassmässiga förflyttningen. Hosseini-Kaladjahi menar att personer som står inför en nedåtgående klassresa till följd av migration i vissa fall använder utbildning som ett medel och en strategi för en ”lyckad” integration. Som en strategi för att undvika en nedåtgående klassresa börjar vissa migranter studera i det nya landet. (Hosseini-Kaladjahi, 1993:31). Likt Hosseini-Kaladjahis menar Yazdanpanah att flera av de iranskfödda kvinnorna i hennes studie, som en

konsekvens av den diskriminering som de utsatts för på arbetsmarknaden, valde att studera på Komvux och därigenom också få studiemedel i form av studielån och bidrag som inkomstkälla. Yazdanpanah menar att detta förde med sig två saker; dels så innebar studier i Sverige att deras kulturella kapital gavs högre symboliskt värde, dels fungerade studierna som en frizon för att undvika eller skjuta upp en klassnedgång (Yazdanpanah, 2008:107, 124, 271). Utbildningen kan på så vis ses som en strategi för att kringgå, och i de fall det inte är möjligt, så långt det är möjligt skjuta upp den nedåtgående klassresan (Hosseini-Kaladjahi, 1993:36f).

En tredje strategi för att hantera klassresan och i vissa fall komma bort från den skam som vissa upplever på den nya arbetsplatsen innefattar att starta eget företag. Med fokus på personer som migrerat från Turkiet till Sverige menar Eyrumlu att egenföretagande inte sällan uppfattas som mer attraktivt än ”lågkvalificerade” arbeten. Det egna företaget fungerar som ett sätt att undkomma den hårda diskriminering som utbildade invandrade annars så ofta möter på den svenska arbetsmarknaden (Eyrumlu, 1992:50f). Därtill innebär rollen som egenföretagare att en blir svårare att definiera hierarkiskt. Positionen innebär att en blir friare att definiera sig själv, och möjligheten att bevara ens självkänsla blir därmed också större (Hosseini-Kaladjahi, 1993:40).

...

Forskningen om nedåtgående klassresor är begränsad, i synnerhet inom Sverige. Behovet av och efterfrågan på sådana studier har dock aktualiserats i forskning som på ett sätt eller annat behandlar klassresande (se Hägerström, 2002: 17, Yazdanpanah, 2008:24; Öhlin, 2010:52; Sohl, 2014:17). Det finns visserligen studier som tecknar en bild av nedåtgående klassresenärers liv och erfarenheter. Dessa studier har emellertid haft ambitionen att primärt behandla andra maktordningar, och därmed närmast sig nedåtgående klassresor sekundärt. Nedåtgående klassförflyttningar uppmärksammas i vissa delar av analysen, men diskuteras inte i någon större utsträckning. Vad gäller forskning om diskrimineringen av migranter på den svenska arbetsmarknaden och devalifieringsprocesserna av invandrades kulturella kapital är forskningen däremot omfattande. Denna forskning berör dock snarare processerna genom vilka denna exkludering och devalifiering sker än de subjektiva erfarenheterna av desamma. Detta bör enligt min uppfattning läsas som en begränsning inom fältet.

Diskurser etablerar vissa sätt att förstå och förhålla sig till världen. Men diskurser opererar också genom utslutningar och tystnad; genom formerandet av specifika diskurser utsluts

och osynliggörs andra möjliga synsätt (de los Reyes & Kamali, 2005: 16). de los Reyes och Kamali menar att "[a]vsaknaden av ett perspektiv som problematiserar den etniska o(jäm)likhetens koppling till maktstrukturer i samhället och dess vidmakthållande i och genom samhällets institutioner, normer och funktionssätt gör integrationsprocessen till ett tidlöst tillstånd som i första hand är förknippat med ett problemperspektiv på invandrade kvinnor och män och deras barn" (de los Reyes & Kamali, 2005: 8f). Vidare påpekar de att:

vem som talar och vem som omtalas, sätter upp ramen för tolkningsföreträdet i diskrimineringsfrågor. Den/de som är utsatt(a) för diskriminering förvägras en subjektsposition varifrån de kan föra sin egen talan. Att bli utsatt för diskriminering innebär därför inte sällan en dubbel kränkning: den diskriminerande handlingen i sig och att inte bli betrodd som subjekt, som någon som är kapabel att sätta ord på sina egna erfarenheter. Erfarenhet är därför ett centralt begrepp i analysen av vardagsrasism och diskriminering. När de diskriminerades erfarenheter accepteras som kunskapsbärande, i betydelsen att de rymmer viktig information om samhällets organisering och dess diskriminerande effekter på människors levnadsvillkor öppnar detta för möjligheten att påbörja arbetet mot diskriminering (de los Reyes & Kamali, 2005: 18)

Syftet med mitt arbete är att lyfta röster som sällan annars hörs. Inom den sociologiska forskningen finns idag en stor kunskapslucka vad gäller invandrades nedåtgående klassresor i Sverige och deras subjektiva erfarenheter av dessa. Genom att lyfta utrikes födda svenskars levda erfarenheter av nedåtgående klassresor, ämnar jag följaktligen lyfta erfarenheter och perspektiv, vars tystnad och uteslutning cementerat föreställningar om ett kulturellt avstånd som förklaring till invandrades position på den svenska arbetsmarknaden, och jag hoppas därmed också kunna hjälpa till att rucka på den föreställningsvärld som detta maktutövande vilar på (jfr de los Reyes & Kamali, 2005: 16).

3. Teoretiska perspektiv

I föreliggande avsnitt ämnar jag redogöra för de teoretiska perspektiv som ligger till grund för denna studies förståelse av invandrade kvinnors och mäns nedåtgående klassresor i Sverige. För att förstå sättet på vilket klass figurerar i studien menar jag att en redogörelse för klassbegreppets framväxt är nödvändig.

Inledningsvis tecknar jag en bild av Karl Marx uppfattning av klass, där jag riktar fokus på hans syn på klassamhällets exploatering av arbetarklassen. Detta följs av ”en blick” på Max Webers bredare uppfattning av klass vilken även berörde status. Därefter redogör jag för Pierre Bourdieus klassbegrepp och hans vidareutveckling av Marx och Webers tankar. Marx, Weber och Bourdieu fungerar här som en fond mot vilken jag sedan kastar ljus på den vidareutveckling som gjorts inom klassteori där jag skildrar den kritik som feministiska och postkoloniala tänkare riktat mot klassbegreppets snävhet. Detta är centralt för studien då syftet med denna är att undersöka klassresande i skärningspunkten mellan olika maktstrukturer. Som en följd därav ger jag också kortare introduktion till det intersektionella perspektivet.⁷ Mot ovan sagda introducerar jag sedan studiens huvudteoretiker, Sara Ahmed, och de perspektiv och begrepp hon bidrar med. Efter redogörelsen för Ahmed och klassbegreppets framväxt landar jag slutligen i min definition av klassbegreppet och de klassteoretiska delar jag finner användbara i studiet av klassmässiga förflyttningar.

Karl Marx, Max Weber och Pierre Bourdieu

”Historien om alla hittillsvarande samhällen är historien om klasskamp” (Marx & Engels, 2009: 29) löd Karl Marx och Friedrich Engels inledande ord till *Det kommunistiska partiets manifest*. Tillsammans med Engels föreslog Marx att den moderna kapitalismen kännetecknas av en uppdelning mellan två fientliga läger, två antagonistiska klasser; förtryckare och förtryckta i ständig motsättning till varandra, där den förra, bourgeoisie, inte bara har skapat sig en värld efter sitt eget beläte, utan också frambragt de vilka kommer störta samma herravälde; de moderna arbetarna; proletärerna⁸ (Marx & Engels, 2009: 30ff).

⁷ Huruvida det ska betraktas som ett perspektiv råder det dock delade meningar kring, andra föreslår att intersektionalitet ska förstås som metod eller teori. För fördjupad diskussion se Kathy Davis (2008).

⁸ Marx kom senare att omvärdera detta. I *Kapitalets tredje bok* gör Marx gällande att samhället utgörs av tre stora samhällsklasser; lönearbetare, kapitalister och jordägare som ”lever av att utnyttja antingen sin arbetskraft, sitt kapital eller sin jordegendom” (Marx, 1973: 784).

Klasser är, för Marx, i grunden ett resultat av den ekonomiska strukturen. Ekonomin ger olika tillgång till materiella resurser varför klasstrukturens bas kan sägas återfinnas i de ekonomiska förhållandena. För Marx utgjorde närheten till produktionsmedlen grunden för klassuppdelningen. Som ägare av materiella produktionsmedel besitter bourgeoisien medel för exploateringen av arbetarna som tvingas sälja sin arbetskraft till kapitalisten då de saknar de materiella medlen som krävs för att producera varor (Marx, 2013: 313f; Marx & Engels, 2009: 40). Med hänvisning till begreppet mervärde gjorde Marx gällande att arbetarna arbetar utöver "det nödvändiga arbetets gränser". Genom det arbete och den arbetskraft som kapitalisten konsumerar produceras ett värde som överstiger det värde som motsvarar arbetarnas dagliga behov av existensmedel. Under en arbetsdag arbetar arbetarna med andra ord mer än nöden kräver för att överleva (Marx, 2013: 185f). Som en följd därav kan arbetarna sägas skapa ett värde som överstiger det som de får i lön för sitt arbete. Arbetsprocessen skapar ett värde större än vad det kostar för kapitalisten att anställa arbetaren; ett mervärde, "vilket för kapitalisten har samma tjusning som en skapelse ur tomma intet" (Marx, 2013: 186).

Likt Marx menade Weber att ägande och egendomslöshet var centrala förhållanden i förståelsen av klass. Weber föreslog emellertid en mer komplex läsning av samhällets uppdelning. Som föreslagits ovan menade Marx att närheten till produktionsmedlen utgjorde grunden för klassuppdelningen, för Weber var det snarare "arten av chanser på *marknaden* som utgör den gemensamma betingelsen för de enskilda individernas öde. 'Klassituation' är i denna mening i sista hand liktydig med 'marknadssituation'" (Weber, 1987: 36). Beroende på hur kontrollen över ägodelar är fördelade mellan parterna på marknaden varierar människornas livschanser (Weber, 1987: 35). Men ägande var för Weber inte det enda som var avgörande för en människas marknadssituation. Positionen bestäms också utifrån individens prestationsförmågor och dess användbarhet som värde inom en given ekonomisk ordning. Vad han gjorde gällande var att även kunnighet, utbildning och unika kvalifikationer, antingen förvärvade genom utbildning eller naturliga, var viktiga för klassuppdelningen⁹ (Weber, 1983: 210ff).

Med analyser av status breddade Weber ytterligare förståelsen av klass. Med status kastade han ljus på den, antingen positiva eller negativa, sociala prestige som följer av ens livsstil, yrke, utbildning eller härkomst. För Weber var status inte detsamma som klassposition; status kan visserligen grunda sig på en grupps klassposition men är inte nödvändigtvis uteslutande

⁹ Detta kan förstås i termer av möjlighetsansamling, se Wright (2012: 52).

bestämd av denna. Status kan även ”öva inflytande på eller ensam betinga en klassituation utan att dock vara identisk med denna” (Weber, 1983: 212). En central aspekt av Webers analys av den sociala ordningen var den nära koppling han gjorde mellan status och makt. Enligt honom är makt inte nödvändigtvis eftersträvansvärt i syfte att berika sig ekonomiskt; ren ekonomisk makt är sällan en källa till högt socialt anseende. Däremot värderas ofta makt ”för sin egen skull” som en följd av den positiva sociala prestige det ger. Inte sällan utgör detta i sin tur sedan grunden för ekonomisk makt (Weber, 1987: 34f).

Att klass även påverkas av andra faktorer än rent ekonomiska, däribland bildningsmeriter och livsstilar, är ett resonemang som vidareutvecklats av Bourdieu. Ekonomiska förhållanden var, enligt Bourdieu, centrala för förståelsen av det moderna klassamhället. Han ansåg emellertid att fördelningen av ekonomiska tillgångar endast delvis förklarar klasskillnader. Utöver ekonomiskt kapital identifierade han ytterligare tre vilka han ansåg centrala för förståelsen av klass; kulturellt, vilket bland annat kan förvärfvas genom utbildning, socialt, vars resurser kan sägas vara baserade på relationer och nätverk med hjälp av vilka en kan ”behålla det respektabla samhällets förtroende”, och symboliskt kapital, vilket är den form de övriga kapitalformerna antar när de väl erkänns legitimitet och därigenom blir möjliga att omsätta inom ett givet fält (Bourdieu, 1993: 275ff; 2012: 120).

Genom att teckna ett tredimensionellt socialt rum ämnade Bourdieu förklara dels hur kapitalformerna organiserar samhället, dels hur människor positioneras olika inom detta. Människans position inom samhället avgörs, enligt Bourdieu, av hens samlade volym av kapital, kapitalets sammansättning och dessa två egenskapers utveckling över tid (Bourdieu, 1993: 271; 2012: 123). Till kapitalets totala volym räknade Bourdieu den totala summan av resurser, såväl ekonomiska och kulturella som symboliska, som är möjliga att använda sig av. Beroende på människors totala kapitalvolym placeras människor olika på det sociala rummets vertikala axel, där de som är mest alternativt minst välförsedda med både kulturellt och ekonomiskt kapital placeras högst respektive lägst ner. Denna skillnad i volym bör, enligt Bourdieu, förstås som den grundläggande klassindelningen mellan dominerande och dominerade. Kapitalets sammansättning skiktar i sin tur denna klassuppdelning. Grupper inom de olika klasserna besitter kapital av olika struktur på så vis att deras samlade kapital fördelats på olika sätt mellan de olika kapitalformerna. Längst ut på vardera änden av den horisontella axeln placeras ekonomiskt respektive kulturellt kapital, där deras värde står i omvänt förhållande till varandra (Bourdieu, 1993: 271ff, 290f).

Till skillnad från Marx menade Bourdieu att klasser inte kan definieras utifrån sin position inom produktionsförhållandena. Teoretiska klasser är inte nödvändigtvis reella klasser utan

står i *verkligheten* i ständig förbindelse med andra stratifieringsgrunder, däribland rasmässiga, könsmässiga, etniska och nationella vilka kan fungera som ”reella urvals- och uteslutningsprinciper utan att någonsin uttalas som sådana” (Bourdieu, 1993: 252ff; se även Bourdieu, 2012: 123f). Jag vill stanna vid att Bourdieu fann sådana maktordningar centrala för förståelsen av klass. Som tidigare forskning visar är den nedåtgående klassresan för invandrade kvinnor och män inte ett resultat av brist på kulturellt kapital utan snarare en effekt av andras diskvalificering av denna kapitalform. Vi kan således inte okritiskt använda de olika kapitalformerna som ett mått på klasstillhörighet. Om kulturellt kapital kan ges makt bara i så motto som det erkänns, och detta erkännande i somliga fall endast förbehölls vissa etniska och nationella kroppar, tycks det också innebära att rasmässiga, etniska och nationella stratifieringsgrunder är centrala för vår förståelse av klass och klassmässiga förflyttningar. Varje försök att frikoppla klass från andra maktordningar är med andra ord dömt att misslyckas. Att maktordningar står i ständig förbindelse med varandra har teoretiserats mer noggrant och mer utförligt av andra teoretiker vilka kommer behandlas längre ned. Men även om andra teoretiker har mer än Bourdieu att bidra till förståelsen av samverkande maktordningar anser jag att länken mellan maktstrukturer och symboliskt kapital fungerar som ett användbart analytiskt verktyg i teoretiserande kring vad som möjliggör alternativt försvårar vissa kroppars klassmässiga rörlighet.

Centralt för Bourdieus klassteori var att objektiva skillnader i kulturellt och ekonomiskt kapital kommer till uttryck i ett ”*symboliskt rum* med synliga distinktioner, med särskilda tecken som alla är symboler för distinktion” (Bourdieu, 2012: 128). Med Bourdieus ord råder ett dialektiskt förhållande mellan klassificerade och klassificerande praktiker; människors olika tillgång till det fältspecifika kapitalet innebär skilda positioner och därmed också olika utsiktspunkter och praktiker (Bourdieu, 1993: 297f; 2012: 118). Enligt Bourdieu är *habitus* människans förkroppsligade kapital. Skilda levnadsvillkor skapar skilda habitus, och vad Bourdieu föreslog var att habitus inte bara (re)producerar klassificerbara praktiker, utan därigenom också möjliggör ett särskiljande och värderande mellan positioners olika livsstilar och smak, dvs. klassificerande omdömen (Bourdieu, 1993: 298ff). I avsaknad av ett fältspecifikt kapital blir en människa föremål för en social verklighet som skiljer sig åt från den sociala verklighet som innehavare av det gångbara kapitalet möter. Den förra och den senare blir därigenom föremål för skilda habitus, samtidigt som de genom denna förkroppsligade praxis (re)producerar dessa skilda habitus och sociala verkligheter (Bourdieu, 1993: 299). Och på så vis blir olika livsstilar också expressiva egenskaper hos olika klasser i samhället; klass ristas så att säga in i kroppen.

Mot ovanstående resonemang gör Bourdieu gällande en människans klassposition innebär att en också upplever ”känslan av att befinna sig på sin rätta plats” (Bourdieu, 2012: 122). Att förkroppsliga en viss klasshabitus innebär ofta att en upplever närhet till och samhörighet med de vilka delar denna. Det objektiva avståndet vad gäller fördelningen av kapital kommer på så vis till uttryck även i den subjektiva upplevelsen av avstånd (Bourdieu, 2012: 122). Om då en viss klassposition följs av en viss klasshabitus, och känslan av hemmahörande är beroende av att dessa två överensstämmer, tycks det också innebära att en förflyttning från en klassposition till en annan riskerar att få konsekvenser för inte bara känslan av att passa in i den nya klassen, utan också för känslan av samhörighet med de i liknande klassposition. I relation till denna studies nedåtgående klassresenärer menar jag därför att klass som en känsla av hemmahörande kan hjälpa mig att närma mig deltagarnas erfarenheter av klassmässiga förflyttningar. Att passa in i ett socialt rum till vilket en redan är anpassad, eller ”sticka ut” som en konsekvens av kroppens avvikande från rummets utformning, ligger väl i linje med Ahmeds resonemang och kommer därför vidareutvecklas och redogöras för närmare längre ned. Innan jag ger mig i kast med att redogöra för Ahmed och hennes begrepp kastar jag först ljus på den feministiska och postkoloniala kritik som riktats mot tidigare klassteorier.

Mot en ny förståelse av klass; feminism, postkolonialism och intersektionalitet

Traditionella läsningar av klass kom under 1960- och 70-talen att utmanas under ”andra vågens” feminism. De rådande klassteorierna ansågs alldeles för snäva och i många fall inadekvata. Vad gäller traditionella klassförståelser identifierar Joan Acker ett flertal problem. Teorierna, vilka främst utarbetats av vita privilegierade män, har utgått från vad som är relevant endast utifrån en specifik manlig synvinkel. Inte sällan har klass och kapitalism behandlats som kön- och rasneutrala strukturer trots att vita manliga arbetare och kapitalister implicit fått stå modell för klasserna. Därtill har det obetalda och reproduktiva arbetet sällan betraktas som ekonomiskt och därmed viktigt för förståelsen av klass varför den kapitalistiska ekonomin också uteslutande kommit att definieras utifrån marknadsrelaterade aktiviteter (Acker, 2005: 93; 2006: 1, 5, se även Hartmann, 1997: 97; The Combahee River Collective, 1982: 17).

Mot den marxistiska klassförståelsen har det riktats kritik, detta eftersom att denna inte anses kunna förklara det speciella i förtrycket av kvinnor¹⁰ (Tornhill & Tolvhed, 2008: 12). Genom sitt ensidiga fokus på det betalda arbetet har marxismen ansetts osynliggöra det mervärde som produceras av kvinnorna inom hemmen. Gayle Rubin menar bland annat att Marx missar den centrala roll som kvinnorna har i produktionen av de varor som håller arbetaren vid liv och därigenom reproducerar arbetskraften, vilken över huvud möjliggör skapandet av ett mervärde (Rubin, 1975: 162).

Trots den (vita) feminismens kritik av tidigare klassteorier höjdes det under 1970-talets black feminism röster vilka kritiserade dennas oförmåga att uppmärksamma intersektioner av klass och ”ras”; den vita feminismens homogeniserande av kvinnors erfarenheter misslyckades med att fullt ut synliggöra de maktförhållanden som skiljer kvinnor åt (de los Reyes & Mulinari, 2005: 15; Brah & Phoenix, 2004: 76). Allt för länge hade svarta kvinnors erfarenheter marginaliserats och förvrängts inom feministiska diskurser (Wallace, 1982: 10; Carby, 1997: 45; Lorde, 2007: 66f; Davis, 2008: 72f). Enligt bell hooks har feminismens oförmåga att se och utmana rasistiska strukturer inneburit att kopplingen mellan klass och ”ras” skymts (hooks, 2000: 133; se även Davis, 1990: 4f; Lorde, 2007: 112). Trots att svarta kvinnor och kvinnor från tredje världen generellt innehar den lägsta ekonomiska positionen inom den kapitalistiska ekonomin, och trots att samma grupp av kvinnor varit delaktiga i feministiska kamper från dess begynnelse, har rasism inom feministiska rörelser inneburit att deras röster tystats och deras delaktighet i kamperna osynliggjorts (The Combahee River Collective, 1982: 14ff; hooks, 2000: 131).

Fokuset på multipla maktstrukturer uppstod som en kritik mot den köns- och rasbaserade forskning som inte fullt ut lyckades redogöra för den levda erfarenheten i vissa försummade skärningspunkter (McCall, 2005: 37). I syfte att tillhandahålla en teoretisk ram för att analysera hur makt (re)konstitueras introducerade teoretikern Kimberlé Crenshaw begreppet *intersektionalitet* i slutet på 1980-talet. Kvinnor som rasifieras upplever en annan form av rasism än män som rasifieras, och den sexism de förra möter skiljer sig åt från den sexism som vita kvinnor blir föremål för. Därför måste fokus läggas på intersektionen mellan dessa strukturer och de sätt på vilka de samverkar i forandet av svarta kvinnors erfarenheter (Crenshaw, 1991: 1252, 1296f, se även Collins, 1989: 747).

¹⁰ Från Marx sida gjordes endast begränsade försök att förklara kvinnornas situation inom klassamhället (Gemzöe, 2002: 72; Firestone, 1997: 20). Engels försökte emellertid förklara detta (Engels, 2008). Engels har dock varit föremål för en bred feministisk kritik, se bland annat Beauvoir (2006: 91).

I föreliggande studie delar deltagarna erfarenheter av nedåtgående klassresor som följd av migration. Men som påvisats ovan är deltagarna alltid mer än nedåtgående klassresenärer; de har genomgått en klassresa med erfarenheter av "ras", kön, religion, nationellt ursprung och så vidare (jfr Yuval-Davis, 2006: 195). För att på ett så adekvat sätt som möjligt närma mig den heterogenitet som präglar denna grupp och deras erfarenheter menar jag att en intersektionell ingång är nödvändig. Utifrån ett intersektionellt perspektiv ges jag möjlighet att inte bara synliggöra och analysera de maktstrukturer som är framträdande i deltagarnas utsagor, som analytiskt verktyg ger det mig också möjlighet att närma mig och undersöka hur erfarenheterna av deras nedåtgående klassresor formats av dessa. Men, som diskuterats av bland annat Nira Yuval-Davis, finns det en risk att kategorier som klass, ras och etnicitet naturaliseras (Yuval-Davis, 2006: 199). Av detta följer med nödvändighet ett problematiserande av kategoriseringar. För att tala med Sara Edenheim kan kategoriseringar medföra oönskade konsekvenser. Likt henne betraktar jag dock användandet av kategorier som en möjliggörande våldshandling; genom att benämna och kategorisera (re)producerar jag kategorin som sådan, däri ligger själva våldshandlingen. Benämmandet ger mig emellertid möjlighet att undersöka deltagarnas erfarenheter, detta eftersom ett namn, en kategori eller en identitet är "nödvändiga för att en kropp ska kunna "vara" någonting överhuvudtaget" (Edenheim, 2005: 323).

Min förståelse av kategorier innebär med andra ord att de inte ska läsas som någonting som existerar på egen hand. Likt Sara Ahmed, professor i Race and Cultural Studies, betraktar jag kategorier som konsekvenser av processer, där klass, "ras" och kön snarare är effekter av kapitalistiska, rasistiska respektive patriarkala strukturer än någonting som redan finns "där ute" (Ahmed, 2011: 224, se även Skeggs, 1997: 21). För att förklara klassmässiga förflyttningar som följd av processer av rasifiering och/eller sexism är det således nödvändigt att ta hjälp av analytiska verktyg vilka ämnar förklara (re)produktionen av sådana strukturer och hur sådana strukturer påverkar människors möjligheter i samhället. Ahmeds teoretiska ramverk kommer därför att ligga till grund för denna studies förståelse av klassresor med migrationsförtecken. Nedan följer en redogörelse för Ahmeds analytiska verktyg vilka är centrala för denna studies förståelse av invandrade kvinnors och mäns nedåtgående klassresor i Sverige. Mot bakgrund av vad som presenterats i detta avsnitt lägger jag avslutningsvis fram min definition av klassbegreppet och hur det ska förstås i relation till denna studies fokus på klassrörlighet.

Sara Ahmed: Orientering och handlingslinjer

I fenomenologisk anda menar Ahmed att individer föds in i en redan konstituerad värld; ett socialt rum vars konturer och form är resultatet av historien och de människor som tidigare upptagit det. För att tala med Ahmed har det förflutna trampat upp vissa stigar för människorna att följa:

A path is made by the repetition of the event of the ground "being trodden" upon. We can see the path as a trace of past journeys. The path is made of footprints – traces of feet that "tread" and that in "treading" create a line on the ground. When people stop treading the path may disappear. And when we see the line of the path before us, we tend to walk upon it, as a path "clears" the way (Ahmed, 2006: 16)

För att tala med Ahmed handlar orienteringar om var en börjar och hur en fortsätter "häriifrån". Kroppar har olika utgångslägen vilka påverkar människors handlingsmöjligheter. Tidigare generationer har så att säga lämnat fotspår för andra att följa vilket för med sig att människor orienteras på vissa sätt mer än andra. Orienteringar är med andra ord ett arv från det förgångna vilket betyder att människor också ärver vissa tings närhet, "inte bara fysiska objekt, utan också stilar, möjligheter, strävanden, tekniker, vanor" (Ahmed, 2011: 132). Med Bourdieus terminologi kan orienteringar sägas sätta en viss habitus inom räckhåll, och då det sociala rum vilket Ahmed tecknar redan är orienterat kan det också sägas föreskriva vissa och inte andra linjer för människorna att följa, vilket både möjliggör och begränsar olika handlingar. Men som framkommer av citatet ovan ligger vägen endast utstakad framför oss som en konsekvens av att ha blivit trampad på. Handlingslinjerna är med andra ord performativa. Genom att gå efter annan följa linjerna som följs av andra (re)produceras inte bara linjen som sådan, orienteringen övergår också i vanor och "glöms" slutligen bort (Ahmed, 2006: 16ff).

Vad Ahmed föreslår är att kroppar orienteras olika beroende på sättet de upptar det omgivande rummet. Och beroende på formen av detta upptagande formas de också olika (Ahmed, 2006: 15f). I linje med Edmund Husserls fenomenologi, vilken innebar ett närmande av objekt som främmande ting, menar Ahmed att människan inte redan är placerad i ett bekant socialt rum. Genom ändamålsinriktade rörelser visavi det omgivande rummet kan kroppen däremot närma sig det främmande, och därigenom använda vad som tidigare varit obekant som en förlängning av sitt eget vara. Människan tar så att säga rummet i anspråk, och samtidigt som människan närmar sig och använder rummet för egna syften konstituerar människan aktivt det omgivande rummet och blir därigenom också det rum hen tar i anspråk

(Ahmed, 2006: 11, 53). Men som framkommer ovan kan rummet inte sägas innefatta en oändlig uppsättning handlingar för människan att åta sig. Ahmed menar att det sociala rummet kan tas i anspråk bara i så måtto som kroppens situation gör det tillgängligt. Med hjälp av ett exempel ur Simone de Beauvoirs *Det andra könet* kan vi bättre förstå hur orienteringar inte bara formar kroppar olika utan också (re)producerar det sociala rummet:

Den lilla flickan ska bli hustru, mor och mormor, hon ska sköta sitt hem exakt så som hennes mamma skötte sitt, hon ska ta hand om sina barn så som hon själv blev omhändertagen; hon är tolv år och hennes historia är redan skriven i stjärnorna, hon kommer att upptäcka den dag för dag utan att någonsin få vara med och utforma den (Beauvoir, 2006: 355).

Vad som skiljer kvinnor och män åt kan utifrån Beauvoirs resonemang sägas vara en fråga om skilda orienteringar. Att födas in i en värld med könsrelationer innebär att det ställs förväntningar på kroppar att följa vissa och inte andra linjer. Tidigare generationer har i detta fall utstakat en klar linje för kroppen att följa, där moderskap och giftermål kan liknas vid punkter som skall uppfyllas längs vägen. Med Ahmeds ord visar Beauvoir att vi ärver orienteringar av tidigare generationer; vår bakgrund är vad som ligger *framför* oss. Den kroppsliga orienteringen är med andra ord inget resultat av slumpen; det är den specifika kroppens bakgrund som orienterar den mot framtiden, och genom att orientera sig åt det ena och inte andra hållet tar kroppen i ovanstående citat formen av en liten flicka på väg att besätta positionen kvinna. Kön ”blir på detta sätt något socialt och kroppsligt givet, eller något som vi tar emot av andra som ett historiskt arv” (Ahmed, 2011: 131). Och genom detta (re)producerande av kategorin kvinna, detta upptagande av det sociala rummet, (re)konstituerar kroppen också en könad värld. Vad exemplet visar är att orienteringar och könsskillnader inte kan förstås i termer av orsak och verkan. Istället måste orienteringar förstås utifrån ett dialektiskt förhållande där de å ena sidan är en effekt av redan producerade skillnader, å andra sidan fungerar som en mekanism genom vilken denna könsskillnad (re)produceras (Ahmed, 2006: 60).

Som föreslagits av tidigare forskning kan invandrades nedåtgående klassresor förstås som konsekvenser av rasifiering och/eller kulturalisering. För att förstå vad som gör utrikes födda svenskar till en extra sårbar grupp på den svenska arbetsmarknaden måste fokus således riktas mot utformningen av det omgivande rummet och ljus kastas på de handlingsmöjligheter vilka tillgängliggörs för kroppar som rasifieras och/eller kulturaliseras i Sverige. På liknande sätt som Beauvoirs exempel ovan har den koloniala historien skapat en ”vit värld” vilken ger människor olika möjligheter att tillägna sig och utnyttja rummet för egna syften.

Kolonialismen har utformat en värld ”redo” för vissa kroppar vilken möjliggör vissa sakers nåbarhet. Hur vi betraktas formar vad vi gör, och som en konsekvens därav kan ras förstås som ett resultat av rasism; ”[r]asismen producerar ras som om det vore en egenskap hos kroppar (biologisk essentialism) eller kulturer (kulturell essentialism)” (Ahmed, 2011: 224). Sådana kategorier existerar med andra ord inte ”på egen hand”, utan är snarare effekter av olika maktstrukturer vilka begränsar alternativt möjliggör kroppars möjlighet att initiera och åta handlingar (Ahmed, 2006: 5).

Mot det ovan sagda kan vi också konstatera att människors livschanser är avhängiga vad som ligger bakom dem. Enligt Ahmed har vissa kroppar mer bakom sig än andra i den stund de sätts till världen. Vad gäller uppåtgående klassresor menar hon att vithet kan fungera som en social bekvämlighet och ett kapital vilket möjliggör en klassmässig förflyttning uppåt i samhällshierarkin. Intersektionen av klass- och rasstrukturer och sammansättningen av denna intersektion möjliggör alternativt begränsar människors handlingsutrymme. I en ”vit kapitalistisk värld” erhåller vissa kroppar, de vilka ärver vithet och borgerlig habitus som orienteringar, också ras- och klassprivilegier. Sådana kroppsliga orienteringar kan sägas möjliggöra social mobilitet uppåt i samhället eftersom sådana kroppar rör sig i ett socialt rum som redan utformats efter dem (Ahmed, 2011: 136ff). Att deltagarna i föreliggande studie gjort nedåtgående klassresor skulle således kunna förstås som en effekt av tidigare generationers handlande vilket satt den vita borgerliga kroppens habitus bortom deras räckvidd och därmed begränsat deras möjligheter att bibehålla klasspositionen vilken de tidigare besatte.

Med hjälp av begreppen orienteringar och linjer ges jag möjlighet att analysera hur deltagarnas bakgrund ”riktat” dem mot framtiden. Med begreppet linjer ges jag inte bara möjlighet att synliggöra vilka förväntade färdvägar som låg framför dem innan de kom till Sverige, utan också möjlighet att kasta ljus på vilka normativa linjer som det svenska samhället föreskrivit och vilka handlingsalternativ som därav blivit möjliga för deltagarna. Med fokus på vad som ligger bakom dem, och på deras möjlighet att omvandla detta till kapital, blir det också möjligt att analysera hur detta påverkar nåbarheten till arbeten och levnadssätt i Sverige.

Linjerna som orienteringen föreskriver kan liknas med instruktioner om vart vi förväntas gå, och att följa den förväntade färdvägen i livet ger inte bara löfte om lycka, att följa vägen kopplas också samman med värden som anständighet och ärlighet (Ahmed, 2006: 70; 2010: 571-594). Men som anvisningar är orienteringar emellertid möjliga att avvika från. Och genom att ta andra vägar än de vi ombetts följa framträder nya linjer för andra människor att

följa (Ahmed, 2006: 20). Med hjälp av Ahmeds begrepp blir det således möjligt att inte bara teoretisera kring social reproduktion utan också om förändring och alternativa sätt att leva och organisera det omgivande rummet på. Att deltagarna förflyttats från en klassposition till en annan kan förstås som ett avvikande från en förväntad livslinje och ett utstakande av en ny. Genom att gå efter annan följa linjerna mot vilka en människa är orienterad innebär inte sällan att människan förvärvar en känsla för vem hen är. Av ett avvikande från de normativa linjerna följer därmed också en risk för att känslan för vem en är förändras eller går förlorad (Ahmed, 2006: 20). Till denna studie bidrar Ahmed således med verktyg för att teoretisera kring hur den klassmässiga förflyttningen påverkar dem subjektivt, vilket är fundamentalt för att förstå den levda erfarenheten av deras nedåtgående klassresa.

Ovanstående teoretiker tecknar tillsammans en komplex läsning av klassamhället. Innan jag går vidare och redogör för min metodologiska ansats och tillvägagångssätten på vilka empirin till denna studie samlats in ämnar jag ”knyta ihop säcken” och plocka ut de delar av ovanstående teoretikers klassförståelser som jag finner användbara och därigenom teckna en egen definition av begreppet klass och sättet på vilket det bör förstås och förhållas till i denna studie.

Vad är klass?

Min klassförståelse grundar sig till viss del på Marx idé att klasser i grunden är en effekt av kapitalismens ekonomiska struktur. Kapitalismen ger så att säga olika tillgång till materiella resurser och kan således ses som grundvalen på vilken klassförhållanden tar form. Detta kan beskrivas i termer av ekonomiska klasser där individer klassificeras utifrån ”yrke, arbetets kvalifikationsgrad eller om man befinner sig i en över- eller underordnad position i en organisation” (Bengtsson, 2010a: 13; se även Erikson & Goldthorpe, 1992: 35ff; Wright, 1997: 20f). Det är inte bara att vara anställd med väldefinierade arbetsuppgifter mot vilka en bestämd ersättning erhålles som kan sägas vara kännetecknande för arbetarklassyrken, vad som till stor del är kännetecknade för en arbetarposition i en organisation är också underordning (Bengtsson, 2010a: 14; 2010b: 23f). Dessa positioner innebär begränsade karriärmöjligheter och kräver ofta mindre specialiserad kunskap vilket för arbetsgivaren gör den anställda mer utbyttbar (Bengtsson, 2010a: 14). Medelklassyrken, däremot, kännetecknas av mer specialiserad kompetens och svårkontrollerade arbetsuppgifter varför relationen mellan arbetsgivare och anställd i större utsträckning också tvingas bygga på förtroende. De

mer specialiserade arbetsuppgifterna kräver inte sällan att arbetaren förfogar över ett kulturellt kapital vilket gör arbetsgivaren mer beroende av den anställde (Bengtsson, 2010a: 14). I utbyte mot högre lön, goda anställningsvillkor och karriärmöjligheter förväntas den anställde visa engagemang och lojalitet gentemot arbetsgivaren (Wright, 1997: 21).

Från Marx kan jag således sägas ta med mig uppfattningen att produktionsförhållandena kännetecknas av en maktasymmetri och av exploatering och en kamp mellan klassers skilda intressen, där vissa vinner makt på bekostnad av andra. Materiella ojämlikheter inom produktionsförhållandena är följaktligen centrala i min klassförståelse. De är dock inte de enda centrala delarna. Positionerna inom produktionsförhållandena är viktiga för förståelsen av exploateringsrelationerna inom kapitalismen men kan inte fullt ut förklara klasskillnader. I enlighet med den feministiska kritiken av marxismens snäva fokus på de exploaterande relationerna mellan lönearbetare och kapitalist menar jag att exploateringen även återfinns inom andra sfärer inom den kapitalistiska ordningen, däribland inom hemmet.

Klasskillnader kan alltså inte uteslutande förstås utifrån fördelningen av ekonomiskt kapital. Klasser måste också förstås utifrån förfogandet över andra än strikt ekonomiska resurser, däribland kulturella och sociala. Detta kan beskrivas i termer av sociala klasser där individer delar kompetens, livsstilar, värden och smak (Bengtsson, 2010a: 16). Sådana förmågor och habitus kan öka eller begränsa en individs chanser att uppnå privilegierade positioner i samhället. Föräldrar med högt kulturellt kapital kan föra sina kapitalformer vidare till sina barn och därigenom bidra till att reproducera klassrelationerna i samhället. Individer vars kapitalformer erkänns högt värde kan även *välja* att arbeta inom lågkvalificerade yrken utan att för den delen klassificeras som arbetarklass. Ett sådant yrkesval kan snarare förstås som en konsekvens av en privilegierad position vars erkända kapital gör det möjligt för individen att välja yrke och därmed röra sig fritt längs det sociala rummets vertikala axel. Det är således inte korrekt att alltid dra ett likhetstecken mellan yrke och klassposition.

Å andra sidan vittnar tidigare forskning om att kulturellt kapital inte nödvändigtvis ger tillträde till annars svårtillgängliga medelklassyrken. Vad nedåtgående klassresenärer synliggör är att andra faktorer, som "ras", kön och nationell bakgrund, fungerar som barriärer till vissa arbeten och att utbildningskrav därmed inte är det enda som skyddar vissa gruppers privilegier och förmåner. Klass kan med andra ord inte förstås frikopplat från andra maktstrukturer. Kapitalistiska strukturer står i ständig förbindelse med andra strukturer vilka skapar privilegierade respektive sårbara positioner i samhället. Det kulturella kapitalet måste legitimeras innan det kan omsättas, vilket kan påverkas av status och olika stratifieringsgrunder. Och som en konsekvens därav går det inte heller att alltid dra ett

likhetstecken mellan en individs volym av kulturellt kapital och klassposition. Centralt är istället det värde som individers olika kapitalformer erkänns då detta i sin tur avgör vilka yrken och positioner inom en organisation som tillgängliggörs.

För att sammanfatta är det alltså inte med nödvändighet yrket som sådant som definierar individers klassposition, inte heller det kulturella kapitalet; klasspositionen kan också definieras utifrån det värde som den enskilda individens kapitalformer erkänns ha, vilket i sin tur bestämmer vilka yrkespositioner som är möjliga för individen att besätta. Mot bakgrund av detta anser jag att en skiljelinje måste dras mellan individers klassposition och klassidentifikation. Om habitus innebär att en upplever närhet med andra vilka delar denna, tycks det också innebära att individer vilka delar liknande kulturella kapital kan uppleva samhörighet med varandra oavsett om deras kapitalformer värderas olika. De kan så att säga uppleva känslan av att befinna sig på sin rätta plats i mötet med andra vilka delar deras smak, intressen och stil. På så vis kan individer från olika klasspositioner också dela klassidentifikation, dvs. dela den subjektiva uppfattningen om vilken samhällsklass de anser sig tillhöra (Bengtsson & Berglund, 2010: 33). Status, livsstil och smak är med andra ord centrala komponenter i förståelsen av klass men inte nödvändigtvis detsamma som klass. De kan, å ena sidan, vara sociala uttryck för klassförhållanden (se Skeggs, 1997: 128). Å andra sidan kan det vara just ens smak och livsstil som gör det svårt för en människa att känna sig hemma på den plats till vilken samhället förpassar en. I sådana fall är smak och stil på inget vis ett uttryck för individens klassposition utan fungerar snarare som preferenser utifrån vilka en diskrepans mellan ens ”objektiva” klassposition och ens känsla för vilken klass en anser sig tillhöra uppstår.

Hur denna förståelse av klass relateras till deltagarna i min studie belyser jag i nästkommande avsnitt. Där diskuterar jag inte bara studiens metod och tillvägagångssätt, utan också etiska överväganden och kunskap ur ett maktperspektiv.

4. Metodologi, makt och (re)produktion av kunskap

Kvalitativ ansats och situerad kunskap

Valet av metod spelar roll för vad en kan säga om klass. Eftersom syftet med denna studie är att lyfta fram högutbildade utrikes födda svenskar och deras levda erfarenheter av att genomgå nedåtgående klassresor i Sverige är det viktigt att denna studies fokus läggs på hur de klassmässiga förflyttningarna subjektivt upplevs för de enskilda deltagarna. Jag har mot bakgrund av syftet samlat in empirin genom kvalitativa intervjuer och vidare analyserat empirin med hjälp av analysmetoden Interpretative phenomenological analysis (IPA), vars fokus kan sägas ligga på upplevelser och erfarenheter. Innan jag närmare diskuterar intervjuerna och analysen av dessa för jag en diskussion om kvalitativ forskning och hur den kan förstås i relation till situerad kunskap.

Den kvalitativa sociologins olika inriktningars gemensamma strävan efter kunskap om den sociala världen kan illustreras med hjälp av ett schackbräde och två schackspelare:

[U]tan kunskap om schackspelarnas ”inre” strategiska resonemang i förening med kunskap om spelets regler, reduceras beskrivningen av det som sker vid bordet till en bild av två människor som flyttar runt pjäser på ett rutigt bräde. Det är således endast genom att sätta oss in i de handlande aktörernas/spelarnas tanke- och föreställningsvärld, som vi kan nå verklig konkret kunskap om vad som sker (Hughes & Månsson, 1988: 140)

Den omgivande världen är en värld som ständigt måste tolkas och en omgivning för människorna att få rätsida på, och det är följaktligen genom människors upplevelser och erfarenheter som den sociala världen kan sägas vara organiserad. Eftersom syftet med denna studie är att söka förstå ungefär hur deltagarna upplever sina situationer ämnar jag inte tala om vad som sker oberoende av deras upplevelser av det som äger rum.

Jag som forskare har visserligen, oberoende av deltagarna, definierat deras situationer som nedåtgående klassresor. Icke desto mindre instämmer samtliga deltagare i premisserna utifrån vilka denna definition är gjord. Att inte alla deltagare själva definierar sin situation som en nedåtgående klassresa innebär, enligt min mening, inte nödvändigtvis att en sådan definition är missvisande för deras erfarenheter. Mulinari menar att ”[e]tt vanligt och allvarligt missförstånd inom sociologin är tron att vardagskategorier och sociologiska kategorier är samma sak” (Mulinari, 1999: 44):

När informanter inte känner igen sig i den slutliga vetenskapliga texten, när de tittar skeptiskt och säger: det var inte det jag sa, har de både rätt och fel. De har fel på så sätt att forskaren citerar ordagrant. De har rätt på så sätt att sociologisk analys inte enbart handlar om vad informanter säger. Den förmedlar aldrig det "autentiska", eller vad som "egentligen hände". Tolkningar är ett försök att länka det individuella ödet och den djup personliga berättelsen med teorier om samhällsstruktur och samhällsförändring (Mulinari, 1999:45)

Jag stannar med andra ord inte vid deltagarnas vardagserfarenheter. Eftersom jag ämnar undersöka hur deltagarnas erfarenheter och situation är skapta i intersektionen av multipla maktstrukturer är det viktigt att jag också kopplar "dessa erfarenheter till de strukturer som skapar och skapas av dessa erfarenheter" (Mulinari, 1999:47).

Det är dock inte möjligt att fullt ut inta deltagarnas perspektiv på världen. Allt får sin betydelse i sitt sammanhang, och i varje sammanhang har jag med mig mina personliga erfarenheter (Thomsson, 2010: 37). Jag är av uppfattningen att inte bara samhället och tiden sätter upp ramar för vilka tolkningar som är möjliga och uppfattas som rimliga att göra, utan att jag själv som forskare också är situerad och unikt positionsbestämd på många sätt, däribland genom "ras", nationalitet, klass, kön och sexualitet (jfr Skeggs, 1997: 34; Thomsson, 2010: 37; se även Intemann, 2010: 784). Detta innebär att min position får konsekvenser för min tillgång till kunskap och därigenom "gör vissa perspektiv, tillvägagångssätt och analyser mer eller mindre tänkbara" (Sohl, 2014: 53; jfr Haraway, 1988: 581ff; Harding, 1993: 56; Wahab, 2005: 33). Det är jag som beskriver hur deltagarna upplever sina klassresor, och på ett eller annat sätt kommer jag därmed alltid att bidra med mina egna tolkningar till deras berättelser (jfr Becker, 1996: 58). I linje med den fenomenologiska ansatsen är min strävan att komma så nära deltagarnas upplevelser och meningsskapande som möjligt. Det är emellertid viktigt att ha med sig att jag endast får tillgång till delar av deltagarnas liv och erfarenheter, och att det är utifrån denna begränsade kunskap som mina tolkningar sedan görs (Skeggs, 1997: 53).

Det är ovanstående utgångspunkter som styr mitt tillvägagångssätt, såväl insamlandet av det empiriska materialet som analysarbetet av detta. Nedan diskuterar jag mitt tillvägagångssätt vad gäller insamlandet av data. Vidare redogör jag för hur analysarbetet gått till och de etiska överväganden som jag gjort. Då jag finner produktionen av kunskap tätt knuten till makt finner jag det dock nödvändigt att inleda med att diskutera min forskning ur makt- och klassperspektiv.

Makt- och klassperspektiv på kvalitativ forskning

Jag har med denna studie haft för avsikt att ge utrymme åt människor att föra sin egen talan och formulera egna berättelser och kunskaper om sätten på vilka deras erfarenheter formats i bland annat den svenska klasstrukturen. Även om jag vill tro att min avsikt varit god kan studien som sådan problematiseras utifrån just klassrelationer. Den engelska feministen Liz Stanley för ett intressant resonemang angående kvalitativa forskningsmetoder där hon menar att forskare och deltagare har olika positioner inom den vetenskapliga produktionen. Likt Marx läsning av varuproduktionen kan det akademiska arbetet teoretiseras utifrån vilka som kontrollerar den slutgiltiga produkten och vilka som inte gör det (Stanley, 1990: 5). Jag vill stanna vid att Stanley menar att det inte är helt klart hur deltagare och forskare ska placeras utifrån denna delning. Som deltagare är människorna jag intervjuat inte studieobjekt som står utan inflytande över den vetenskapliga produktionen. Genom att producera egna tolkningar av sina nedåtgående klassresor är deltagarna också medproducenter. Likt feministisk forskning betraktar jag intervjun som en performativ händelse där deltagarnas kunskap är vad som möjliggör min kunskap (Skeggs, 1997: 52; se även Denzin, 2001: 28f). Deltagarna är i denna mening kunskapsbärande subjekt vilka under intervjutillfället, tillsammans med mig, skapar en berättelse. (Bettie, 2014: 22; jfr Holstein & Gubrium, 1995: 112f; Charmaz, 2006: 26).

Det är dock missvisande att tala om intervjuerna med maktneutrala ord som dialog eller samtal (Kvale, 2006: 483). Utifrån denna studies syfte, vilket stipulerats av mig, har jag initierat intervjuerna, bestämt ämnet för intervjuerna och vilka frågor som ska ställas. Jag har med andra ord gett deltagarna en tydlig färdriktning för intervjuerna. Det är visserligen möjligt att säga att deltagarna i hög grad sedan fått styra riktningen för intervjuerna och att jag med intresse ställt följdfrågor för att förstå och lära mig mer av deras erfarenheter och reflektioner (jfr Charmaz, 2006: 26). Icke desto mindre har min roll varit att ställa frågor vilka deltagarna förväntats svara på, och jag menar att intervjuerna därför kan sägas ha liknat enkelriktade ”utfrågningar” snarare än ett samtal mellan två jämlika parter med ömsesidiga intressen (jfr Kvale, 1997: 13; 2006: 483ff).

Postkolonial forskning har emellertid varnat för risken att tillskriva deltagare makt- och agenslösa positioner (Mohanty, 2003:38f). Makt är ingenting stabilt som existerar suveränt. Makt bör istället läsas som en relationell sådan som ständigt är under förhandling, även under intervjutillfället (jfr Foucault, 2002: 103). Genom att avböja eller undvika att svara på frågor, genom att svara på någonting annat än vad jag frågat efter, eller genom att rent av ifrågasätta

eller avbryta deltagandet i studien har deltagare också kunnat förhandla om makten att forma premisserna för inte bara deltagandet utan också för studien som sådan (jfr Kvale, 2006: 485).

För att återknyta till Stanleys tankar menar jag följaktligen att det är svårt att dra tydliga gränser för vem som har makt att utöva inflytande över vad under kunskapsproduktionen. Vad som är desto tydligare är att jag, i egenskap av studiens författare, har haft tolkningsföreträde i den vetenskapliga texten och på så vis också kan sägas ha den slutgiltiga makten över produktionen. Detta har delvis försatt deltagarna i en position som studieobjekt. Trots att jag betraktar deltagarna som medproducenter till denna studie menar jag därför att de i relation till mig intar en underordnad position inom den vetenskapliga produktionen.

En sådan utgångspunkt aktualiserar viktiga metodologiska frågor om (re)produktionen av kunskap och vems intresse forskningen tjänar. Den postkoloniala teoretikern Chandra Talpade Mohanty har belyst sambandet mellan produktionen av kunskap och upprätthållandet av asymmetriska maktrelationer (Mohanty, 2003: 35). En process som föreslås vara nära kopplad till ”det kunskapsteoretiska upplägget där forskaren förväntas leverera kunskap om ”de andras” ”annorlunda” erfarenheter och liv, grundad i ett distansnerande förhållningssätt mellan ”vi” som studerar och ”dom” som studeras” (Lundström, 2007: 32f). Inte sällan har resultaten präglats av etnocentrism och implicita normer kring vithet och medelklass eller genom utformningen av studien positionerat dem som objekt. Forskningen har antingen förstärkt exotiserande och homogeniserande bilder av arbetarklassen och icke-vita eller helt osynliggjort grupperna som sådana (Lundström, 2007: 33; se även Mohanty, 2003: 37, 39, 53f). Med makten att producera kunskap om andra har forskaren också makt att upprätthålla befintliga föreställningar om den egna gruppens överlägsenhet (Mohanty, 2003: 56f). Detta innebär ett ansvar för den maktposition jag som forskare besitter (Haraway, 1988: 583f; Bhavnani, 2012: 30). För att minska risken att (re)producera en maktobalans mellan mig och deltagarna måste jag granska premisserna för kunskapen som studien genererar (Haraway, 1988; Wahab, 2005: 32). Dessa utgångspunkter har i stor utsträckning styrt insamlingsarbetet av studiens empiri och diskuteras därför närmare nedan.

Forskningsetiska övervägningar

Valet av metod har för mig inte bara varit en fråga om val mellan vilka former av empiriinsamling som på bästa sätt kan hjälpa mig att uppfylla studiens syfte. De olika

formerna har också ställts i relation till andra för mig viktiga etiska aspekter av forskningsprocessen.

För att minska deltagarens maktavstånd till intervjuaren har feministisk forskning påpekat vikten av att förskjuta delar av kontrollen över intervjusituationen till den som intervjuas. Ett sätt att fördela makten jämnare mellan mig och deltagarna hade varit att använda gruppintervjuer eller intervjuas deltagarna i par. Ur ett maktperspektiv hade sådana former av intervjuer varit bra då min närvaro som forskare troligtvis hade tonats ner under intervjutillfället, och intervjusituationerna hade på så vis också kunnat tänkas ge deltagarna en känsla av ökad trygghet (jfr Hannerz, 2013: 89f).

Men då syftet med denna studie är att lyfta personliga erfarenheter ansåg jag det finnas risker med att intervjuas deltagarna i par eller grupp. Det är olika saker att delge information i enrum med en intervjuare och att göra detsamma i en grupp. Under grupp- och parintervjuer hade deltagarnas utsagor byggts upp i samspel med andra. Som följd hade risken varit stor att det främst varit de erfarenheter vilka deltagarna kunnat enas kring som hade getts stort utrymme under intervjun (Thomsson, 2010: 69; jfr Hannerz, 2013: 89). Vidare hade det funnits en risk att deltagarna antingen utelämnat viktiga aspekter av sina upplevelser på grund av dessas känsliga karaktär eller gett uttryck för tankar och känslor som de egentligen inte har (Trost, 2010: 67f; Thomsson, 2010: 69; jfr Lundström, 2007: 43).

Grupp- och parintervjuer står inte heller fria från etiska problem. Som den tidigare forskningen visar kan en nedåtgående klassresa medföljas av känslor av utsatthet, ångest och misslyckande. Hur kan då anonymitet i grupp säkerställas? Hur kan jag säkerställa att deltagare inte berättar för utomstående vad andra deltagare i gruppen delat med sig av? Hur kan jag å ena sidan försöka närma mig deltagarnas tankar och känslor och å andra sidan undvika en situation där deltagare delger information som sedan kan få konsekvenser för dem om denna sprids utanför gruppen? (jfr Trost, 2010: 68; Lundström, 2007: 43) Detta var för mig centrala etiska frågor vilka jag hade svårt att ge tillfredsställande svar på. Som en följd därav drog jag slutsatsen att individuella intervjuer i mitt fall inte bara var den bästa intervjuformen för närmandet av deltagarnas *personliga* erfarenheter, utan också mest försvarbart ur ett etiskt perspektiv.

Deltagarna tillhör en grupp vars erfarenheter av diskriminering på den svenska arbetsmarknaden ofta nekas en subjektsposition utifrån vilken de kan föra sin egen talan. Som jag diskuterar i tidigare avsnitt riskerar avsaknaden av invandrade kvinnors och mäns egna röster om diskriminering att anlägga problemperspektivet på de invandrade kvinnorna och männen själva (de los Reyes & Kamali, 2005: 8f). Ett sätt att undvika detta är att ge

deltagarna möjligheten att inte bara själva berätta om sina erfarenheter av diskriminering, utan också själva berätta om sina strategier för att motverka, göra motstånd mot och hantera den nedåtgående klassresan (jfr Wahab, 2005: 32). En sådan metod ger deltagarna även status som subjekt som själva påverkar och förändrar sin situation. Att ge dem status som bärare av viktigt information om det svenska samhället och de följder som dess förtryckande strukturer har på människors levnadsvillkor, kan, enligt min mening, därför ses som en etisk handling. Detta var en tanke som jag upplevde delades av vissa deltagare. Vissa av dem uttryckte explicit att de hade behov av att få ventiler sina upplevelser medan andra betonade vikten av att synliggöra sina erfarenheter av nedåtgående klassresor.

Vidare har jag följt de fyra forskningsetiska principerna som är gällande för Vetenskapsrådet. I första kontakten med deltagarna meddelade jag dem om syftet med studien och vilken roll deras medverkan skulle ha i den. Innan vi påbörjade intervjuerna informerade jag sedan om premisserna för arbetet: att deras medverkan var helt frivillig och att de hade möjlighet att avbryta deltagandet närhelst de ville. Deltagarna informerades även om att intervjuerna endast kommer användas för studiens ändamål. Vidare betonade jag att det var deras personliga upplevelser jag ville lyfta och att det därför inte fanns några rätt eller fel svar. De informerades om att de själva bestämde vilka frågor de ville och inte ville svara på, och att de hade möjlighet att komplettera eller dra tillbaka utsagor om de så önskade (Vetenskapsrådet, 2002). Deltagarna fick även själva bestämma platserna för intervjun och huruvida intervjun skulle spelas in eller inte. Deltagarna har även erbjudits att själva välja namn i studien.

I linje med konfidentialitetskravet informerade jag deltagarna om att alla uppgifter om dem kommer avrapporteras på sätt som gör att andra inte kommer kunna identifiera dem. Eftersom jag kommit i kontakt med några av studiens deltagare genom snöbollseffekten upplevde jag det viktigt att anonymisera dem på fler sätt än enbart genom fingerade namn. I vissa fall har jag därför utelämnat eller ändrat vissa detaljer i citaten för att säkerställa att de inte kan identifieras av utomstående.

Deltagarna

Eftersom syftet är att undersöka levda erfarenheter av ofrivilliga nedåtgående klassresor har det varit viktigt att deltagarna i studien också kan sägas uppfylla kriterierna för ofrivilliga nedåtgående klassresenärer. Kriterierna utifrån vilka jag sökte deltagare var:

- Minst tre års högskole- eller universitetsstudier från utomeuropeiskt land.
- Kommer ursprungligen från ett utomeuropeiskt land där deltagaren har arbetat inom området för sin utbildning.
- Upplever att hen under fem år eller längre saknat möjlighet att få arbete i Sverige som motsvarar tidigare utbildning eller utbildningsnivå, och som en följd därav antingen varit arbetslös eller arbetat på arbetsplatser hen är överkvalificerade för.

Utifrån ovanstående kriterier försökte jag komma i kontakt med nedåtgående klassresenärer. Sökandet efter deltagare har varit en utmanande och tidvis svår process. ”Åk mycket taxi!” är troligtvis det vanligaste svaret jag fått av min omgivning när jag frågat efter tips på bra sätt att komma i kontakt med deltagare. Det är ett svar som givetvis bör förstås som en följd av min position och vilka jag omger mig med. För att komma i kontakt med deltagare till studien har jag därför funnit det nödvändigt att söka hjälp utanför min omgivning. Jag har kontaktat kultur- och författarorganisationer, kvinnoföreningar, akademikerförbund, riksförbund och andra föreningar för människor med ursprung utanför Europa. Jag har även varit i kontakt med utbildare på tolkutbildningar och ansvariga för projekt som ämnar hjälpa utrikes födda akademiker att få jobb som överensstämmer med deras kvalifikationer.

För att komma i kontakt med olika föreningar mejlade jag först ut ett informationsbrev i vilket syftet med studien presenterades. I detta mejl framförde jag också en önskan att genom dem få hjälp att komma i kontakt med deltagare. Trots att jag skickat ett 20-tal mejl fick jag få svar. Jag försökte därför kontakta de olika föreningarna och förbunden via telefon. I vissa av fallen visade det sig att de tillgängliga telefonnumren inte längre var i bruk eller att föreningarna inte kunde bistå med hjälp. I andra fall fick jag hjälp att publicera information om studien på hemsidor och forum för föreningarnas medlemmar. En förening bjöd även in mig på en tillställning för akademiker med ursprung i Mellanöstern. Under denna tillställning kom jag i kontakt med ytterligare personer vilka erbjöd sig att bistå med hjälp att publicera mina kontaktuppgifter och information om studien på forum och i sociala medier. Vidare har jag besökt arbetsmarknadsutbildningar för invandrade akademiker och presenterat syftet med studien. Trots att många av akademikerna anmälde intresse att medverka valde jag, till följd av den relativt korta tid många av dem vistats i Sverige, att inte ta med dem i studien.

Trots att jag inledningsvis hade svårt att hitta deltagare med hjälp av mitt kontaktnät var det ändå genom detta jag till sist kom i kontakt med flera av studiens deltagare. Som framkommer ovan kunde några av deltagarna också leda mig vidare till nya genom den så kallade snöbollsmetoden.

Sammantaget ingår 14 personer i denna studie, 11 män och 3 kvinnor. Av studiens 14 deltagare har en yrkeshögskoleutbildning medan övriga har läst minst tre år på universitet. Av dessa är det endast en deltagare som inte har tagit någon universitetsexamen. Majoriteten av deltagarna har kommit till Sverige som flyktingar. Fyra av studiens deltagare har kommit till Sverige av andra orsaker, såsom studier och arbete. Sex av deltagarna kommer från länder i Afrika och sju kommer från länder i Mellanöstern. Trots urvalskriterierna ingår en deltagare från forna Jugoslavien i studien. Mot bakgrund av tidigare forskning, som gör gällande att jugoslaver tidigare legat i botten på den svenska arbetsmarknadens etniska hierarki, beslutade jag att, trots urvalskriterierna, inkludera hen i studien (se Schierup, Paulson & Ålund, 1994: 56). Deltagarna är i åldrarna 35 till 65 år, varav de flesta är i 50-årsåldern. Deltagarna har kommit till Sverige under olika perioder. Tre av deltagarna kom till Sverige under 80-talet, sex deltagare kom under 90-talet och fem deltagare kom under 00-talet. Samtliga deltagare har levt i Sverige i minst sju år. Att det finns en snedfördelning vad gäller kön bör förstås som en konsekvens av min sociala position som man, där en maktasymmetri mellan könen kan tänkas ha haft en negativ påverkan på kvinnors intresse att medverka i studien.

Av studiens deltagare är det tre personer som inte har uppfyllt kriterierna jag satt upp för nedåtgående klassresenärer. Två deltagare har inom mindre än fem år fått arbete i Sverige som motsvarar deras utbildningar, och de bör därför förstås som tillfälliga nedåtgående klassresenärer. Den tredje deltagaren har inte arbetat inom området för sin utbildning i sitt ursprungsland. Trots att dessa tre deltagare inte uppfyller urvalskriterierna beslutade jag att inkludera dem i studien. I analysarbetet har de fått fungera som en referensgrupp mot vilken jag kunnat jämföra och analysera de övriga deltagarnas erfarenheter.

Det är viktigt att poängtera att klasstrukturer inte ser likadana ut över hela världen. Jag upplever dock inte att det har försvårat mitt urval. I enlighet med min definition av klass, där jag gör gällande att värdet som individers olika kapitalformer erkänns är centralt för klasspositioneringen, menar deltagarna att deras höga utbildningar getts erkännande och att de därigenom inte bara innehaft en hög ställning i ursprungslandet, utan också haft förhållandevis stort handlingsutrymme på arbetsmarknaden. Utifrån min definition av klass menar jag därför att deltagarnas höga utbildningar kan läsas som en markör för medelklass i deras ursprungsländer.

Intervjuerna

För att närma mig deltagarnas egna tolkningar av sina nedåtgående klassresor fann jag det viktigt att låta dem i hög grad styra riktningen för intervjuerna. Jag använde mig av semistrukturerade intervjuer, där jag istället för att hålla mig nära intervjuguiden endast använde den som utgångspunkt för samtalen (jfr Smith & Osborn, 2008: 57). Men för att intervjuerna inte skulle frångå det studerade ämnet utformade jag intervjuguiden utifrån teman vilka jag, mot bakgrund av den tidigare forskningen, uppfattade som viktiga för den klassmässiga förflyttningen. Intervjuguiden strukturerades efter fyra teman: bakgrund, arbete, fritid och framtiden. Det första temat, bakgrund, ämnade beröra deltagarnas situation i ursprungslandet. Med detta sökte jag finna svar på frågor om deras erfarenheter och upplevelser av uppväxten. Här pratade vi bland annat om deras familj, vänner, syn på arbete och utbildning, deras egen utbildning samt vilka förväntningar de tidigare ställde på livet. Till detta tema hörde även orsaker till och upplevelser av flytten från ursprungslandet. Under det andra temat, arbete, bad jag deltagarna att berätta om sina liv i Sverige utifrån arbete, arbetslöshet och utbildning. Utifrån berättelserna frågade jag bland annat om erfarenheter, känslor och tankar kring de olika situationerna. Här berättade de om arbetserfarenheter både i Sverige och i ursprungslandet. Med det tredje temat, fritid, ämnade jag undersöka hur deltagarnas liv ser ut utanför arbetet, vilka intressen de har, vilka de umgås med och hur deras sociala liv påverkats av den nya situationen de befinner sig i. Under det fjärde temat frågade jag om deltagarnas tankar och känslor inför framtiden och hur deras förväntningar på framtiden ser ut mot bakgrund av deras situation i Sverige.

Mitt val av teman bör ses i ljuset av min förståelse av vad en klassresa kan tänkas innebära för en människa. Huruvida denna delades av deltagarna var för mig före intervjutillfällena oklart. För att komma åt deltagarnas personliga erfarenheter ansåg jag att det därför var viktigt att utforma frågorna på ett sådant sätt att de var öppna och breda och att de därmed gav utrymme för deltagarnas personliga berättelser. Jag fann detta viktigt då jag ville ge deltagarna möjlighet att själva närma sig de situationer och ämnen vilka de fann viktiga för sina upplevelser. Jag upplever att detta gav deltagarna utrymme att med sina personliga utsagor träda bortom min förförståelse av klassmässiga förflyttningar. Vidare menar jag att denna form var viktig då den gav deltagarna möjlighet att själva kontextualisera sina erfarenheter. Med en mer strukturerad form av intervjuande hade inte bara utrymmet för deras utsagor kringsträts, genom att försvåra möjligheten att utveckla detaljerade och

sammanhängande berättelser hade formen också riskerat att lyfta deltagarnas erfarenheter ur sitt sammanhang och därmed också dekontextualiserat deltagarna som sådana (Heyl, 2001: 375; se även Wolf, 1996: 25).

Som en del i det etiska arbetet fick deltagarna själva välja plats för intervjuerna. Platserna för intervjuerna har därför ägt rum i olika miljöer. Fem av deltagarna valde att intervjuas i avgränsade rum på sina arbetsplatser. Två intervjuer genomfördes på ett bibliotek och två andra intervjuer genomfördes hemma hos deltagarna. Fyra intervjuer genomfördes på kafé och en genomfördes över det videobaserade chatprogrammet Skype.

Efter godkännande av deltagarna spelades intervjuerna in. Längden på intervjuerna varierade mellan 65 och 150 minuter, där merparten av intervjuerna låg runt 90 minuter. Vid en av intervjuerna uppstod dock ett fel vid inspelningen varför endast en begränsad del av samtalet spelades in. Detta upptäcktes först när intervjun avslutades, men för att intervjun fortfarande skulle vara användbar i studien skrev jag, direkt efter intervjun, ner samtliga detaljer jag kunde minnas från deltagarens utsagor. Detta resulterade i en fyra datorskrivna A4-sidor lång redogörelse för deltagarens erfarenheter, upplevelser och tankar kring den egna nedåtgående klassresan. Utifrån detta gjorde jag sedan bedömningen att intervjumaterialet, trots att det inte transkriberats från ljudupptagning eller skrivits ned under själva intervjutillfället, fortfarande var användbart.

Analysmetod: Interpretative phenomenological analysis

Denna studies fokus på människors subjektiva upplevelser och erfarenheter medför metodiska implikationer; "[o]m sociologins uppgift är att förstå mening, t.ex. den subjektiva innebörd en människa själv tilldelar sina handlingar och sitt liv, så måste den sociologiska metodläran vara inriktad på att försöka sätta sig in i, beskriva och analysera denna form av kunskap" (Trondman, 1994: 101; se även Thomsson, 2010: 28). I det syftet har jag valt den kvalitativa analysmetoden Interpretative phenomenological analysis (IPA). För att tillhandahålla verktyg för att undersöka den mening människor tillskriver olika fenomen vilar metoden på en kombination av tre teoretiska grundvalar; fenomenologi, hermeneutik och idiografi.

Den första grundvalen, fenomenologin, kan sägas ta sin utgångspunkt i det mänskliga medvetandets struktur. För att tala med Edmund Husserl är kunskap om världen endast möjlig genom erfarenheter, och fenomen kan på så vis inte sägas existera bortom medvetandet (Fergusson, 2006: 42ff). Det blir därför viktigt att inte fastna i abstrakt teoretiserande om

världen utan istället utgå från hur människor faktiskt upplever och erfar den (Overgaard & Zahavi, 2008: 1).

Det fenomenologiska begreppet *intentionalitet* behandlar det riktade medvetande som är kännetecknande för människan. Likt Ahmeds resonemang kastar fenomenologin ljus på att orienteringar sätter vissa och inte andra fenomen inom medvetandets horisont. Människans medvetande präglas av en selektiv uppmärksamhet vilken endast gör möjligt ett medvetande kring vissa saker (Ferguson, 2006: 42f; Overgaard & Zahavi, 2008: 2). Det är således inte möjligt, enligt detta valda perspektiv, att finna någon objektiv verklighet; "[t]he phenomena of 'inner perception' are 'true in themselves. As they appear to be, so they are in reality'" (Ferguson, 2006: 42). Som en följd därav lägger IPA fokus på människors levda erfarenheter av fenomen och de sätt på vilka dessa blir meningsfulla för dem (Smith & Osborn, 2008: 53).

Den andra grundvalen på vilken IPA bygger är hermeneutiken. Den hermeneutiska traditionen är inte bara en viktig teoretisk grundval för IPA utan har också varit ett viktigt bidrag till att utveckla kvalitativa metoder som sådana (Aspers, 2011: 25). Hermeneutiken betonar betydelsen av tolkning och förståelse och påvisar att den mest adekvata kunskapen om en människas handlande nås genom att forskaren försöker sätta sig själv i individens ställe för att *inifrån* försöka förstå handlandet (Rosengren & Arvidson, 2002: 323). Ett av de mest centrala begreppen inom hermeneutiken är den hermeneutiska cirkeln. Ett begrepp som riktar fokus på sambanden mellan det som ska tolkas, förförståelsen och det sammanhang som det tolkas i (Gilje & Grimen, 2007: 187).

Den tredje grundvalen på vilken IPA bygger är idiografi. I kontrast till studiet av det generella ligger idiografins huvudsakliga fokus på det partikulära. Genom att i detalj noggrant studera ett fenomen får analysen ett djup som annars är svåruppnåeligt. Detta tillvägagångssätt öppnar upp för möjligheten att synliggöra skillnader inom grupper och på så vis också ge mer nyanserade bilder av större populationer. Genom att fokusera på det unika kan inte bara likheter som finns mellan olika individer skönjas utan också de punkter på vilka de skiljer sig åt synliggöras (Smith et al, 2009: 29ff).

Transkribering och analys

I arbetet med denna studie har jag inte dragit någon klar gräns mellan empiriinsamling, transkribering och analysarbete. Transkriberingen av intervjuerna kan sägas ha pågått parallellt med insamlandet av ny empiri. Jag har efter varje avklarad intervju försökt att så

snart som möjligt göra en intervjuutskrift för att, genom denna process, närma mig de enskilda intervjuerna och därigenom snabbare få en känsla för vad deltagarna finner viktigt för sina erfarenheter; ett förfaringssätt som jag upplevde som både positivt och negativt. Efter att ha genomfört och transkriberat ett par intervjuer började jag se större övergripande teman framträda hos dem. Detta innebar, å ena sidan, att jag i nästkommande intervjuer kom att ställa nya frågor i ljuset av vad som framkommit i de tidigare. I vissa fall innebar detta att jag kom att ha ett större inflytande över riktningen på intervjuerna än jag inledningsvis hade önskat. Å andra sidan har det varit positivt i bemärkelsen att det gett mig möjlighet att närma mig områden som jag tidigare inte reflekterat över. Med hjälp av kunskapen från tidigare intervjuer har jag kunnat använda de efterkommande intervjuerna som ett "bollplank" mot vilket jag kunnat testa mina teser.

Jag har inte transkriberat samtliga intervjuer i sin helhet. I vissa av fallen har jag utelämnat delar som jag upplevt frångått det studerade ämnet. De intervjuer som transkriberats i sin helhet har inte heller transkriberats verbatim. I den mån jag har upplevt det möjligt har jag emellertid haft kvar talspråket som präglat dessa. Detta kan i vissa fall försvåra läsningen av dem, jag menar dock att deltagarnas sätt att prata om livshändelser också ger information om deras erfarenheter av dessa. Mitt val att försöka bevara intervjuernas talspråk har varit viktigt för att minimera risken att jag genom omformuleringar utelämnat möjliga tolkningar av deras utsagor. Rent praktiskt har transkriberingen inneburit att jag, i intervjuutskrifterna, endast ändrat enstaka ord för att göra utsagorna mer tydliga. Därtill har jag skrivit ut tre punkter efter de meningar jag funnit oavslutade, och skratt och kroppsliga gester har skrivits in i klamrar. I citaten i nästkommande analysdel har klamrar även används för att markera att jag utelämnat ord eller meningar från utsagorna. För att underlätta läsningen har jag även valt att inte skriva in när jag med olika ljud, såsom "ja", "ok", "jaha", "mm", bekräftar min närvaro i deras berättande.

När samtliga intervjuer var avklarade och transkriberade fortsatta jag analysarbetet med att dela upp det i fyra olika delar, vilka på många sätt har inspirerats av Jonathan A. Smiths, Paul Flowers och Michael Larkins rekommendationer för hur en IPA-analys bör utföras. Den första delen innebar att jag, med en intervju i taget, lyssnade igenom den inspelade intervjun samtidigt som jag läste igenom den transkriberade versionen av densamma. Genom att därefter läsa igenom transkriberingen ett flertal gånger kom jag, i enlighet med Smith m.fl., att närma mig deltagarnas erfarenheter på en deskriptiv nivå. Detta var inte bara ett sätt för mig att närma mig de ämnen som tycktes vara av relevans för deltagarna och den mening som de tillskrev dessa, utan också ett sätt för mig att försöka få en förståelse för varför denna

mening tillskrevs dem (jfr Smith m.fl., 2009: 83). Under denna process förde jag främst deskriptiva anteckningar över vad som framkom i texten.

Den andra delen i analysen var mer av en dialog med texten, där jag ställde frågor om vad utsagorna kunde tänkas innebära för den enskilda deltagaren utifrån kontexten i vilken de berättades. Utan att försöka påverkas för mycket av analysarbetet som påbörjats under empiriinsamlingen försökte jag under denna fas utveckla teman som föreföll vara relevant för den enskilda deltagaren. Detta var ett sätt för mig att både försöka ”ringa in” det mest centrala i deras meningsskapande av klassresan och reducera mängden detaljer i deras upplevelser (jfr Smith, 2008: 68). Utifrån de teman jag fann i de enskilda intervjuerna försökte jag sedan hitta möjliga kopplingar dem emellan och vidare abstrahera dessa och lyfta upp dem på en mer teoretisk nivå.

Under den tredje delen av analysfasen har jag jämfört de olika deltagarnas upplevelser. Utifrån jämförelsen mellan deltagarnas olika intervjuutskrifter har jag kunnat finna såväl den essens som förenar dem som de upplevelser som skiljer dem åt (jfr Smith m.fl., 2009: 100f). Mot denna bakgrund har jag under den fjärde och sista delen sedan sorterat in dem under större och mer övergripande teman. Och genom detta förfarande kan jag sägas ha försökt utveckla en mer strukturell förståelse för deltagarnas upplevelser av nedåtgående klassresor i Sverige.

Under analysen framträdde fem större teman vilka presenteras i nästa avsnitt. De första två temana behandlar deltagarnas tid i ursprungslandet. De tre efterkommande temana berör den nedåtgående klassresan i Sverige. Avsnittet avslutas sedan med en mer teoretisk analys över resultaten jag funnit.

5. Resultat

(Re)produktionen av medelklasspositioner

Som barn bestäms ens klassposition utifrån förhållandena under vilka en är uppväxt, dvs. utifrån avståndet till olika kapitalformer. Barn står däremot inte i direkt förbindelse till dessa utan ges tillgång till dem endast i den mån deras målsmän har möjlighet att göra kapitalen tillgängliga för dem att använda. Under uppväxten villkoras barns klassposition således av andras förfogande över olika former av kapital; socialt, ekonomiskt, kulturellt. I och med att barnen växer upp förändras denna positionsbestämning; klasspositionen blir med tiden avhängig den egna tillgången till och förfogande över dessa kapital. Att växa upp i en medelklassfamilj innebär således inte att medelklasspositionen med nödvändighet bevaras när en blir äldre och testar sina vingar utanför det medelklasskodade hemmets väggar. I vissa fall kan socialt och ekonomiskt kapital fortfarande finnas tillgängligt; ekonomiskt kapital kan i vissa fall ärvas och i andra fall kan nätverk fortfarande finnas tillgängligt som kan bistå en ekonomiskt eller på andra sätt. Men för att den egna medelklasspositionen ska bli möjlig att bevara på sikt måste en på egen hand förvärva de kapitalformer som gör en sådan position möjlig att besätta. För att slå vakt om den medelklassposition som deltagarna i denna studie växt upp i, och vidare göra det möjligt att bevara denna position på egen hand, har deltagarna varit tvungna att välja vissa vägar och inte andra. Och vad som är gemensamt för samtliga deltagares bevarande av sin klassposition i ursprungslandet är att de vidareutbildat sig efter gymnasiet och genom förfogandet över kulturellt kapital har gjort det möjligt att fortsätta leva under medelklassförhållanden.

Flera av studiens deltagare tillskriver sina föräldrar stor betydelse för utbildnings- och karriärvalen de gjort i sina liv. De flesta är uppväxta i inflytelserika och resursstarka familjer där utbildning inte bara tillskrivits högt värde utan också förväntats av barnen. Men föräldrarnas önskan att deras barn skulle läsa på universitetet och skaffa sig en utbildning var inte det enda som gjorde det möjligt för deltagarna att bevara klasspositionen. Även andra former av resurser, och föräldrarnas och deltagarnas förhållningssätt gentemot omgivningen, var avgörande för deltagarnas möjligheter att vidmakthålla medelklasspositionen i ursprungslandet. I föreliggande avsnitt analyserar jag inte primärt deltagarnas beskrivningar av att växa upp i en medelklassfamilj. Istället ligger fokus på hur uppväxten i en

medelklassfamilj gjort det möjligt för deltagarna att själva förfoga över kapital och analysen kretsar vidare kring sätten på vilka medelklassuppväxten kommit att orientera deltagarna mot framtiden.

I

Att följa redan beträdd mark

För vissa av deltagarna upplevdes vägen mot högre studier gå genom deras föräldrars ställda krav, för andra tycktes vägen till universitetet snarare vara en indirekt konsekvens av vägarna som deras föräldrar tidigare beträtt. Till de senare sällar sig Salim, vars föräldrar aldrig ställde några explicita krav på honom eller hans syskon att följa deras pappas fotspår och vidareutbilda sig på universitetet. Däremot var bildning någonting som värderades högt i hemmet och högre utbildning kom på så vis också att bli någonting som många av barnen kom att söka sig till. För Salim var det vetenskapen om sin pappas höga utbildning som låg till grund för hans beslut att vidareutbilda sig. Redan som 14-åring visste Salim att han i framtiden inte skulle ha något ”vanligt” jobb; han ville kunna hjälpa ”folket” och sig själv. Vägen bort från sådana vanliga arbeten gick genom universitetet, och på frågan hur det kommer sig att han tänkte på det sättet ger han svaret: ”Därför, min pappa hade studerat, vi tänkte att vi inte är som andra människor”. För Salim drog pappans universitetsutbildning en skiljelinje mellan hans egen familj och andras familjer. Vad Salim föreslår kan liknas vid ett symboliskt rum karakteriserat av distinktioner. För att tala med Bourdieu innebär människors olika tillgång till det fältspecifika kapitalet olika positioner och därmed också skilda utsiktspunkter och praktiker (Bourdieu, 1993: 297f; 2012: 118). Människor med liknande volym och sammansättning av kapital befinner sig ofta i angränsade positioner inom det sociala rummet varför de också ”lever under likartade förhållanden och utsätts för likartade betingande faktorer: följaktligen har de alla möjligheter att ha likartade dispositioner och intressen och därmed att frambringa praktiker och föreställningar av liknande slag” (Bourdieu, 2012: 121f). Den innehavda positionen medför i sin tur ofta en känsla av att befinna sig på sin rätta plats varför människor också medgörligt förblir på denna (Bourdieu, 2012: 122). I Salims hem kom examensbeviset att bevisa inte bara pappans förfogande över kulturellt kapital utan också klasspositionens upplevda glans för hela familjen. Som son till en högutbildad förälder upplevde sig Salim annorlunda än människorna i sin familjs omgivning, och som en följd därav såg han också en annan framtid utstakad för sig själv och sina syskon.

I linje med Bourdieus resonemang gör Salim en distinktion mellan de som delar hans familjs kapital och de som inte gör det, och hans känsla av att befinna sig på sin rätta plats kom följaktligen också att innefatta en uppfattning om andras plats i det sociala rummet; det objektiva avståndet mellan hans och andras klasspositioner reproducerade sig själv i hans subjektiva upplevelse av avstånd (jfr Bourdieu, 2012: 122).

Att Salim upplever att en universitetsutbildning skulle tillhandahålla honom verktyg att hjälpa såväl sig själv som andra tolkar jag som en förståelse av högutbildade medelklasspositioner som privilegierade med ökade möjligheter att påverka både egna och andras livsomständigheter. Detta var en förståelse av medelklasspositioner som delades av andra deltagare, och likt Salim var det andra deltagare som också begripliggjorde den egna klasspositionen med hjälp av distinktioner och klassmässiga gränsdragningar nedåt. Till skillnad från Salim, som aldrig upplevde att det ställdes några explicita krav på honom att vidareutbilda sig, upplevde dock många deltagare att deras föräldrars krav på dem att läsa på universitet varit centralt för deras egna fortsatta studier. Ett exempel kommer från intervjun med Kawa, där han på frågan om vilken betydelse utbildning haft i hans familj svarar:

Så eftersom pappa var politiskt intresserad, så han ville att vi skulle gå till skolan och utbilda oss. Så alla i familjen kan läsa och skriva, går nåt, har gått nån slags utbildning. [...] Tack vare honom, annars... vi bodde i en by och det var ganska långt bort från stora städer, och ändå fick vi chanser för att vi hade släkt och sånt, och han sa att ”ni måste utbilda er”. Så, så jag har gått, jag var inte hemma när jag läste, efter grundskolan var jag tvungen att bo hos en släkting i en stor, mellanstor stad. Sen fick jag läsa gymnasiet där, sen universitet...

Kawas familjs ekonomiska situation var enligt honom själv inte alltid den bästa under hans uppväxt. Föräldrarna hade däremot ett högt kulturellt kapital vilket med tiden visade sig komma att överföras till många av barnen. Av Kawas åtta syskon är det idag endast två som inte har en universitetsutbildning. Genom att jämföra sig med andra från byn i vilken han växte upp, och de olika möjligheter de hade till utbildning, synliggör Kawas ovanstående citat de goda chanser som han och hans syskon haft till högre studier. Jämförelsen med de övriga i byn fungerar i Kawas berättelse som en referenspunkt utifrån vilken hans egen klassposition och dess följder förklaras och blir förståeliga. Han drar så att säga en klassmässig gränsdragning nedåt, och likt Salim synliggör han också en förståelse av klass som skillnad i livsmöjligheter. Jag tolkar Kawa som att hans pappas önskan att barnen skulle utbilda sig varit en central faktor i hans och många av hans syskons orientering mot framtiden. Som politiskt intresserad tillskrev Kawas pappa barnens utbildning ett högt värde, och utbildning

framställs av Kawa som någonting som påtvingades honom snarare än någonting han uppmuntrades till: ”ni måste utbilda er”. Att hans pappas politiska intresse låg till grund för hans önskan att barnen skulle utbilda sig kan förstås i ljuset av den politiska dimension som utbildningsystemet fyller i ett klassamhälle, där utbildning inte bara tenderar att stärka ens position på arbetsmarknaden utan också fungerar som ett kapital i sig i befestandet av ens position i samhället, såväl socialt som materiellt.

Att Kawa hade möjlighet att utbilda sig var dock inte enbart en fråga om vilja och önskemål från hans pappas sida. Utan rätt förutsättningar hade önskan att utbilda sig stannat vid en önskan. Det var inte bara tack vare pappans vilja, utan också tack vare familjens kontaktnät i städerna som Kawa fick chansen att utbilda sig. Att geografiskt befinna sig långt bort från de stora städernas universitet kan stå i vägen för förverkligandet av drömmen om en universitetsutbildning, och i linje med Bourdieus förståelse av socialt kapital kom Kawas familjs relationer och nätverk att utgöra en resurs varifrån Kawas föräldrar kunde hämta nödvändigt stöd för att överföra sina privilegier till nästkommande generation (Bourdieu, 1993: 279f). På liknande vis som stad och landsbygd i många fall drog en linje mellan de som hade och de som saknade möjlighet att utbilda sig i Sverige under 1900-talets första hälft, synliggör Kawa ett geografiskt uppdelat klassamhälle där socialt kapital spelade en central roll för hans möjlighet att reproducera sina föräldrars medelklassposition. Till skillnad från många andra familjer i byn hade Kawas familj släkt och bekanta i universitetsstäderna vilket innebar att Kawa och hans syskon hade möjlighet att flytta in till städerna och därmed vidareutbilda sig, fullfölja sin pappas önskan och på så vis också möjliggöra ett bevarande av sin klassposition i samhället.

Socialt och kulturellt kapital var dock inte de enda kapitalformerna som visade sig vara en källa till deltagares möjlighet till eftergymnasiala studier. För Issa spelade även familjens ekonomiska kapital en central roll. I likhet med Kawa berättar han om ett hem där utbildning värderades högt och där hans vidareutbildning snarare upplevdes som ett krav än som en önskan från hans förälder. Issa hade ingen önskan att läsa vidare men trots det kom hans mamma att betala för en utbildning som enligt honom var väldigt kostsam. Och som en följd av svårigheterna för hans mamma att få ihop pengar till utbildningen kom han att ställa krav på sina prestationer och på sig själv att ”fixa det”.

Ja, utbildning, det var viktigt, därför att jag är sista i min familj. Jag gillade inte att studera. Nej, inte alls. Men det man, min mamma har kämpat att jag fick den utbildningen därför... efter... vad heter det... [...] vi har inte bara grundskola. Efter grundskola, du har tre år till innan du går till universitet eller en... ehh... en högskola. Efter den, jag ville inte studera men min mamma

bestämde att jag måste göra det, därför mina syskon, alla dom var på universitet och dom har en högre utbildning. Och så, min mamma ville att jag skulle lära mig lite mer, ha ett yrke, kan man säga. [...] Det var jätteviktigt att få en utbildning för min familj. Min mamma ville att jag skulle få det. Det var därför jag gick på en högre skola och fick den utbildningen...

I Issas hem betraktades utbildning som både ett medel för honom att ”lära sig lite mer” och en bra ingång till arbetslivet. Likt Kawa betonar Issa sin förälders politiska förståelse av klassamhällets rörlighet där avsaknaden av en universitetsutbildning också kan innebära en förändrad position i samhället. Att inte ha en eftergymnasial utbildning riskerar att innebära att en har färre möjligheter att påverka sina livsomständigheter, varför Issas mamma ville försäkra sig om att Issa med en utbildning gavs samma livschanser som hans syskon förskaffat sig. Vidare synliggör Issa att det inte endast var hans förälders önskan att han skulle vidareutbilda sig som möjliggjorde hans universitetsexamen. Vad som framgår av citatet är att de möjligheter en medborgare har att utbilda sig i hans ursprungsland villkoras av de ekonomiska resurserna en besitter. Och även om Issa menar att hans mamma förväntade sig att en utbildning skulle öppna dörrar för honom på arbetsmarknaden, och därigenom befästa eller förbättra hans möjligheter i livet, framhåller han att det var familjens redan förvärvade ekonomiska resurser som var avgörande för hans tillgång till sådana förbättrade livsvillkor; ”Det var min mamma som betalade för utbildningen och det var jättedyrt.”

Trots att många deltagare delar upplevelsen av krav hemifrån, upplever många samtidigt att de uppmuntras att följa sina egna ambitioner i livet. Det är en kluvenhet som står i fokus i analysen nedan.

II

Att ha en utbildning att falla tillbaka på

I intervjuerna tecknade flera av deltagarna en kluven bild av direktiven de fick hemifrån; direktiv präglade av både krav och fria tyglar. Trots att många deltagare upplever att deras föräldrar haft höga förväntningar på dem att utbilda sig ger många också en bild av sina föräldrar som drömmare som uppmuntrat sina barn att våga tänka fritt och följa sina egna drömmar i livet. När Tara berättar om sin uppväxt och synen som funnits på utbildning i hennes familj säger hon:

Min pappa var inte politiskt engagerad men han, han var sån som gillar att man ska utbilda sig. Det var det enda som han fokuserade på. Och jag, han sa till mig jämt, han var inte pratsam,

men sällan pratade han, men han sa en gång att ”du ska göra det i ditt liv som du vill, bara att du utbildar dig, det är viktigast för mig, ingenting annat. Men om du gör vad som helst då ska du inte ångra dig”. Alltså, det här är i mitt huvud hela tiden, så jag tror inte att något som man gör är fel. Det är bara att, när man gör nånting så, då är det bara nånting som borde göras.

Enligt Tara var det viktigt för hennes pappa att hon och hennes syskon utbildade sig. I likhet med många andra deltagares föräldrar var det inte av ekonomiska eller materiella skäl som Taras pappa önskade att hon utbildade sig, det var snarare utbildningen i sig som hade högt värde. Jag tolkar Tara som att hennes pappas önskan var att hon, innan hon kastade sig ut i livet och följde sina drömmar, hade en utbildning i ryggen och någonting att falla tillbaka på. Likt andra deltagare fick Tara höra att en utbildning snarare var ett mål i sig än ett medel för att ta sig över målnöret. Utbildningen ger henne så att säga möjlighet att forma sitt framtida liv på egna premisser. Efter färdig utbildning står världen tillgänglig för Tara att göra vad hon vill med, och oavsett vad hon tar sig för ska hon göra det utan ånger. Hon framhåller att hennes pappas ord inte bara ekar i hennes huvud utan också format hennes syn på livet; det enda rätta sättet på vilket en kan leva sitt liv är att följa de drömmar och ambitioner som en har.

För vissa deltagare fungerade rådet att följa de egna drömmarna som en kompass att orientera sig efter i livet, någonting som jag kommer analysera närmre i nästkommande tema. För andra visade sig efterlevandet av rådet vara centralt för möjligheten att kunna bevara sin klassposition som vuxen. Med ovanstående har jag velat synliggöra sätten på vilka deltagarnas föräldrars medelklasspositioner legat till grund för deltagarnas förfogande över eget kapital och bevarande av klassposition på sikt. I den avslutande delen av detta tema kastar jag ljus på det faktum att premisserna för ens bevarande av klassposition visade sig kunna skilja sig åt mellan män och kvinnor, och att deltagarnas och deras föräldrars förhållningssätt gentemot omgivningen kom att vara avgörande för vissa kvinnors möjlighet att slå vakt om klasspositionen på liknande premisser som män.

III

Premisserna för medelklasspositionens bevarande

Som framkommer ovan beskriver Kawa sin familjs möjligheter som bättre än övriga familjer i byn, där familjens position i samhället medförde ökade utbildningsmöjligheter för honom och hans syskon. I samband med sina reflektioner kring sin familjs klassposition i ursprungslandet berättar Kawa hur han, med en inflytelserik politiker och ”drömmare” till

pappa, även fick lära sig att friheten att göra som en önskar står över samhällets tankar kring det. Detta gav hans systrar möjlighet att, till skillnad från andra kvinnor i deras omgivning, bevara sina klasspositioner på samma premisser som han och hans bröder.

Wilhelm: I byn du växte upp i, märkte du av det? Att de bemötte er på ett speciellt sätt?

Kawa: Jag tror det, ja. Jag tror det. Vi hade, alltså, vi hade det bättre materiellt, helt enkelt. Vi fick gå till skolan. Till och med mina systrar. Grannar och pappas bekanta, dom var lite emot att min syster fick gå till nån annan stad för att studera och utbilda sig till lärare, men pappa sa ”nej, hon får gå”. Så jag, nu när jag tänker på det, beundrar jag pappa, faktiskt, att han gjorde det där. Och min syster, nu, hon är lärare i matematik, hon... vi pratar om det fortfarande. Alltså, pappa var lite sådär, jämfört med hans krets och den där, han var drömmare, liksom. Till och med när jag kom till Sverige sa han till mig: ”jag vill inte att du går ifrån mig, men följ dina drömmar”. Alltså, liksom, ”gör som du vill, inte... om jag vill, då skulle du stanna, men gör som du vill”, så jag beundrar honom, faktiskt. [...] han var lite sådär fritänkande.

Kawa kopplar inte bara sina egna och sina syskons möjligheter att utbilda sig till familjens redan etablerade klassposition i samhället. Han gör också en koppling mellan samhällsklass och att ha råd att följa sina drömmar och utmana rådande föreställningar i samhället. Likt andra deltagares föräldrar har Kawas pappa tecknat honom en framtid full av möjligheter, där drömmar och önskemål i livet inte bör begränsas av andra människors förväntningar eller krav på honom. Att Kawas klassposition skulle föra honom till städernas universitet ifrågasätter han inte. Att hans syster skulle ha samma möjligheter till studier ser han däremot inte som självklart. Inte bara grannar utan även bekanta till hans pappa tyckte illa om pappans beslut att låta sin dotter resa iväg och utbilda sig. Kawas pappas önskan för sina barn att få en hög utbildning lät sig dock inte styras av omgivningens ogillande av ett sådant beslut; som inflytelserik person hade han råd att värdesätta dotterns möjlighet till utbildningen högre än omgivningens tankar kring det.

Jag tolkar det som att uppväxten i en medelklassfamilj inte nödvändigtvis medför ett bevarande av klassposition genom utbildning som vuxen. Vad Kawa föreslår är att människor istället kan villkoras olika beroende på kön. Detta var ett tema som återfanns i andra intervjuer, där det framkom att kön kan ha betydelse för sätten genom vilka en har möjlighet att bevara sin klassposition på sikt. Likt Kawa vittnar Tara om att möjligheter till högre studier och ett liv efter eget tycke hade kunnat kringskäras som en följd av att hennes position som kvinna. När Tara berättar om sin uppväxt tecknar hon en bild av en barndom och ungdom präglad av frihet; ”dom har stöttat mig mycket. Jag var helt fri i min familj [...] jag hade allt som en flicka i livet kan förvänta sig av familjen. Och dom hade inte begränsat mig med

nånting.” Trots att det inte uppskattades av bekanta till hennes föräldrar att denna frihet gavs till henne som ung kvinna accepterades det då hon stöttades av sin pappa. Tara knyter an till friheten hon fick av sina föräldrar och lokaliserar sin möjlighet till en mer stabil medelklassposition till sina föräldrars ”öppna sinnen”. Detta återspeglas i hennes berättande om sitt giftermål och diskussionerna hon hade med sin blivande makes föräldrar före bröllopet:

När jag gifte mig, det måste vara, alltså, mannen ska köpa hus, guld, blabla, till kvinnan, allt det här. Så jag sa ”nej, om du gör så, då ska jag inte göra det. Jag ska inte gifta dig”. Sen, hans föräldrar kom till mig, alltså, ”du ska”, ”nej, han ska gifta sig med någon annan. Jag gifter mig inte, jag ska vara mig själv, bara”. Så jag gjorde det. Alltså, min pappa sa ”vi kan inte lägga oss i det, för vi vet hur hon tycker och tänker, min, vår flicka. Så det, vår dotter, hon är vår dotter och vi vet hur hon är. Så hon är [hör inte], hon, hon gör det hon tror på. Så vi lägger oss inte i det”. Men pappan till mannen kom till mig och, ”nej”, jag sa. ”Ni ska inte komma dit... om ni gör så, jag kan inte acceptera det”. Ingen kvinna vågade göra det.

I och med ett giftermål ställdes förväntningar på Tara att besätta rollen som fru på vissa premisser; som gift kvinna förväntades hon bli materiellt och ekonomiskt omhändertagen av sin make. Jag tolkar Tara som att män och kvinnor väntas gå in i det heterosexuella äktenskapet som ojämlika parter, där en resursstark man tillför de materiella och ekonomiska resurser som kvinnan är i avsaknad av. Vad Tara belyser är, enligt mig, den villkorade medelklassposition som hade stått till hennes förfogande om hon som kvinna växt upp under andra medelklassförhållanden och inte haft tillgång till den frihet som möjliggjorts tack vare hennes föräldrar. För att tala med Tara kännetecknades hennes barndom av frihet från begränsningar och en uppmuntran att ta egna vägar i livet. Till följd av sin uppväxt kom Tara att lära sig lyssna till den egna viljan och som en konsekvens därav förhålla sig kritisk till andra människors förväntningar på henne och hennes sätt att leva sitt liv. Jag menar att det är mot denna bakgrund som Taras vägrande av äktenskapets premisser bör läsas. Ekot från sin pappa att följa sina övertygelser har format Tara till den grad att ett brytande mot det likställs med ett avsteg från hennes rätta jag: ”Jag gifter mig inte, jag ska vara mig själv”.

Friheten och råden hemifrån gav Tara verktyg att handla på ett sätt som avvek från många andra kvinnors, och genom det förhandlade Tara också fram utrymme att besätta en mer stabil medelklassposition. Utan uppbackning hemifrån hade omgivningens ogillande av kvinnors bedrivande av universitetsstudier riskerat att stå i vägen för Taras möjlighet att säkerställa ett förfogande över eget kulturellt kapital och sedermera att bevara sin klassposition genom högre studier. I linje med sin pappas uppmaning följde dock Tara sin inre kompass och

förvärvade därigenom en universitetsexamen. I en situation där Tara saknat verktyg att bevara sin medelklassposition genom högre studier hade möjligheten för henne att bevara positionen istället gått genom äktenskap med en mer resursstark partner vars kapitalformer kommit henne till del. Men eftersom en sådan situation hade inneburit en position utan direkt förbindelse till kapital, en position som endast gett henne tillgång till kapital i den mån hennes make gjort dem tillgängliga för henne, menar jag att en sådan klassposition snarare villkorats av utomstående än av henne själv. Till skillnad från den sociala positionen 'man' menar Tara följaktligen att positionen 'kvinna' kringskar vissa människors möjligheter att vid vuxen ålder slå vakt om den klassposition som de, till följd av familjens kapitalformer, haft under tidigare år. Men som en återspeglning av sin pappas ord lyckades Tara skaffa sig en utbildning och ett skyddsnet att falla tillbaka på. Och med eget förvärvat kapital i ryggen stod äktenskapet inte längre som enda alternativ för att bevara klasspositionen i vuxen ålder, varför hon också hade råd att omförhandla premisserna för giftermålet. Likt Kawas systrar kom råden hemifrån följaktligen att ge Tara möjligheten att bevara sin klassposition på liknande premisser som sina bröder och de övriga männen från medelklassen i hennes ursprungsland.

IV

Orientering mot framtiden

Vad jag önskat belysa i detta tema är att deltagarnas föräldrar varit viktiga för deltagarnas beslut att vidareutbilda sig. De har varit viktiga, inte bara för deltagarnas möjlighet till eget förvärvande av kulturellt kapital, föräldrarnas eget förfogande över kapital har också varit centralt för att deltagarnas beslut att läsa vidare varit möjligt att fullfölja. För att tala med Helen Lucey, June Melody och Valerie Walkerdine går det att dra en tydlig skiljelinje mellan sätten på vilka föräldrar från arbetar- respektive medelklassen förhåller sig till sina barns orientering mot framtiden. Till skillnad från föräldrar med arbetarklassbakgrund, vilka ofta önskar sina barn bättre livsomständigheter än de själva haft, kretsar orienteringen för medelklassbarn istället ofta kring reproduktionen av föräldrarnas redan besatta klassposition, där föräldrarna från medelklassen försöker säkerställa att barnen ges liknande inkomst, livsstil och materiella bekvämligheter som de själva har (Lucey, Melody & Walkerdine, 2003: 296).

Lucey m.fl. menar att "the children of the professional middle classes receive strong messages from early childhood that it is their destiny to go to university and become professionals" (Lucey, Melody & Walkerdine, 2003: 296), och på liknande vis har deltagarna

i denna studie växt upp under förhållanden där universitetet illustrerats som en nödvändig passage till sitt framtida liv som vuxen. Att denna passage stått öppen för deltagarna är emellertid ett resultat av summan av de resurser som deras föräldrar haft möjlighet att mobilisera och nyttja. Mer än att bara kasta ljus på föräldrarnas önskan att deltagarna skulle utbilda sig menar jag att utsagorna kan sägas ge ytterligare vittnesmål till bakomliggande faktorer till vikten föräldrarna lade vid deras barns investeringar i just högre studier. Det ekonomiska kapitalet var för vissa deltagares familjer begränsat. Kawa ger exempel på föräldrar som var rika på kulturellt kapital men som brast i ekonomiskt. Issa ger exempel på en mamma som hade kapital för att betala för sin sons högre studier, dock inte utan svårigheter. Med brist på andra kapital än kulturella att investera i sina barns sociala reproduktion står utbildning ofta öppen som enda alternativ. Beroende på volym och sammansättning av kapital har sociala positioner i varierande utsträckning kontroll över sina barns framtida klasspositioner. För de inom medelklassen, vilka är rikast på ekonomiskt kapital, står aldrig investeringar i kulturellt kapital som enda alternativ för barnens möjlighet att reproducera föräldrarnas klasspositioner. Bourdieu gör gällande att de med högt ekonomiskt kapital på ett annat sätt än andra kan åsidosätta investeringar i utbildning till förmån för ekonomiska sådana. För de inom medelklassen vilka är rikast på kulturellt kapital, men brister i kapital att sätta i rörelse inom den ekonomiska sfären, är däremot benägna att investera jämförelsevis mer i kulturella utbildningar då de på ett annat sätt är beroende av utbildningssystemet för sina barns sociala reproduktion (Bourdieu, 1993: 279). Vad som illustreras i detta avsnitt är, enligt min mening, deltagarnas föräldrars ojämna fördelning mellan kulturellt och ekonomiskt kapital och sätten på vilka denna asymmetriska fördelning kommit att orientera barnen mot vissa och inte andra mål i livet. Om familjerna varit försedda med gott om ekonomiskt kapital hade det varit mindre nödvändigt och tvingande med kulturella investeringar. Med begränsat ekonomiskt kapital kom istället krav att ställas på deltagarnas utbildningskarriärer då deltagarna helt och hållet var beroende av universitetsexamen för (re)producerandet och bevarandet av sin medelklassposition som vuxen.

Handlingsutrymme, uppskattning och problem

Som framhölls i föregående tema fick många av studiens deltagare tidigt lära sig att ta för sig i livet och inte låta sig begränsas av andras föreställningar av eller krav på dem. Att detta var någonting som deltagarna tagit till sig och förkroppsligat framkommer i många berättelser om tiden som yrkesverksam i ursprungslandet. Efter universitetsexamen gav sig många av deltagarna ut på arbetsmarknaden, och medan vissa fann utvecklande arbetsuppgifter fann andra arbeten som skänkte dem erkännande och uppskattning. Vad som är gemensamt för många deltagares utsagor är synliggörandet av handlingsmöjligheter, antingen på själva arbetsplatsen, på arbetsmarknaden som sådan eller i det sociala livet utanför jobbet. Vad som framkommer i deltagarnas berättelser är att tiden i ursprungslandet även innefattade en del problem. Som följd av sin sociala position upplevde dock många deltagare att de hade resurser att på ett eller annat sätt finna lösningar på dessa. I föreliggande tema analyserar jag deltagarnas upplevelser av tiden innan de kom till Sverige, och analysen kan sägas kretsa kring hur deras erfarenheter och situationer formats som följd av deras olika sociala positioner. Jag har valt att dela in temat i tre delar där första delen främst fokuserar på de handlingar som möjliggjorts till följd av deltagarnas klassposition. Andra delen är på många sätt en fortsättning på den första men behandlar även problematiken som vissa av deltagarna upplevde följa handlingarna som de åtog på arbetsplatsen. Avslutningsvis analyserar jag deltagarnas utsagor ur ett genusperspektiv, där jag undersöker sätten på vilka deltagarna upplever att kön begränsat alternativt gett tillgång till handlingar att åta sig.

I

Att besitta handlingsutrymme

Efter examen kom Issa att ha olika jobb under olika anställningsformer. Som utbildad datortekniker startade Issa två företag, ett tillsammans med en nära vän och ett på egen hand. Mellan de två jobben var han även anställd som datortekniker på en redovisningsbyrå. Issa trivdes dock aldrig under sin tid på redovisningsbyrån varför han efter drygt ett år som anställd valde att säga upp sig. På frågan om vad han ogillade med redovisningsarbetet ger han svaret:

Jag vet inte. Det var samma. Man måste klä sig i kavaj, slips, allt. Så det var mycket byråkrati, administrativt och så. Och det var inte, jag utvecklade mig inte som den... bransch som... elektronikgrejer eller dator. Så jag hade nästan, jag lärde mig redovisning för det var inte så

mycket jobb som datortekniker, kan man säga. Också, jag hade, jag fick möjlighet att fixa nånting annat, därför att jag hade startat med mitt egna företag.

Jag tolkar Issa som att det fanns flera bidragande faktorer till att han hade svårt att trivas under sin tid på redovisningsbyrån. Arbetet innebar inte bara att han tvingades klä sig efter strikta klädkoder, som utbildad datortekniker kom arbetsplatsens administrativa och byråkratiska arbete också att skjuta fokuset bort från de arbetsuppgifter han var kvalificerad för att utföra. Trots titeln som datortekniker visade sig jobbet innebära en hög grad av redovisningsarbete. Bristen på arbetsuppgifter relaterade till hans utbildning innebar att hans expertis sällan utmanades, och som följd av uteblivet arbete inom datorteknik kom Issa att koppla samman tiden på redovisningsbyrån med stagnation snarare än utveckling inom den egna professionen. Men eftersom Issa hade möjlighet att starta eget företag hade han också möjlighet att styra in sig mot arbetsuppgifter som mer överensstämde med titeln på hans examensbevis. På tal om vad han uppskattade med att ha eget företag sade han:

Jag var min egen arbetsgivare. Det var det som jag trivdes med mycket. [Hör inte], jag är inte morgonpig. Då, jag gillar inte att vakna tidigt, åka till jobbet, så. Så jag brukar inte jobba tidigt, så det passade mig. Jag kunde sova till 12, jobba, jobba till... ehh... 12 på natten eller nånting så. Eller jobba till 2-3, sluta jobba, komma tillbaka, ”Det behövs inte, nej, går hem och sover” [...] Jag trivdes med det. Det var mycket pengar, som jag tjänade. Och... som jag säger, jag jobbade tider som passade mig.

Till skillnad från perioden på redovisningsbyrån innebar tiden som egenföretagare att Issa hade friheten och makten att själv diktera premisserna för sitt arbete. Som sin egen arbetsgivare kunde han dels utforma arbetstiderna efter sömnbehov och rutiner, och på så vis finna en trivsam arbetssituation som egenförsörjande datortekniker och kaféchef trots långa arbetsdagar, dels utforma en verksamhet vars lönsamhet kom honom till del. Jag tolkar ovanstående som att Issas klassposition tillhandahöll honom handlingsutrymmet att forma arbetssituationen på sätt som passade honom. Som anställd begränsades hans möjligheter att utvecklas inom sitt kunskapsområde, men tack vare sin klassposition stod andra alternativ till förfogande.

Det var inte bara inom arbetsfären som deltagarna upplevde frihet att handla efter eget tycke. Vissa deltagare betonar också handlingsutrymmet de hade i olika sociala sammanhang utanför arbetet. I samband med resonandet kring skillnaderna mellan sitt liv i ursprungslandet och sitt liv i Sverige kom Tara att göra synligt den rörelsefrihet hon upplevde sig åtnjuta innan hon kom till Sverige.

Hela systemet är jättedåligt. Speciellt för kvinnor. Jag ska inte gå in djupt i det, men jag som person, jag kan bete mig som jag beter mig här i Sverige, där. Alltså, jag kan gå till kafeterierna, möta folk, män, sitta, gå på barer, bla bla bla, även där det inte finns kvinnor, men jag finns där. Så alla vet att "Det är Tara, ah, okej". Dom accepterar. För att jag har gjort det hela mitt liv. [...] Jag levde ovanligt... alltså, inte som alla andra kvinnor. [...] Så det är inte, för mig som person, personlig upplevelse, är det inte väldigt svårt, eftersom [...] hemma har jag all frihet, så jag har inga problem.

Genom att ställa den egna rörelsefriheten mot andra kvinnors begränsningar och förstår Tara den egna positionen som fri och obunden. I en struktur där kvinnor begränsas har Tara haft möjlighet att inte bara röra sig mellan olika sociala rum utan också göra det på liknande vis som män. Vad hon synliggör är följaktligen inte ett handlingsprivilegium följt av hennes sociala position; att hennes beteendemönster skulle accepteras i Sverige ifrågasätter hon inte. Vad hon istället åskådliggör är den sociala positionens tillhandahållande av möjligheter att överbrygga klyftan mellan kvinnors och mäns tillträde till sociala rum i hennes ursprungsland. Hon fick från tidiga år lära sig att lyssna till sig själv och sina behov och därmed att inte låta sig begränsas av andra. Att detta förhållningssätt följt henne genom livet illustreras i citatet ovan där hon belyser hur hennes övertygelse att följa den egna viljan fungerat som en språngbräda till en rörelsefrihet förbehållen män. Jag tolkar det som att Tara drar en skiljelinje mellan handling och själv. Acceptansen för hennes beträdande av manligt villkorade rum var en följd av vem hon är, inte en konsekvens av handlingen som sådan. Anledningen till att hon, till skillnad från andra kvinnor i sitt område, hade tillgång till vissa mötesplatser var hennes konsekventa följande av den egna viljan; "jag levde ovanligt... alltså, inte som alla andra kvinnor"; "jag har gjort det hela mitt liv", "[s]å alla vet att 'Det är Tara, ah, okej'. Dom accepterar."

II

Problem till följd av handlingsutrymme

Under flera av intervjuerna framkom det att deltagarna upplevde sig uppskattade på arbetsplatsen och att omgivningens bekräftande av deras yrkesskickligheter i vissa fall gav upphov till känslor av stolthet. I analysen fann jag dock att handlingsutrymmet som deltagarna förhandlade till sig på arbetsplatserna i vissa fall medförde olika former av problem för dem. När Kawa började arbeta som lärare vägrade han anpassa sig efter de befintliga arbetsätt som förekom bland många lärare. Tillsammans med några kollegor bestämde sig Kawa för att hitta alternativa arbetsätt gentemot eleverna, där bland annat

fysiskt och psykiskt våld skulle undvikas. Arbetssättet ledde till missnöje, inte bara bland andra kollegor utan också hos skolans rektor. På frågan om Kawa och hans kollegor hade stor frihet att påverka arbetet på skolan svarar Kawa:

Ja, eftersom att pappa var politik... jobbade inom politik, så han kände redan många som hade makt, så jag hade lite så där... inte makt, direkt, men indirekt. Så ingen kunde säga till mig: "Du får inte göra så", liksom. Jag hade lite så där. Så vi utnyttjade det där, en pappa som var ganska känd, så vi, jag utnyttjade det. Jag och mina... andra ville inte, de ville köra på, på ett annat sätt, men vi körde på vårt sätt och vi lyckades och eleverna var med oss, liksom. De tyckte om vårt sätt [...] Vi hade hela tiden problem. Vi struntade i vissa regler, som jag sa till dig. Vi hade lite, sådär, dold makt, så vi utnyttjade den, till min fördel. Så till slut... en stor politiker som var jättenära min pappa, han kom hem till oss ofta. Han hörde att jag hade problem med olika, så han sa: "Du gör som du vill". Liksom, han sa till mig, och hans ord var, liksom, han var själv utbildad, han var fritänkande, han hade den där tanken... men det, vi hade problem, men det gick bra.

Jag tolkar citatet som att Kawa till viss del lokaliserar möjligheterna för honom och hans kollegor att ändra spelplanen för arbetet som lärare till sin pappa och den sociala ställning hans pappa, i egenskap av politiker, hade. Som politiker kom Kawas pappa i kontakt med inflytelserika människor, och som en följd därav kom han också att bygga upp ett kontaktnät som gjorde hans position i samhället starkare. Det inflytande som Kawas pappas nätverk genererade sipprade i nedstigande led från Kawas pappa till sonen, och den makt som Kawas pappa erhöll kom på så vis också att ta form av en resurs som Kawa kunde nyttja i mötet med sin chef och sina kollegor. Trots positionen som chef saknade skolans rektor möjlighet att styra riktningen för Kawa och hans kollegors arbetsformer; "vi struntade i vissa regler", "ingen kunde säga till mig 'Du får inte göra så'". I linje med Webers resonemang synliggör Kawa följaktligen en nära koppling mellan klass, status och makt (jfr Weber, 1983: 212; 1987: 34f).

Jag menar att Kawa föreslår att makten, som följde av umgänget med vissa människor, kom att ge honom handlingsmöjligheten att utforma arbetsmetoderna på egna premisser men att det däremot inte gav någon garanti mot motstånd och kritik. Till följd av sin möjlighet att själv styra riktningen för studenternas utbildning blev Kawa en uppskattad lärare av eleverna. Men trots uppskattning från elever upplever Kawa att han och hans kollegor ständigt stötte på problem på jobbet. Istället för att skydda Kawa mot missnöje fungerade dock hans nätverk som en förlängning av råden han fick under sin uppväxt: "du gör som du vill". Som ett eko av sin pappas ord försåg bekanta honom med uppmaningen att följa sina drömmar och sin inre kompass, oavsett omgivningens tankar kring det. Och på så vis kom hans pappas och hans bekantas inre kompass också att bli hans egen. Jag vill här stanna vid att Kawa gör råden han

fick till en fråga om utbildningsnivå. Vad Kawa betonade i föregående avsnitt är det faktum att hans familjs klassposition varit avgörande för hans egen tillgång till högre studier. I ovanstående citat gör han vidare gällande att inte bara makten och statusen som följde av hans klassposition innebar en ökad skillnad i möjligheter på arbetet i jämförelse med andra kollegor. Han kopplar också samman sociala positioner som besatts genom högre utbildningar med tankar som betjänar möjligheten att fortskrida med sina drömmar och ambitioner trots omgivningens motstånd och missnöje. Det var som vän till Kawas pappa som ”den stora politikern” gav Kawa råd och guidning, men det var i egenskap av utbildad som han hyste åsikten att Kawa bör följa sitt hjärta, även om konsekvenser av valen inte alltid blir som en önskar. Jag tolkar det som att Kawa upplever att högre studier frigör ens tankar; som utbildad hade politikern tankar fria att röra sig bortom konventioner, och han kunde därför hjälpa Kawa och hans kollegor med deras nydanande arbetsmetoder. På så vis menar jag att Kawa också drar en klassmässig gränsdragning nedåt, där en utbildad och öppensinnad klass kontrasteras mot en mindre upplyst och mer inskränkt sådan. Genom en sådan gränsdragning kan Kawas exempel ses som en återspeglning av Lissie Åströms forskning, som betonar den ofta gemensamma viljan hos intellektuella ur alla samhällsklasser att urskilja sig från de ”lägre” inom den egna klassen; ett elittänkande och ”en benägenhet att dra gränser mellan sig själva och de mindre ’kloka’” (Åström, 1986/1999: 150).

Som framkom i föregående tema var det många av deltagarna som upplevde sig ha uppmuntrats till att följa sina övertygelser i livet. I några av intervjuerna framkom det dock att missnöjet och motståndet mot vissa av deltagarnas handlingar på arbetet upplevdes för starkt för att de skulle fortsätta med dem. Även om Tara upplevde sig ha möjligheten att följa den egna viljan utanför arbetsplatsen framkom det att hon inte hade tillgång till samma möjligheter på arbetet. Likt Kawa arbetade Tara som lärare innan hon kom till Sverige, och likt honom vägrade hon acceptera arbetsplatsens befintliga arbetsmetoder. Att hon förhöll sig annorlunda till läraryrket uppfattades av kollegorna som ett hot mot deras befintliga arbetsformer, och som konsekvens av hennes ovilja att rätta sig efter kollegornas arbetsätt fick hon tidigt både rektorn och de övriga lärarna emot sig. Trots motståndet hon möttes av utformade hon egna arbetsmetoder och vann på så sätt elevernas respekt och uppskattning. Till skillnad från Kawa upplevde hon dock att de negativa konsekvenserna av att bryta mot arbetsplatsens inarbetade arbetsformer övervägde de positiva varför hon efter en tid beslutade att lämna in sin avskedsansökan:

Han sa till mig, rektorn, i början, ”Du kommer att... eh... ha väldigt svårt med, med den här attityden som du har. Du kan inte kontrollera eleverna”. Men efter tre månader, jag sa till honom: ”Kom till min lektion”. Sen, han kom, han sa: ”Hur gjorde du dom så här?” Jag sa: ”För att jag gör inte som ni gör. Jag tänker på ett helt annorlunda sätt. Även om systemet är så, systemet är... Ehh... det här systemet gör brott mot alla. Så jag kan inte acceptera det, på egen hand, det, jag kan inte leva eller göra som ni gör, även om det är olagligt. Den här lagen är mot män... människor, så jag kan inte acceptera den.” [...] Men sen, jag orkade inte själv, jag sa: ”Jag slutar” [hör inte]. Och sen efter, dagen efter när jag kom, alla elever, dom hade mig som lärare, dom protesterade på gården, alla var där, att ”Hon ska inte gå”. [...] sen på gården, alla var samlade: ”Vad är det här?” Dom sa: ”Det är för att du inte ska gå”. Jag sa: ”Nej, jag går!”

I linje med sin pappas uppmaning och den vägledning hon fick från unga år kom Tara att prioritera den egna övertygelsen framför skolans stipulerade arbetsmetoder. Efter att ha slutfört sina studier, och därmed säkrat ett skyddsnät att falla tillbaka på, tog hon sig an livet på egna premisser. Eftersom en anpassning till skolans regelverk hade inneburit ett arbetssätt i strid med Taras ideal och övertygelser var efterföljandet av ett sådant regelverk aldrig ett alternativ för henne. Tara synliggör inte bara en konflikt mellan olika viljor, utan också en konflikt i termer av två motstridiga reglementen och två oförenliga levnadssätt. Även om avvikandet från skolledningens regler var olagligt i rättslig mening hade hon inte något alternativ till att bryta mot dem. Valet stod mellan att bryta mot de egna principerna och att bryta mot skolledningens bestämmelser. Eftersom följandet av det befintliga skolsystemet hade inneburit ett, enligt hennes övertygelse, grövre brott; ett brott mot sina medmänniskor, föll valet istället på att följa reglerna hon satt upp för sig själv; att följa sitt hjärtas kompass. Att anpassa sig efter rektorn och kollegornas önskemål hade inneburit att hon tvingats till handlingar som stod i strid med hennes syn på hur en behandlar och bemöter sina medmänniskor. Hon föreslår följaktligen att ens handlingar sammanfaller med hur en väljer att leva sitt liv, och genom vissa handlingar på arbetsplatsen väljer kollegorna och rektorn också att leva efter en annorlunda moralisk och etisk kompass än hon själv.

Trots kollegornas skepsis gentemot hennes arbetssätt lyckades Tara vinna över eleverna på sin sida. Samma attityd som låg till grund för kollegornas starka motstånd gav henne uppskattning och inflytande hos eleverna. Tara fann sätt att nå fram till eleverna, och kunde på så sätt fullfölja rektorns önskan att fortsatt ha kontroll över dem. Det erkändes dock aldrig utan misskrediterades istället då sätten hotade att undergräva de redan utformade arbetsmetoderna. Att vara principfast gav Tara respekt och erkännande bland eleverna men innebar samtidigt en situation bland kollegorna alltför påfrestande för att uthärda. I likhet med Kawa följde Tara sin övertygelse och lät inte sina principer ge vika för omgivningens åsikter och motstånd. Till skillnad från Kawa, som upplevde att tiden på arbetet gick bra trots

kollegornas missnöje, upplevde dock Tara att de negativa konsekvenserna av beslutet att följa sin övertygelse på arbetet övervägde de positiva varför hon valde att avsluta sin anställning. Vad Taras upplevelse vittnar om är följaktligen att klasspositioner, som besatts genom högre studier, inte nödvändigtvis medför ökade möjligheter att omförhandla premisserna för arbetsplatsen arbetsmetoder.

III

Kön som resurs/hinder

I Taras exempel hänvisas problemen hon fick på arbetsplatsen till kollegornas ovillighet att acceptera hennes vilja att utforma nya arbetssätt och attityder gentemot eleverna. Detsamma gäller för Kawas exempel. Vad Kawa föreslår är dock att det finns en central skillnad mellan dem två varför utgången av deras val av arbetssätt på arbetsplatserna också skiljer sig åt. Även om Kawa fann sin klassposition viktig för sina möjligheter att ompröva skolans arbetsmetoder ligger hans upplevelse i linje med Taras; klasspositionen som sådan ger inte nödvändigtvis en tillgång till den arbetsfrihet han själv hade. Vad han istället föreslår är att friheten han kunde ta sig på arbetet endast förbehölls män. På frågan om han upplevde sig bemötas på ett visst sätt som manlig lärare svarar han:

Jag tror att det var så. Det är mer legitimt att vara en man, till och med i Sverige i vissa kretsar, kan man... så, ja, jag tror, jag tror att tjejerna har inte, tjejerna tyckte om att vara lärare... kvinnolärarna, lärarna som var med oss tyckte att vi gjorde rätt. Men de sa ingenting, liksom. "Ah, ni får göra det, det är okej, men vi kvinnor kan inte"... , dom vågade inte, helt enkelt. Så...

Wilhelm: Upplevde du att ni hade större makt att göra som ni vill?

Kawa: Ja, just det. Som man har man mer... om jag hade varit kvinna hade jag aldrig kunnat göra så, det skulle ha blivit jättemycket problem. Men som man, liksom, det var mer accepterat.

För att tala med Beauvoir hävdar sig varje subjekt "konkret genom projekt som en transcendens, och kan bara fullborda sin frihet genom sitt ständiga överskridande mot andra friheter" (Beauvoir, 2006: 37). Det som emellertid utmärker "kvinnans" situation är att omgivningen nekar "henne" denna transcendens och därigenom fastlåser "kvinnan" som immanens, där "hennes" transcendens gång efter annan transcenderas av omgivningen (Beauvoir, 2006: 37f). Vad Beauvoir gör gällande är att handlingsmöjligheterna för kvinnligt kodade kroppar i en patriarkal värld är kringskurna i förhållande till manligt kodade. Och som en återspeglning av Beauvoirs resonemang gör Kawa gällande att det inte bara var makten som

kom av att ha en viss klassposition, eller den uppmuntran han fick av bekanta och familj, som gav honom resurser att styra riktningen för arbetsmetoderna på jobbet. Att han är man var, enligt honom, helt avgörande för hans tillgång till de befogenheter han erhöll i mötet med sin omgivning. Genom att jämföra sig med sina kvinnliga kollegor synliggör Kawa den makt och handlingsprivilegier han, i egenskap av man, erhöll på arbetsplatsen. Som kvinnlig lärare, liksom Tara, hade han omöjligt kunnat genomdriva det förändringsarbetet som han själv haft möjlighet till. Inflytandet och makten som sipprat i nedåtstigande led från hans pappa till honom själv hade i en sådan situation undergrävts och devaluerats som en konsekvens av omgivningens hållning gentemot kvinnor, varför möjligheter att omförhandla premisserna för läraryrket också hade kringkurits. Att detta skulle vara unikt för hans tidigare arbetsplats eller för landet i vilket han och Tara tidigare bodde avvisar han dock. Genom att betona legitimiteten som följer av att vara en man, i såväl ursprungslandet som i Sverige, artikulerar han en strukturell förståelse av sin privilegierade position som man i en patriarkal struktur, där könsmaktsordningen inte gör skillnad på länder utan snarare transcenderar deras gränser.

Kawas jämförelse bygger visserligen på iakttagelser, tolkningar och kvinnliga kollegors utsagor, jag menar ändå att den fungerar som referenspunkt utifrån vilken Kawa begripliggör och förstår den egna positionen och de handlingsmöjligheter han upplever att han genom sin position i det patriarkala klasssamhället åtnjuter. Hans sociala position som manlig lärare var inte en komponent som utvidgade en rörelsefrihet som redan tillgängliggjorts på arbetet till följd av hans klassposition, hans sociala position som man var snarare den faktor som i kombination med klasspositionen var avgörande för hans tillgång till denna frihet.

Vad Kawas och Taras exempel belyser är det kringskurna handlingsutrymme som följde av Taras position som kvinna. Under intervjun med Dajana framkom att den sociala positionen 'kvinna' även på andra sätt kunde begränsa möjligheterna att fullfölja sina ambitioner och önsksningar i livet. Efter universitetsexamen tog Dajana jobb som lärare på en skola. Trots utvecklande arbetsuppgifter på en arbetsplats där hon trivdes bra kom Dajana efter en tid att lämna jobbet för en flytt till grannlandet med sin man. I det nya landet kom hon, till följd av liten efterfrågan på lärare, att tvingas ta anställning på en skola i en by på långt avstånd från hemmet. Arbetssituationen i det nya landet kom på så vis att innefatta ett långt, omständigt och många gånger psykiskt påfrestande pendlande. På tal om det nya arbetet och tiden i det nya landet gör Dajana gällande att:

Jag jobbade inte länge där men, jag var mestadels hemmafru där. För det passade inte... jag har fått barn och då var jag mammaledig och sen... ehh, var det svårt att pendla så långt... i...

byarna och... Då bestämde jag mig att jag stannar hemma. Så... efter ett tag, när jag fått mitt andra barn också, han var ungefär 1 ½ år, då försökte jag jobba men då var det också så, att åka buss till byn och... och när barnen blev sjuka var det som jättejobbigt för... ja, där trivdes jag inte så jättejättebra. Dom hade inte precis så, förståelse att man har småbarn, man måste vara hemma och... där var det inte att pappor stannar hemma. Det fanns inte. Nej. Så då var det svårt i skolan att hinna med testerna eller tentor eller så där.

Med småbarn kom inte bara pendlingsavståndet eller kollegorna att utgöra ett hinder för Dajanas trivsel på jobbet. Jag menar att Dajana även upplever att hennes sociala position som kvinna och de olika förväntningar som ställdes på kvinnor respektive män innebar svårigheter för hennes möjlighet att hålla fast vid sin karriär som lärare. Till följd av det könsuppdelade ansvarsområdet upplever Dajana att det inte fanns något alternativ till den ojämna fördelningen av vården av hennes och hennes mans barn. Som kvinna föll lotten på henne att stanna hemma med barnen vid sjukdom vilket medförde ett dubbelt arbete som kom att försvåra hennes möjligheter att fullfölja arbetsuppgifterna som lärare. Eftersom kollegorna saknade förståelse för hennes frånvaro på jobbet kom Dajana att uppleva situationen på arbetsplatsen som jobbig och svår. Efter en tid på det nya arbetet bestämde hon sig därför för att ta en paus från läraryrket och istället sköta barnen och det obetalda arbetet i hemmet på heltid. På frågan hur hon upplevde det att vara hemma med barnen istället för att lönearbeta gav hon svaret:

Det var skönt att vara hemma med småbarn. Att vara närvarande. [...] jag trivdes med det. Men naturligtvis hade jag velat ha mina egna pengar. Att inte vara beroende.

Wilhelm: Kommer du ihåg vad du tänkte kring det? Under den tiden, var det något du funderade mycket på?

Dajana: Nej, för det... det, det var en annan kultur, inte som i Sverige. Så vi kunde leva på min mans lön. Vi levde bra, vi hade för... vi hade inte för mycket, men vi hade lagom och tillräckligt för att inte sakna nånting. Vi kunde åka på semester, vi hade bil, vi hade lägenhet och möblerna och... Så, om man tittar på det fattades det inte så mycket och jag var hemma med barnen och jag hoppas att... [...] att, att dom mådde bättre för att jag var hemma, som mamma.

Under sina försök att komma tillbaka till jobbet efter uttagen föräldraledighet fann Dajana alltså kombinationen mellan arbetssituationen och rollen som mamma påfrestande och svår. Till följd av sin mans höga inkomst öppnade sig emellertid möjligheten för Dajana att välja mellan fortsatt arbete som lärare, och därmed fortsätta leva med konsekvenserna därav, eller endast obetalt arbete i hemmet och därigenom dra ner på arbetsbördan och belastningarna som det geografiskt avlägsna lönearbetet medförde. För Dajana föll valet på det senare

alternativet vilket gav upphov till ambivalenta känslor. Å ena sidan upplevde hon tiden i hemmet med barnen som trivsamt. Hon uppskattade inte bara att vara närvarande och finnas tillgänglig för sina barn, tiden tillsammans med barnen gav henne också förhoppningar om ett ökat välmående hos dem. Å andra sidan innebar Dajanas val att hennes tillgång till egen förvärvsinkomst upphörde. Som både högt utbildad och högt betald lönearbetare kom hennes man att ensam ta rollen som familjeförsörjare, och som obetald arbetare i hushållet kom Dajana därmed också att uppleva en beroendeställning gentemot honom.

Jag menar att Dajanas situation och erfarenheter kan förstås som uppkomna i skärningspunkten mellan hennes medelklassposition och hennes sociala position som kvinna. För att använda Ahmeds terminologi gör Beauvoir gällande att en värld präglad av könsrelationer medför förväntningar på kvinnligt och manligt kodade kroppar att orientera sig olika i livet. Den kropp vars anatomi överensstämmer med samhällets definition av en kvinnlig kropp blir från tidig ålder ofta riktad mot ett framtida liv som hustru och mor. Kvinnor förväntas inte bara sköta hemmet så som deras mödrar skötte sitt, utan också ta hand om sina barn på liknande vis som de själva blev omhändertagna (Beauvoir, 2006: 355). Som ett arv från tidigare generationer kom omgivningen att ställa krav på Dajana att, likt sin mamma, ansvara för barnen, såväl under barnens första tid i livet som vid eventuella fall av sjukdom. Som man ställdes inga sådana krav på hennes make. Vad gäller deras arbetssituation bildades således en klyfta, där skaffandet av barn innebar att Dajana, i egenskap av kvinna, hamnade i ett läge med försvagade möjligheter att fullfölja sin karriär som yrkesverksam. I linje med tidigare forskning kom Dajana att, till skillnad från sin make, slitas mellan två angelägenheter: behovet av att finnas tillgänglig för sina barn och behovet av att finnas tillgänglig för arbetet och kollegorna. Och till skillnad från sin make tvingades Dajana därför också alternera mellan att följa sina ambitioner på arbetsmarknaden och att avstå från dem (Hochschild, 1989: 8, 239).

Till skillnad från många medelklasskvinnor saknar arbetarklasskvinnor ofta möjlighet att avstå från det dubbla arbetet (Hochschild, 1989: 266). Under knappa förhållanden hade alternativet att välja mellan lönearbete och att ta hand om barnen föga troligt stått till förfogande. I behov av inkomst hade Dajana tvingats kombinera det obetalda med det betalda arbetet och därmed tvingats möta de dagliga utmaningarna som hon, i egenskap av resurssvag kvinna, ålagds. Men till följd av sin och sin mans medelklassposition och deras ekonomiska resurser öppnades dock möjligheten för Dajana att frigöra sig från dubbelarbetet, även om valet innebar att hon inte längre stod för sin egen försörjning. Som kvinna kringkars hennes möjligheter att fullfölja sitt yrkesverksamma liv på liknande premisser som sin man, men i

jämförelse med kvinnor som inte delar hennes klassposition, och därmed saknar de resurser som Dajana och hennes man förfogar över, hade hon en möjlighet att frigöra sig från det dubbelarbete som andra saknar. Trots Dajanas beslut att sluta lönearbeta hade familjen resurser nog för att äga eget boende och transportmedel och för att få ha möjligheter att resa tillsammans.

Klassreproduktionens försvårande omständigheter

Trots att deltagarna på många sätt levde privilegierade liv innan de kom till Sverige kom situationen i många av deltagarnas ursprungsländer att utvecklas i sådan riktning att många av dem tvingades på flykt. I och med att deltagarna kom till Sverige kom de att skiljas från sina förutvarande arbeten och positioner i samhället. Från att tidigare varit högutbildad personal på en kvalificerad arbetsplats till att vara en nyanländ högutbildad akademiker utan position på den svenska arbetsmarknaden kom de första åren i Sverige att innebära en mer instabil klassposition för deltagarna. Som nyanlända i Sverige upplevde deltagarna att de saknade möjligheter att ge sig ut på den svenska arbetsmarknaden och genom en kvalificerad anställning inneha en medelklassposition. Migrationen som sådan innebar kostnader; inte bara språket, utan också behovet av att komplettera och validera sina utbildningar stod i vägen för en direkt ingång till arbetslivet. Likt Hosseini-Kaladjahis forskning hade deltagarna i denna studie vetskap om dessa kostnader, varför ingen av deltagarna heller förväntade sig att omgående ha tillgång till arbetsmarknaden (jfr Hosseini-Kaladjahi, 1993: 33). Istället betraktade många första tiden i Sverige som en övergångsperiod under vilken de förväntade sig få verktyg nödvändiga för att kunna besätta positionen som de ockuperade innan de kom till Sverige. Deltagarnas mer långsiktiga förväntningar på livet i Sverige var med andra ord att fortsätta på vägarna som de slagit in på i ursprungslandet.

Med svenskt utbildningar avklarade och utbildningarna från ursprungslandet validerade valde vissa deltagare att ge sig ut på arbetsmarknaden medan andra sökte sig till universitet för att komplettera betyg eller vidareutbilda sig. Vad som är gemensamt för många deltagare är att de, efter år i Sverige, inte har lyckats bevara klasspositionen som de hade före flytten och som en följd därav gjort en klassmässig förflyttning nedåt i samhällshierarkin. I föreliggande avsnitt analyserar jag faktorer till deltagarnas nedåtgående klassresor. Mer precist kan fokus sägas ligga på vad som kommit att orientera deltagarna bort från vissa positioner samt vad som försvårat deltagarnas (re)produktion av sin medelklassposition i Sverige.

I

Att orienteras i ny riktning

För att förstå deltagarnas upplevelser av den nedåtgående klassresan är det viktigt att förstå de bakomliggande orsakerna till den klassmässiga förflyttningen. Medan vissa av deltagarna

vittnar om hundratals ivägskickade jobbansökningar med uteblivna svar vittnar andra om utbildningar som inte gått att validera. Många deltagare vittnar även om brist på vägledning från samhället och att deras bekanta dirigerat dem i riktningar som fört dem på avstånd från medelklasskodade yrken. Vad jag fann som ett förhållandevis framträdande tema under intervjuerna är att företrädare för statliga myndigheter och högskolor aktivt försökt orientera deltagare bort från deras tidigare innehavda klasspositioner.

Innan flytten till Sverige arbetade Mehmet inom onkologi som sjukhusfysiker. Efter att ha avklarat sin svenskutbildning i Sverige förväntade han sig att han skulle kunna fullfölja sin karriär på den svenska arbetsmarknaden. Han upplevde det dock svårt att få hjälp av samhället och önskar att mottagandet sett annorlunda ut. Utan hjälp från Arbetsförmedlingen försökte Mehmet på egen hand komma i kontakt med akademiker och universitet för vägledning. Vikten av att fortsätta inom professionen hänvisar han till den investering han redan gjort i kulturellt kapital: ”Man har ju två akademiska bakgrunder [...] man tänker inte på att, ’jag ska gå och bli pizzabagare [...] eller städare’. Jag är inte nedvärderande men jag hade inte såna tankar, att jobba med nåt annat, utan att plugga, gå vidare, PhD, och, som jag sa... med forskning, kanske”. Trots en tydlig väg utstakad för sig själv kom mötet med det svenska utbildningssystemet att innebära en ny riktning för Mehmet:

Det är det värsta för akademiker, jag säger det värsta, det finns ingen mentor eller handledare. Någon som kan visa dig vilka möjligheter det finns. Det gäller inte bara bostad, det gäller studier, det gäller vem som... vilka områden, vad kan det finnas för möjligheter. Och vilka svårigheter finns det. Det är ingen som förklarar för dig, nånting, så det har gått många, många år. Till slut när jag började plugga master degree, [...] min professor rekommenderade mig ”Fan, Mehmet, vad gör du här? Det hjälper inte om du blir radiofysiker, det finns inga jobb”. Det var, kom, det här, 90, 91, 92-talets landstings nedgång. Då började dom säga upp folk från vården, sjukhuset och sånt. ”Du ser ju, Mehmet, hur möjligheterna är i Sverige”. Och det gjorde en stor förändring för mig. ”Titta, vad gör andra, dina landsmän, dom har pizzerior och sånt”, så jag satsade på pizzeria. [...] Självklart, man ska försörja sig också och nåt jobb måste finnas så jag hamnade, jag blev pizzabagare faktiskt [...] en fysikerpizzabagare. Så det var, inte roligt, men det var nåt i alla fall.

Utän vägledning kom Mehmeds första år i Sverige att präglas av en ovisshet över vilka möjligheter som stod till hans förfogande som akademiker. Efter år i Sverige kom han dock att söka sig till ett av landets universitet; hans väg till en anställning som radiofysiker skulle gå genom en masterutbildning. Vad Mehmet synliggör är att det dock var genom utbildningen för radiofysiker som han kom att orienteras bort från radiofysik och onkologi, och jag menar att det är mot bakgrund av den ovisshet som följde av hans brist på guidning som denna kursändring bör förstås. Utan tillgång till alternativ information om handlingsmöjligheterna på

den svenska arbetsmarknaden kom orden från en av universitetets professorer att väga tungt i Mehmeds öron. Professorns beskrivning av det svenska samhället, och betoningen hen lade på det tidiga 90-talets stora ekonomiska kris, fungerade som en ögonöppnare för Mehmed; ensidig information som gjorde gällande att en masterutbildning med inriktning på radiofysik inte skulle hjälpa honom på arbetsmarknaden fick honom att omvärdera sin situation; ”det gjorde en stor förändring för mig”.

Genom masterutbildningen kom Mehmeds val att fullfölja sin karriär inom professionen också att ifrågasättas; ”Fan, Mehmed, vad gör du här?”. Istället för att uppmuntra honom att eftersträva en befattning som motsvarade den han innehade innan flytten till Sverige uppmanade professorn Mehmed att uppmärksamma de val hans landsmän gjort och följa dem. Utan alternativ information om sina möjligheter på den svenska arbetsmarknaden kom universitetsprofessorns ord att fungera som instruktioner om vilka vägar som stod öppna för Mehmed. Och som en självuppfyllande profetia kom orden att bli verklighet; han ”blev pizzabagare, [...] en fysikerpizzabagare”. I och med att Mehmed omdirigerades till ett yrke som pizzabagare orienterades han också bort från en klassposition som motsvarade den han hade i ursprungslandet. Utan någon som visade honom alternativa möjligheter på arbetsmarknaden blev hans kursändring också möjlig; en brist på guidning som, enligt honom själv, ”är det värsta för akademiker”.

För Mehmed innebar mötet med det svenska utbildningssystemet att han exponerades inför en ny horisont. För att tala med Ahmed medförde mötet med universitetet att tankar som aldrig tidigare slagit honom hamnade inom hans blickomfång och därmed blev möjliga för honom att följa. Universitetet var dock inte den enda statliga myndigheten som målade upp alternativa horisonter för deltagarna att blicka mot. Som 47-åring kom Salim till Sverige, och i mötet med Arbetsförmedlingen visade det sig att hans ålder påverkade vilken framtid arbetsförmedlaren såg för honom i Sverige. Salim är utbildad geolog, men mot bakgrund av sin ålder ansåg arbetsförmedlaren att hans behov av kompletterande studier och ytterligare svenskkunskaper skulle ta för lång tid och att det därför vore bättre om Salim lämnade geologin bakom sig. När jag frågar Salim vad som varit det största hindret för honom att få ett arbete i Sverige som motsvarar hans utbildning plockar han åter upp den tråden:

Jag sa till dig, när jag kom till Sverige, jag visste inte vad, vad är Sverige. Jag läste inte på om Sverige bra. [...]. När jag kom här och träffade, från början, som jag sa till dig, jag träffade en på Arbetsförmedlingen. [...] Han sa: ”Åh, du är 47 år gammal och... och behöver inte läsa och så. Om du kan skradderi, gå till skradderi”. Han blir min... vad heter det... min... man kan säga, han visade mig vägen. Och jag gick till skradderi, vad ska jag göra?

På liknande vis som Mehmet hänvisar Salim sin kursändring till den begränsade kunskapen han inledningsvis hade om sina möjligheter på den svenska arbetsmarknaden; ”Jag visste inte. Jag kom nyss till Sverige och visste inte. Men jag tror det var inte så mycket bra, min utbildning behövs inte så mycket i Sverige”. Utan insikt i den svenska arbetsmarknaden saknade Salim möjlighet att värdera sin egen utbildning och därmed också en kompass att orientera sig efter. På Arbetsförmedlingen träffade han emellertid en arbetsförmedlare som inte bara tillskrev hans utbildning ett lågt värde utan också visade honom vägen bort från geologi till förmån för skrädleri; en svängning som snarare framställs som oundviklig än som en följd av eget val; ”han visade mig vägen. Och jag gick till skrädleri, vad ska jag göra?”. Som en återspeglning av Mehments exempel kom Salims arbetssituation i Sverige att präglas av myndigheters ensidiga och oemotsagda information.

II

Samhällets rasifiering

”Jag tror att hindret det... ehh... största hindret är... att acceptera den, min färg [...] Först när man skickar CV:n, det är negativt när dom ser namnet och färgen. Det blir... det är inte lätt”.

- Dawit

Till skillnad från vissa deltagare kom andra att koppla samman sin kursändring på arbetsmarknaden med föreställningar om svenskar och invandrare, där ett ”vi och dem”-tänkande positionerade deltagarna på avstånd från en föreställd svenskhet. På frågan vad Dawit anser varit det största hindret för honom att få ett arbete i Sverige som motsvarar hans utbildning svarar han att han, redan innan han haft möjlighet att träffa arbetsgivare, stängs ute från den svenska arbetsmarknaden. Som framkommer i citatet ovan kan arbetsgivares föreställningar om såväl Dawits namn som utseende sägas fungera som exkluderingsmekanismer som nekar Dawit möjligheten att fullfölja vägen som han slagit in på i ursprungslandet. Detta var ett tema som återkom i flera av deltagarnas utsagor, däribland Mohanads. Eftersom Mohanad önskade fullfölja sin karriär som ingenjör i Sverige kom han efter avklarad svenskutbildning att söka sig till ett universitet för att läsa yrkessvenska för ingenjörer. Väl inne på utbildningen trivdes han bra. Under sista terminen på utbildningen kom han dock att stöta på problem i samband med den obligatoriska praktiken: ”Alla som var med mig, dom får praktik inom en vecka. Jag får inte det. Jag åker till en, ett företag och, ’Ah, men vi ringer dig’, dom ringer aldrig”. Medan klasskamraterna påbörjade sin praktik sökte

Mohanad fortfarande arbetsplatser som ville ta emot honom som praktikant. Då de kontaktade arbetsplatserna aldrig erbjöd honom någon plats kom universitetet att hänvisa honom till en yrkeshögskola som skulle hjälpa honom med sökandet. Angående mötet med en företrädare för yrkeshögskolan säger Mohanad:

Jag gick upp och då kom han till mig och sa: ”Aha, oj, är det du?”. Jag sa: ”Ah, det var jag”. Han sa: ”Men du kan prata bra svenska på telefonen”. Jag sa: ”Jag kan prata fortfarande, nu”. Han sa: ”bara komma in” [...] Och... jag gick in, började prata och förklara och såna saker och han sa: ”Men, det är väldigt svårt att skaffa praktik”. [...] Han påpekade alltid att, han visste, visste då att jag är snickare, då också. Han påpekade hela tiden att jag ska byta och jobba som snickare istället.

Redan vid första anblick blev Mohanad föremål för en rasifieringsprocess, där företrädaren för yrkeshögskolan artikulera en motsättning mellan Mohanads yttre och Mohanads goda kunskaper i svenska. Med hänvisning till Robert Miles definierar de los Reyes och Molina rasifiering som ”den representativa processen genom vilken social mening tillfogas vissa biologiska (ofta fenotypiska) mänskliga drag, utifrån vilka de individer som bär dessa drag även tillskrivs en särskild kollektiv social tillhörighet” (de los Reyes & Molina, 2005: 311). I linje med de los Reyes och Molinas definition menar jag att Mohanad synliggör hur mannen, utifrån Mohanads yttre, inte bara tillskrev honom en kollektiv social tillhörighet; ”invandrare”, utan därigenom också positionerade honom på avstånd från det svenska språket. Katarina Mattson menar att det i den svenska nationalismens historia finns ”en överlappning mellan svenskhet som kulturell kategori och tanken om ’den nordiska rasen’ och ett specifikt utseende”:

I föreställningar om svenskhet finns en tydlig utseendebaserad dimension. Att ”se svensk ut” och ”ha ett svensk utseende” likställs oftast med att vara blond och ha blå ögon, vilket innebär en direkt och tydlig koppling mellan svenskhet och vithet. Blont hår och blåa ögon har i rasbiologiska teorier historiskt ansetts vara genuint ”vita” egenskaper. [...]De utseendebaserade dimensionerna av nationalitetskonstruktioner kan även utläsas i hur mörkt hår och mörka ögon historiskt har setts, och i samtiden ses, som tecken på avvikelse och annorlundahet (Mattson, 2005: 150)

Utifrån Mattsons resonemang menar jag att yrkeshögskolans bemötande av Mohanad kan begripliggöras. Genom att uppvisa andra drag än de vilka kopplas till föreställningar om att ”se svensk ut” och ”ha ett svenskt utseende” kom mannen att se Mohanads utseende som ett tecken på avvikelse och annorlundahet. Genom att artikulera en motsättning mellan Mohanads utseende och svensk kunskaper artikulera företrädaren för yrkeshögskolan

följaktligen en rasistisk föreställning om svenskhet och invandrarskap, där vissa människors biologiska mänskliga drag positionerar dem som avvikande från ”svenskar” och därmed exkluderar dem från ”svenskheten” som sådan. Vad Mohanad kastar ljus på är följaktligen att distinktionen som mannen gör mellan honom och ”svenskar” inte skapats utifrån Mohanads invandrarstatus – om den visste företrädaren för högskolan ingenting – utan att distinktionen snarare går att härleda till ”de utseendebaserade dimensionerna av nationalitetskonstruktioner”, där vissa drag tolkas som icke-svenska.

Vidare visade det sig att även anledningen till att mannen manade Mohanad att byta spår från ingenjör till snickare var en följd av rasifieringsprocesser. Trots att Mohanad var tydlig med att han inte ville arbeta som snickare utan som ingenjör, och trots att utbildningen han gick skolade framtida ingenjörer, var det en praktikplats som just snickare som kom att erbjudas honom; någonting som ogillades av Mohanad. På vilket sätt detta hängde ihop med mannens föreställning om svenskhet och invandrarskap framkommer när Mohanad ifrågasätter erbjudandet om praktikplats:

Jag frågade honom: ”Jag ska inte jobba eller praktisera som snickare. Jag vill praktisera på en arkitektur- eller ingenjörsfirma”, och då sa han: ”Men jag kan inte göra det, jag har försökt”. ”Men varför?” Då sa han: ”Så fort dom ser ditt namn, dom säger nej.” ”Ah, vadå mitt namn?” Han sa: ”Men du är inte svensk, och det är lite svårt att komma in på såna linjer. Och om du studerar färdigt och du är jätteduktigt, du kommer inte att få jobb ändå”. Jag sa: ”Aha, varför det, varför?”. Han sa: ”Nej, det finns många ingenjörer i Stockholm och... En svensk, dom köper Volvo, dom skaffar villa och köper en hund, en svensk hund”. Okej, då blev jag lite arg. Jag sa: ”Men vad menar du med det?”. Han sa: ”Lyssna, du kommer inte att få ett jobb efteråt, så du slösar bara din tid. Du kommer få jobb, bara på skitställen, inget annat”. Då sa jag: ”Nej, jag ska göra det!”.

Innan Mohanad började läsa på universitetet i sitt ursprungsland önskade han bli snickare. Han orienterades emellertid i annan riktning av sin pappa och kom som en följd därav att investera i ett liv som ingenjör. På yrkeshögskolan i Sverige ställdes dock nya och gamla orienteringar mot varandra. Redan vid första mötet önskade mannen från högskolan se Mohanad plocka upp snickeriet igen och därigenom ta en ny riktning i livet. Väl på inslagen väg som ingenjör var snickeri dock ingenting som längre intresserade Mohanad, varför han kom att ifrågasätta erbjudandet om praktik som snickare. Mot bakgrund av den rasifieringsprocess som Mohanad blev föremål för menar jag att de bakomliggande faktorerna till mannens försök att rikta honom mot andra mål blir mer tydliga. Vid deras första möte kom mannen från högskolan att etikettera Mohanad som ”invandrare”, och som en följd därav kom han, mot bakgrund av sin kunskap om arbetsmarknadens strukturella rasism och

diskriminering av ”invandrare”, också att se fler hinder än möjligheter längs Mohanads väg mot ett framtida liv som ingenjör. Enligt honom hade varken Mohanads utbildning eller prestationer betydelse på den svenska arbetsmarknaden; som ”invandrare” skulle han aldrig få arbeten som ingenjör. På Mohanads fråga ”varför?” bekräftade mannen sedermera tidigare forskningsresultat som gjort gällande att det inte är utomeuropeiska invandrades utbildningsnivå som ligger till grund för begränsade möjligheter på den svenska arbetsmarknaden (jfr Schierup, Paulson & Ålund, 1994: 26; de los Reyes & Molina, 2005: 303), utan att det snarare är en effekt av rasifieringsprocesser, ”genom vilka sociala relationer mellan människor struktureras enligt kulturella och biologiska tillskrivna egenskaper på ett sätt som definierar och konstruerar differentierade sociala gemenskaper som (olika) ’ras’-kollektiv” (de los Reyes & Molina, 2005: 311). Utifrån sitt utseende och namn etiketterades Mohanad som ”invandrare”, och utifrån den konstruerade sociala tillhörigheten kom han att explicit avskrivas en livsstil; han förväntades varken köra Volvo, skaffa villa eller köpa en svensk hund. Den utseendebaserade dimensionen i föreställningen om svenskhet innebär en situation där Mohanads personliga drag signalerar främlingskap snarare än gemenskap. Och som en konsekvens därav kan han också sägas tillskrivas, om än implicit, en livsstil vilken markerar ett avsteg från den ”svenska” normen och ”svenskheten” som sådan, vilket i sin tur begränsar hans möjligheter vid rekrytering på den svenska arbetsmarknaden.

Likt fallen med många andra deltagare visade sig mötet med universitetet vara en bidragande faktor till Kawa kursändring på arbetsmarknaden. Kawa tillskriver dock även andra faktorer tyngd för sitt vägval, däribland de vägar som hans vänner och familjemedlemmar tagit i Sverige. Med validerad kandidatexamen i ryggen blev Kawa antagen till ett mastersprogram. Efter 15 avklarade högskolepoäng på universitetet gjorde dock personal på utbildningen gällande: ”Fast att du läser historia har du inte så stor chans att få ett bra jobb. Antingen så fortsätter du att forska, eller det blir inte så mycket jobb”. I kombination med problem inom familjen och de kringkurna framtidsutsikter som bekanta och familjemedlemmar vittnade om kom universitetspersonalens varning att bidra till hans beslut att avbryta utbildningen. I en återblick på sitt beslut säger han:

Då tänkte jag att jag inte kan språket och att jag kan inte göra nånting. Men man kan lära sig, man måste ha tålmod, du vet, det är, det är ett nytt liv. Om jag hade tänkt som jag tänker idag hade jag kanske valt en annan väg. Men då var jag präglad av hur min bror tänkte, som var utbildad, jobbade inom livsmedel eller inom vården. Andra kompisar, som var utbildade och jobbade inom taxi eller nånting annat. Så... jag sökte inte svaret själv, jag tog färdiga svar.

Wilhelm: Vad sa dom när du kom, vad hade dom för syn?

Kawa: Dom sa, alltså... dom sa inte direkt att, ”du får... gå inte och läs”, dom sa inte direkt men man såg exemplet: ”han är utbildad och han är klok och han kan språket nu, och han jobbar på livsmedel eller inom taxi, eller max tolk”... så, det blir samma sak för mig, jag gör som han gör, liksom. Man blir, kontexten du vet... man blir jättepåverkad. Nu säger jag, ibland, när jag pratar med min bror: ”om du hade läst skulle jag ha läst också”. Då säger han: ”det var inte mitt fel”. Jag sa: ”nej, det är inte ditt fel direkt, men indirekt är det ditt fel också”.

Första åren i Sverige präglades av tankar som, enligt honom själv, inte bara begränsade hans möjligheter på arbetsmarknaden, utan också avviker från hans synsätt idag. Att han fick höra att masterutbildningen inte skulle erkännas något värde på arbetsmarknaden var inte det enda som påverkade Kawas beslut att avsluta sina studier. Med insyn i begränsningarna som präglade såväl vänners som familjemedlemmars möjligheter på arbetsmarknaden kom dock varningen från universitetet att fälla avgörandet kring hans vara eller icke vara på den inslagna vägen. Omgiven av exempel på högutbildade personer som kommit till Sverige, som trots höga utbildningar och goda svenskkunskaper arbetade inom yrken med få krav på utbildning, såg Kawa ingen annan framtid för sig själv i Sverige än den framtid som omgivningens exempel målade upp; ”jag tog färdiga svar”. Vägarna som andra invandrade akademiker tog fungerade med andra ord som instruktioner om vilken väg Kawa också förväntades gå, och mot universitetspersonalens bekräftande av historieutbildningens låga bytesvärde på arbetsmarknaden upplevde han en situation i vilken han stod utan alternativ; ”jag kan inte göra nånting”. I linje med Eyrumlus forskning gör Kawa således gällande att han tvingades ”nöja sig” med en lägre position i klasshierarkin till följd av att vägarna till den tidigare tillvaron vad gäller klass uppfattades som stängda (jfr Eyrumlu, 1997: 85).

Till skillnad från de övriga deltagarna i studien upplever Tara att hon, genom samverkande strukturer av rasism och sexism i det svenska samhället, stött på motstånd i egenskap av både sitt kön och ursprung, och att omgivningens förhållningssätt till kombinationen av dessa legat till grund för försvårandet av hennes bevarande av klassposition i Sverige. Som kvinna från Mellanöstern har hon återkommande kommit att betraktas som ett offer för sin tidigare omgivning; ”[o]m du är en kvinna från Mellanöstern, direkt, folk tänker ’synd om henne’. Det här ’synd om henne’ gillar jag inte [...] Jag är inte ett offer”. Genom sitt arbete med samhällsfrågor i Sverige har Tara varit i kontakt med media vid ett par tillfällen, och jag menar att nedanstående exempel om Sverige och mötet med svensk media bör läsas som en kärnhändelse som återspeglar bemötandet hon upplever sig få i egenskap av kvinna från Mellanöstern:

... det finns överallt, dom skrivna och oskrivna rasistiska lagar och regler [...] [M]an har inte samma ställning som man har i sitt hemland. För där, folk känner dig. Dina rötter, dina grunder och allting. Alltså, i detalj dom känner dig. Men här, det... [...] En period, jag var i media [...] men sen, jag blev trött. För att jag tänkte, jag, jag, jag såg att, som jag sa till dig, det finns kvinnor [...] som är offer. Då är dom... ehh... världens hjältinnor i media, alltså, dom är stjärnor. Men när jag, när jag pratar väldigt starkt och så där... nej, då vill dom inte ha mig där. [...] Jag grät inte, jag kände mig inte som ett offer. Dom vill ha såna personer. Dom vill inte ha en stark kvinna, och från Mellanöstern och svartskalle, bla, bla, bla. Dom vill inte ha det, media. Media vill ha offermänniskor för att visa, ”då, då kan hon vara hjältinna [...] Alltså, om jag säger: ”Ah, dom har misshandlat mig. Jag blev... eh... omskuren och jag fick, jag vet inte, våldtagen, bla, bla, bla, ... Jag är offer, jag gråter”. Om jag gråter framför dig, då, direkt, media gör dig till hjältinna... av. Det är nånting som... det som jag inte gillade, hela mitt liv i Sverige.

I Taras ursprungsland hade omgivningen kännedom om såväl henne som hennes familj. Och till följd av sin egen och sin familjs klassposition kom Tara att inneha en hög ställning i samhället. Som framkommer i föregående teman hade Tara, genom sin klassposition och sina föräldrars fria uppfostran, ett stort handlingsutrymme i mötet med sin omgivning. Hon kunde röra sig relativt fritt i ett socialt rum där handlingsmöjligheterna för mindre privilegierade kvinnor var kringskurna. I Sverige osynliggörs dock skillnaden mellan Tara och andra kvinnors ställning i olika klass- och maktrelationer i hennes ursprungsland. Hon blir föremål för rasistiska föreställningar och en etnocentrism universalism, där hon, tillsammans med andra kvinnor från Mellanöstern, tas för en enhetlig och maktlös grupp redan vid första anblick. Vad Tara utsätts för kan liknas med den representation av kvinnor som Mohanty benämner som ”tredjevärldenkvinnan”:

Denna genomsnittliga ”tredjevärldenkvinnan” lever ett i grunden stympat liv baserat på hennes kvinnliga kön (läs: sexuellt kuvad) och hennes hemmahörighet i ”tredje världen” (läs: okunnig, fattig, obildad, traditionsbunden, huslig, familjeorienterad, trakasserad, etc.). Jag framhåller att denna bild står i kontrast till den (underförstådda) självrepresentationen av den västerländska kvinnan som utbildad, modern, i kontroll över sin egen kropp och sexualitet samt fri att fatta egna beslut (Mohanty, 2003: 38)

Tara upplever att hon, genom att acceptera positionen som ”tredjevärldenkvinnan”, skulle bli betraktad som en hjältinna i Sverige. Som offer hade hon passat in i det rasistiska och sexistiska narrativet och därmed bekräftat den ”västerländska” distinktionen mellan ett civiliserat väst och ett primitivt öst (jfr Hall, 2013: 232). Att Tara istället gör motstånd mot den rasistiska och sexistiska representationen av ”tredjevärldenkvinnan”, att hon genom sitt handlande snarare visar på agens än offerskap, och därigenom gör upp med det svenska samhällets etnocentriska universalism, ligger till grund för att hon istället blir föremål för bestraffning. För att tala med Molina kan inte strukturer av klassförtryck, rasism och sexism

”behandlas som skilda och oberoende av varandra eftersom förtryck utifrån en av dessa sociala dimensioner finns inbyggd i, och griper in i de andra simultant” (Molina, 2005: 107). Och vad Tara föreslår är att förtryck utifrån strukturer av rasism inte är en tillräcklig förklaring till hennes försvårande omständigheter, utan att dessa i kombination med strukturer av sexism omöjliggjort hennes bevarande av sin tidigare klassposition i Sverige. I kontrast till Taras fria uppfostran, tidigare stora handlingsutrymme och privilegierade klassposition, och i kontrast till att tidigare blivit bemött utifrån den detaljkunskap omgivningen haft om henne, sammanförs hon i Sverige till en homogen grupp av kvinnor från Mellanöstern med identiska erfarenheter oavsett klass och status.

För att kunna fastställa en distinktion mellan en ”västerländsk kvinna” och en ”tredjevärlden kvinna” måste en av dem upphöjas till norm och den andra därigenom oundvikligen positioneras som avvikande och underordnad (Mohanty, 2003: 38; jfr de los Reyes, 2006b: 17). Genom att tvingas stå modell för ”tredjevärlden kvinnan”, och därigenom som modell för avvikelse från den västerländska normen, degraderas Taras ställning i förhållande till den ”moderna, utbildade och fria västerländska kvinnans” redan vid första anblick. Som en konsekvens av en förväntad annorlundahet från ”den västerländska kvinnan” kan Tara, genom samverkande strukturer av rasism och sexism i det svenska samhället, sägas positioneras på avstånd från både den sociala ställning och den klassposition hon tidigare innehade. Under täckmantel av jämställdhet och modernitet kan ”svenskhetsen” sägas befästa sin dominans, och med Michel Foucaults terminologi kan makten därmed också sägas maskera en betydande del av sig själv (jfr Foucault, 2002: 98). Likt Sohls forskning, som visar att ”svenskhet” kan vara en förutsättning för besättandet av en medelklassposition, visar Taras utsaga följaktligen att ”avståndet” från denna försvårar hennes möjlighet att bevara sin tidigare medelklassposition i Sverige (jfr Sohl, 2014: 418).

Konsekvenser av den klassmässiga förflyttningen

Till följd av brist på handlingsmöjligheter på den svenska arbetsmarknaden kom många av deltagarna att orienteras mot nya mål. Omorienteringarna visade sig påverka dem inom flera olika områden i det svenska samhället. Under intervjuerna framkom inte bara att den nya klasspositionen i vissa fall medfört försämrade arbetsvillkor, färre handlingsmöjligheter på jobbet och lägre status i mötet med omgivningen, utan att klasspositionens följder också gett upphov till känslor av maktlöshet, utsatthet och skam. Detta avsnitt är uppdelat i två delar, där jag i den första lyfter deltagares situation på den svenska arbetsmarknaden och i den andra analyserar hur den nya klasspositionen i Sverige påverkat deltagare psykiskt.

I

Kapitalets exploatering av arbetskraften

Deltagarnas förändrade klassposition innebar en förändrad position på arbetsmarknaden, där de i vissa fall saknat möjligheter att välja, och således också välja bort, vissa arbetsplatser. Likt tidigare forskning vittnar deltagarna om att de, för att få arbete överhuvudtaget, tvingades söka sig till arbeten som de inte bara var överkvalificerade för, utan också till arbeten som inte hade med deras utbildning att göra (jfr Hosseini-Kaladjahi, 1993:29f). Som en följd därav har vissa deltagare tvingats utstå exploatering och dåliga arbetsförhållanden på den svenska arbetsmarknaden. Kawa berättar bland annat om tiden som anställd på ett bageri, där han inledningsvis erhöll en timlön på 10 kronor. Angående arbetet gör han gällande att ”man är utnyttjad men man kan inte göra nåt åt det. [...] [D]et har kostat mig att komma hit. Lånat pengar och sånt och, så det går inte, du måste göra det här [...] Och alla som var före oss dom sa att: ’det är så det är, men det kommer inte att fortsätta så här. Det kommer bli bättre’”. Till följd av sin ekonomiska situation var lönearbete nödvändigt för hans möjligheter att kunna betala av skulderna han dragit på sig i samband med flytten till Sverige. Då han upplevde att han saknade alternativ på den svenska arbetsmarknaden framstod arbetet på bageriet som den enda utvägen. Och utifrån vittnesmål från vänner som själva vandrat längs en liknande väg kom han att betrakta villkoren som en ofrånkomlig kostnad för migrationen. På frågan huruvida hans arbetssituation i Sverige påverkat hans liv utanför arbetet gjorde han ingen hemlighet av dess negativa konsekvenser på hans mående:

Ja, psykiskt, mycket. Eftersom jag var här i Iran [placerar handen högt upp], så när jag kom till Sverige kom jag hit [placerar handen lågt ner]. [...] Jag var här [placerar handen högt upp], jag var, påverkade många, många människor omkring mig, jag hade utbildning. Här kom jag till noll, ”varsågod, gå och städa eller jobba på ett bageri för 15 kronor i timmen”. Och sen, [...] min krets i Iran vi var, liksom, folk hade respekt för oss för dom visste att vi var kunniga inom vår sak. Och sen i Sverige, nej, jag kan... man blir ett barn.

Jag menar att Kawas arbetssituation i Sverige på många sätt kom att stå i direkt kontrast till hans tidigare arbetssituation. Den geografiska förflyttningen till Sverige medförde en nedåtgående resa längs det sociala rummets vertikala axel, där Kawa kom att gå från en hög till en låg position. I sitt ursprungsland respekterades Kawa på grund av sin familjs klassposition och värdet som hans kunskap och kunnighet erkändes. Han hade därför inte bara möjlighet att påverka andra människor. Som framkommer i föregående teman hade han också möjlighet att påverka den egna situationen på arbetet. I och med den klassmässiga förflyttningen förändrades dock detta förhållande. Som påtalats tidigare menar Bourdieu att det kulturella kapitalet måste legitimeras innan det kan omsättas på arbetsmarknaden; det måste anta formen av ett symboliskt sådant. I direkt motsats till innan diskvalificerades Kawas kulturella kapital i Sverige, och i linje med tidigare forskning kom hans möjligheter på den svenska arbetsmarknaden att begränsas som en följd av brist på symboliskt kapital (jfr Hosseini-Kaladjahi, 1993:31ff). I Sverige kunde han därför varken påverka andra eller den egna arbetssituationen, och utan symboliskt kapital kom han att inte bara bemötas utan respekt utan också bli föremål för utnyttjande och exploatering på den svenska arbetsmarknaden.

I likhet med Kawa upplever Dajana att den nedåtgående klassresan legat till grund för en arbetssituation kantad av exploatering. Till följd av låg efterfrågan på lärare föreslog Arbetsförmedlingen att Dajana skulle omskola sig till undersköterska. I brist på alternativ kom Dajana att, likt många andra deltagare, följa vägen som den statliga myndigheten berett för henne. Under de många år som Dajana har arbetat på äldreboenden har hon upplevt hur arbetsförhållandena stegvis försämrats för henne och hennes kollegor. Inte bara delade turer utan också fler arbetsuppgifter på färre händer har inneburit en slitsam arbetssituation för henne. På frågan hur hon tänker kring sin framtid på jobbet ger hon svaret:

Jag tror inte att det blir bättre. För nu är allt kommersialiserat. Överallt ska det finnas vinster och så... jag hoppas, jag tror inte att det går mot bättre tider. Och, för att det är jätteslitsamt och jättestressigt och jag blir till åldern så jag tänker gå i förtidspension och sen springvicka.

Wilhelm: Okej, varför vill du...

Dajana: För att jag tycker att, kanske, blir det mindre stress. För jag känner att jag skulle inte orka jobba till jag fyller 65, och till dess, kanske, kommer lagen som säger att man måste jobba till man är 67 och det orkar jag inte. Och för att slippa vara långtidssjukskriven eller att gå in i väggen, som man säger, att man blir utbränd. Jag känner att det går åt det hållet. Så då tänkte jag förhindra det. Visst får jag mindre i pension men... å andra sidan jag tror att... ehh... sparar min hälsa och kanske orkar jag jobba, springvicka tills jag fyller 70, man vet aldrig. Om man slipper allt annat ansvar, att man bara gör sitt jobb och då blir det mindre stress.

För Dajana har marknadsekonomin inträde i vårdsektorn förvärrat en redan slitsam arbetssituation. Vad Dajana gör är en koppling mellan marknadsekonomin fokus på vinster och den egna arbetsplatsens dåliga arbetsmiljö, varför hon, mot bakgrund av den ökade kommersialismen, har svårt att se en förändrad framtida arbetssituation för sig själv och sina kollegor. Arbetsplatsens vinstjakt har inte bara inneburit en mycket stressig tillvaro på jobbet, utan också inneburit en på sikt ohållbar arbetssituation för henne. Med en långtidssjukskrivning i sikte finner hon ingen annan utväg än att pensionera sig i förtid. Och med vetskap om att ett sådant beslut kommer innebära en svagare ekonomisk position för henne i framtiden ämnar hon motverka dess följder genom att förlänga sin närvaro på den svenska arbetsmarknaden som springvikarie. För att tala med Marx synliggör Dajana och Kawa den ekonomiska strukturens påverkan på arbetsvillkoren för arbetarklasspositioner. Genom att hålla nere kostnaderna för arbetet tvingar Kawas arbetsgivare honom att arbeta under villkor som ger arbetsgivaren större vinstmarginaler. Och genom att fördela fler arbetsuppgifter på färre anställda tvingar Dajanas arbetsgivare Dajana och hennes kollegor att delta i en värdeskapande process där de i större utsträckning än tidigare tvingas arbeta utöver ”det nödvändiga arbetets gränser” och därigenom producera ett större mervärde till arbetsgivaren.

I linje med Mattias Bengtsson, som menar att arbetarklassyrken ofta kräver mindre specialiserad kunskap och därför gör de anställda mer utbytbara (Bengtsson, 2010a: 14), synliggör Dajanas exempel det låga värde hennes arbetsgivare tillskriver hennes arbetskunskaper då strävan efter vinst tvingar henne att, under arbetsvillkor där hon går en långtidssjukskrivning till mötes, producera ett värde som är större än vad det kostar arbetsgivaren att anställa henne. Utan kapital att sätta emot arbetsgivarens krav tvingas Dajana och Kawa fullfölja arbetsplatsen arbetsuppgifterna, även om de, likt i Dajanas fall, innebär en ökad risk för utslagning från arbetsmarknaden. Utifrån Marx resonemang menar jag att Dajana och Kawa synliggör den grund som mervärdet lägger för kapitalets exploatering av arbetskraften. Och genom hänvisandet till deras nya positioner på arbetsmarknaden i Sverige och dess villkor och arbetsmiljörelaterade följder menar jag att de

synliggör exploateringsrelationerna inom kapitalismen; en kamp mellan klassers skilda intressen, där arbetsgivaren ges ekonomiska vinster på bekostnad av Dajanas välmående och Kawas ekonomiska situation. Genom Dajanas fokus på kommersialismens negativa följder på arbetsmiljön och Kawas fokus på arbetsgivarens låga utbetalda löner menar jag följaktligen att arbetets exploatering kan läsas som en referenspunkt utifrån vilka Dajanas och Kawas nya klasspositioner och följder därav förklaras och begripliggörs.

II

Att konfronteras med en ny klassposition

Det var inte alla deltagare som vittnade om arbetsförhållanden kantade av exploatering. Tara fick efter en tid i Sverige arbete som lärare och fortsatte därigenom på den sedan tidigare inslagna vägen. Efter en kort tid blev hon dock uppsagd på grund av rasistiska föreställningar som ligger i linje med dem hon belyste i föregående tema. Efter uppsägningen och de negativa erfarenheterna från tiden som lärare i Sverige började Tara arbeta som tidningsbud. Angående sin dåvarande arbetssituation säger hon:

Jag grät... det var väldigt... sår, alltså, jag blev väldigt sårad. [...] Det, pengarna som jag tjänat... förtjänat av, av att dela tidningar... det, det räckte inte, det var inte nog, det räckte inte till mitt liv, men jag orkade inte gå till Socialtjänsten [...] Men sen, jag blev tvungen att, att besöka dom [...] [E]n manlig handläggare, [...] han frågade mig: "Varför har du kommit?". Jag började direkt gråta. Alltså, jag... Det var väldigt, väldigt starka känslor. Han sa: "Varför gråter du?". Jag sa: "Jag vet inte. Men jag känner mig, det här är inte min plats. Jag gillar inte det, att komma och få socialbidrag". "Men du har rätt till det, varför gråter du?". Jag berättade för honom, alltså, jag brydde mig inte om om jag får eller inte, jag skulle berätta att jag inte är det [skratt]. Även om det bara är normalt. Men för mig, det var väldigt tufft och, det, det var, jag kunde inte acceptera det, det var en väldigt känslig grej för mig. Så jag bara... grät.

Wilhelm: Vad tror du att det beror på?

Tara: Att, att... jag tänkte, Gud, jag har... jag har inte levt så. Jag har utbildat mig, jag har jobbat, jag hade det bra i mitt land [...] Dom som får socialbidrag i min ålder i det här landet är dom som inte har kunnat göra nånting, för det mesta, inte för alla, självklart... för dom flesta är det så. Men varför ska jag göra det? Så det sårade mig

Wilhelm: Skulle du säga att det...

Tara: Att jag är maktlös, att jag inte kan ingenting, att... Man tänker så, "Ah, gud, jag har inget värde här!"

För Tara innebar den nya positionen på arbetsmarknaden att hon hamnade i en mer utsatt ekonomisk situation än tidigare. Med det nya jobbet kom Tara att erhålla en så låg inkomst att hon kände sig tvingad att besöka Socialtjänsten för att ansöka om socialbidrag. Att mötet med Socialtjänsten gav upphov till starka känslor var dock inte främst en konsekvens av bristen på ekonomiskt kapital. Istället menar jag att besöket på Socialtjänsten innebar en konflikt mellan hennes självbild och vem hon kände sig tvingad till att vara i Sverige. För att tala med Ahmed förvärvat vi en känsla för vem vi är genom att gå efter annan följa vissa och inte andra linjer (Ahmed, 2006: 20), och genom att orientera Tara mot en medelklassposition kom hennes föräldrar att staka ut en tydlig linje för henne att följa. Genom att följa linjen som legat utstakad framför henne har hon, genom utbildning och yrkesval, förvärvat en känsla för vem hon är. Investeringen hon har gjort i linjen har med andra ord inneburit att hennes utbildning och tidigare karriär blivit viktiga beståndsdelar i hennes förståelse av sig själv. Och då värdet av dessa diskvalificeras på den svenska arbetsmarknaden upplever hon att värdet på sig själv också diskvalificeras; ”Jag har inget värde här”.

Genom investeringen i en sådan linje har hon, för att tala med Bourdieu, också förkroppsligat en klasshabitus och som en följd därav kommit att uppleva närhet till och samhörighet med de vilka delar denna. Men, som betonas av Bourdieu, rymmer känslan av att befinna sig på sin plats samtidigt en uppfattning om andras plats i det sociala rummet. De människor som söker socialbidrag är, enligt Tara, oftast människor som inte kunnat genomföra samma saker som hon genomfört; de delar inte hennes utbildning, yrkesval och därigenom inte heller hennes tidigare förvärvade klassposition. Det objektiva avståndet vad gäller fördelningen av olika kapital kan på så vis sägas komma till uttryck i Taras subjektiva upplevelse av avstånd; hon gör så att säga en klassmässig gränsdragning nedåt. Mot bakgrund av sin utbildning, sitt tidigare yrkesliv och det faktum att hon levt bra innan hon kom till Sverige betraktar Tara därför socialen som fel plats för henne att vara på. Att hon trots detta tvingats till en situation där Socialtjänsten varit hennes enda utväg har sedermera legat till grund för hennes känslor av att bli orättvist behandlad; ”varför ska jag göra det? [...] [D]et sårade mig”. Mot ovan sagda menar jag följaktligen att Taras besök på Socialtjänsten inte bara blottar en konflikt mellan hennes självbild och vem hon kände sig tvingad till att vara i Sverige. Hennes ovilja att söka socialbidrag på grund av sin utbildning och tidigare yrkesval synliggör också en diskrepans mellan hennes klassidentifikation och hennes nya klassposition. I linje med tidigare forskning kan Taras ”klassursprung” följaktligen sägas följa henne genom livet; hennes utsaga vittnar om att det inte går att prata om klassresan i termer av byte av klass, där den ena klassen lämnas bakom en och ny ännu. Klass förkroppsligas,

och den klasshabitus som en förvärvat blir därmed också svår att helt lämna bakom sig i samband med klassresan (jfr Åström, 1986/1999: 66; Trondman, 1994: 24, 415; Lawler, 1999:14ff; Sohl, 2014: 407).

Ompositioneringen

... men jag är en sån person som, direkt måste jag gå upp och börja ny grej. Att kämpa vidare. Jag kan inte... ehh... bara grubbla eller tänka på saker som hänt mig och bli maktlös. Nej, jag måste kämpa att bli bättre och bättre.

- Tara

För deltagarna innebar flytten till Sverige att livet tog en vändning. Den klassmässiga förflyttningen innebar att deltagarna orienterade sig mot nya mål och därmed tog nya vägar i livet. Som framkommer i föregående avsnitt har tiden i Sverige många gånger kantats av olika former av hinder. Den nya positionen i Sverige har legat till grund för bland annat rasism, exploatering, diskriminering och motsägelsefulla självbilder. Av detta följer dock inte att deltagarna stått handfallna inför dessa strukturer. Den nya positionen i Sverige har inneburit att deltagarna fått kämpa hårt för att ta sig fram i det svenska samhället. De nya riktningarna som de tagit har i många fall varit följer av deras agens, där de själva funnit vägar för att förbättra den egna situationen. Och istället för att betrakta sig själva som offer för diskriminerande strukturer har de utifrån svårigheterna de mött konstituerat identiteter, inte sällan kännetecknade av stolthet, styrka och värde.

I föreliggande avsnitt analyserar jag hur deltagarna orienterat sig fram i det svenska samhället. Jag belyser vilka strategier deltagarna använt för att inte bara hitta alternativa vägar i Sverige, utan också för att hantera de hinder som följt av deras nya positioner på den svenska arbetsmarknaden.

I

Att ta nya vägar

För Alassane har den nedåtgående klassresan inneburit både en ostadig ekonomisk och bostadsmässig situation. I väntan på att få återförenas med sin fru och sina barn i Sverige studerar han till undersköterska på dagarna och arbetar som tidningsbud på nätterna. För honom är en stabil ekonomisk situation det viktigaste, och med beslutet att läsa till undersköterska hoppas han att han ska få fler möjligheter till arbete på den svenska arbetsmarknaden och därigenom kunna trygga sin familjs framtida liv i Sverige. Till följd av att inte kunna både studera och arbeta när hans familj väl kommit till Sverige har Alassane siktet inställt på att dessförinnan avklara sin utbildning och förvärva en fast och stabil inkomstkälla. På frågan hur han känner inför sin upplevelse av brist på alternativ svarar han:

”Vad ska jag göra annars? Jag kan inte. Jag vill, jag väljer att plugga. Jag måste kämpa men... jag vet vad som väntar på mig, jag måste klara av det [...] Min familj väntar på mig”. Med sitt svar bestrider Alassane min beskrivning av brist på alternativ. Hans nya situation i Sverige har inneburit kringskurna möjligheter på arbetsmarknaden men med det sagt står han inte utan möjligheter att själv påverka sin situation. För att möjliggöra en stabil framtid för sig själv och sin familj har Alassane hittat en egen väg till en framtida försörjning. Han arbetade 17 år som jurist innan han kom till Sverige, men mot bakgrund av att värdet på hans kulturella kapital diskvalificeras på den svenska arbetsmarknaden har han genom valet att studera till undersköterska orienterat sig bort från sin gamla befattning och tagit sikte på nya mål. Och eftersom han valt studier som passage till framtida försörjningsmöjligheter ser han den dagliga (och nattliga) kampen som en oundviklig kostnad för uppfyllandet av hans nya utstakade mål.

Under intervjun med Alassane framkommer dock att han hänvisar delar av kamperna han för till sin position som utrikes född och till sin föreställda annorlundahet från ”svenskar”:

”Jaja, jag är svensk, jag vet, om jag blir gammal, jag blir pensionär”. Det är inte motivation. Förstår du? Om svenskar kämpar här, jag kämpar [hör inte], för att jag måste göra dubbelt för att bli, för att klara det. Det är en extra motivation, tänker jag. För att du har tur som är född här. Systemet är system men det finns en annan realitet. Det är samma sak med Gambia och Frankrike. Dom som bor där har mer advantage, det är realitet. Det är därför man måste kämpa. [...] Det är därför jag bara tänker kämpa.

Med Guy Standings terminologi kan Alassanes utsaga ses som ett vittnesmål från en prekariatposition; en position som inte bara kännetecknas av osäker inkomst utan också av bristande stöd från samhället (Standing, 2012: 194ff). Med hänvisning till sin position som utrikes född i Sverige synliggör Alassane två faktorer som försvårar hans ekonomiska situation i förhållande till inrikes födda svenskar; det svenska pensionssystemet och den svenska arbetsmarknadens diskriminering av personer som avviker från föreställningar om vilka som tillhör kategorin ”svenskar”. I linje med tidigare forskning artikulerar Alassane en förståelse av svenskhet som en tillgång till lönearbete och därigenom också som en tillgång till ekonomiskt kapital (jfr Sohl, 2014: 418). Som komplement till forskningen som tidigare gjort gällande att rasifieringsprocesser ofta ligger till grund för vissa människors känsla av att behöva visa sig vara dubbelt så bra som ”svenska” arbetskamrater för att lyckas övervinna ”diskrimineringens barriärer” (jfr Schierup, 1994: 14), vittnar Alassane om att han på grund av rasifieringsprocesser måste kämpa dubbelt så mycket som ”svenskar” för att överhuvudtaget klara sin vardag. Till följd av den svenska arbetsmarknadens

diskvalificerande av invandrade människors kapital måste han kämpa i större utsträckning än ”svenskar” vars kapital inte är föremål för samma diskvalificeringsprocess. För att tala med de los Reyes och Kamali belyser Alassane följaktligen hur ”svenskheten” kan sägas vara ”kopplad till en privilegierad position som ger självklart företräde i konkurrenssituationer och när det gäller materiella och symboliska resurser” (de los Reyes & Kamali, 2005: 12).

Utan stabil inkomstkälla i Sverige kommer Alassane också att erhålla en låg inkomst den dag då han når pensionsåldern. Den svenska arbetsmarknadens strukturella rasism riskerar således att lägga grund för en ökad ekonomisk osäkerhet vid den tid han inte längre är arbetsför. Alassane är idag i 45-årsåldern och känner stress över att han i sin ålder ännu inte erhåller en stabil inkomst. I förhållande till personer som är födda i Sverige och som har möjlighet att under större delen av sina vuxna liv samla pensionspoäng på den svenska arbetsmarknaden är hans möjligheter till pensionspoäng kringskurna. Även om undersköterskeutbildningen ger honom en biljett in till arbetsmarknaden innebär hans ålder att han har färre år på sig än inrikes födda svenskar att förvärva en bra inkomstgrundad pension. Skulle undersköterskeexamen visa sig oanvändbar på arbetsmarknaden, och Alassane som en följd därav endast erhåller garantipension som äldre, skulle hans ålder även i en sådan situation påverka pensionen negativt; garantipensionen baseras endast på åren mellan hans flytt till Sverige och hans 64-årsdag. Och jag menar att det är mot denna bakgrund som Alassanes vittnesmål måste förstås. Att födas i Sverige innebär, enligt Alassane, att födas med förmåner. Och eftersom dessa förmåner utgörs av bland annat bättre pensioner i relation till utrikes födda svenskars blir de förras drivkraft också svagare än de senares. Att vara i 45-årsåldern och inte vara ”svensk” är följaktligen faktorer som får Alassane att kämpa dubbelt så mycket som ”svenskar” på den svenska arbetsmarknaden; ”svenskar” har ett skyddsnet som han saknar.

Precis som Alassane har Mohanads position i Sverige inneburit en situation i vilken han fått kämpa mycket. Och likt honom kom Mohanad att aktivt välja en ny riktning i livet. Då han vägrade acceptera sätten på vilka hans framtida liv som ingenjör villkorades kom han också att göra motstånd mot de rasistiska strukturer han mötte på den svenska arbetsmarknaden. Trots bemötandet på yrkeshögskolan, där han på grund av rasistiska föreställningar fick höra att han aldrig skulle få arbete som ingenjör i Sverige, vägrade Mohanad att ge upp sina ambitioner om att en dag inneha befattningen ingenjör på den svenska arbetsmarknaden. Med fortsatt sikte på ett arbete som ingenjör fick han efter en tid en praktikplats som ingenjör; en praktik som med tiden ledde till ett jobberbjudande; ”[d]et var jätteroligt. Och då fick jag kontraktet, läste igenom... lönen var 14 900 kronor. Vad jag hörde,

man ska börja med 25. Varför får jag nästan 15, bara?” Skeptiskt till varför hans lön var så mycket lägre än kollegornas kom Mohanad att ifrågasätta avdelningschefens erbjudande, som hänvisade det låga löneerbjudandet till Mohanads bakgrund som arbetssökande på Arbetsförmedlingen och hans brist på arbetserfarenhet. På frågan hur han upplevde situationen svarar Mohanad:

Ja, men, ”Varför ska du göra det?” Ska dom utnyttja den där, som invandrare eller utlänning, på mindre pengar? Och varför ska dom göra det? ”Han kommer att bara acceptera”. Jag har varit, ungefär sex år i Sverige, så jag vet systemet [...] Så, jag tackade nej. Han kom och pratade med mig. Jag sa: ”Jag klarar den här dagen bara, så åker jag hem och kommer aldrig mer tillbaks”. [...] Så då bestämde jag mig att ”Nej, jag är snickare. Jag är inte ingenjör”.

Efter sex år i Sverige, och med erfarenheter dragna från den svenska arbetsmarknaden, bestrider Mohanad chefens förklaringsmodell för hans arbetsvillkor. Med hänvisning till den egna positionen som invandrad på den svenska arbetsmarknaden ser Mohanad andra förklaringar till avdelningschefens löneerbjudande. I ljuset av föreställningarna som företrädaren för yrkeshögskolan blottade, ”Du är inte svensk [...] du kommer inte att få jobb”, ser han erbjudandet som en konsekvens av chefens föreställningar om invandrade personers brist på alternativ på arbetsmarknaden; ”Han kommer bara acceptera”. Vad Mohanad föreslår är att avdelningschefen, till följd av sina föreställningar om Mohanads brist på arbetsmöjligheter, såg en möjlighet att förvärva billigare arbetskraft och därigenom hålla nere kostnaderna för arbetet och erhålla större vinstmarginaler. Arbetssökande på Arbetsförmedlingen och brist på arbetslivserfarenhet som förklaringsmodell för lägre lön förstås således som ett svepskäl för exploatering av invandrad arbetskraft; ”Skitsnack, [han] ville bara utnyttja situationen”. Mot ovan sagda menar jag att Mohanad, likt Kawa och Dajana i föregående avsnitt, begripliggör den nya positionen i Sverige genom kapitalismens rasifierade exploateringsrelationer. Han synliggör inte bara hur han till följd av sin position som invandrad på den svenska arbetsmarknaden exkluderas från de materiella resurser som kommer ”svenska” ingenjörer till del; till skillnad från dem kan han inte använda ”svenskhet” som en resurs och därigenom ges företräde när det gäller materiella resurser. Han synliggör också en konflikt mellan klassers skilda intressen, där hans ekonomiska situation föreslås stå tillbaka till förmån för arbetsplatsens ekonomiska kapitalansamling.

Mohanad har under många år investerat i ett framtida liv som ingenjör; han har ingenjörsuniversitetsutbildning både från sitt ursprungsland och från Sverige. Han har arbetslivserfarenhet som ingenjör från sitt ursprungsland och han har genomgått praktik som ingenjör i Sverige. Mot bakgrund av det motstånd han mötte och de villkor som sattes upp för

honom som ingenjör i Sverige beslutade dock Mohanad att byta riktning i livet; han vägrade att bli ingenjör på den svenska arbetsmarknadens premisser. Den låga lönesättningen blev ett tydligt bevis på det lägre värde hans kulturella kapital tillerkändes i Sverige. Och eftersom Mohanad vägrade acceptera en situation i vilken han tillskrevs ett lägre värde på grund av sin sociala position som invandrad kom han att inte bara aktivt orientera sig i en annan riktning, han kom också att göra motstånd mot den svenska arbetsmarknadens strukturella diskriminering av utrikes födda svenskar.

II

Att omdefiniera sin situation

Likt många andra deltagare upplever Tara och Dajana att de har fått kämpa mycket i Sverige. Men till skillnad från tidigare forskning, som gör gällande att den nedåtgående klassresan riskerar att förändra klassresenärens syn på sig själv (jfr Eyrumlu, 1997:123), omdefinierar de istället sina nya positioner. Som en strategi för att hantera svårigheterna som följt av sin sociala position har Tara vänt motgångarna till personliga framgångar. Trots mycket motstånd och många motgångar ser hon tillbaka på sin tid i Sverige med stolthet. Trots att hon inte längre arbetar som lärare har hon hittat andra sätt att arbeta med frågor som ligger henne nära om hjärtat. Idag arbetar Tara med olika samhällsfrågor och har genom sitt arbete haft möjlighet att hjälpa många kvinnor i utsatta situationer. Med hänvisning till sin tid i Sverige gör hon gällande att:

... det som jag har gjort i mitt liv, allt... jag borde göra det, jag ångrar mig inte ett dugg. Jag är nöjd med allt som jag har gjort, för att jag borde göra det [...] [J]ag har kämpat, jag har gjort mycket, jag har lidit, jag har offrat, jag har... mycket, mycket, men... [...] Tänk dig, alltså, att jag har haft hundratals kvinnor i mitt hem när dom hade problem. Jag kan säga femhundra i, i det här landet och jag har fixat deras liv, och [de] gick ut därifrån och... började livet. [...] [D]et viktigaste för mig är att kunna få, att kunna ge den hjälpen som jag, som jag kan, den energin som jag kan, för att en människa blir lycklig. Det är det viktigaste, inte att göra marknadsföring om det, inte att kunna tjäna pengar med det. Inte att kunna få ställning i... en post, eller jag vet inte vad. Jag jobbar inte så.

Det Tara tvingats offra, det lidande hon utsatts för och de kamper hon tvingats föra till följd av sin flytt till Sverige har på intet vis kuvat hennes rygg. Istället kan svårigheterna sägas ligga som ett fundament på vilket hon kan stå med rak rygg. Som invandrad kvinna har Tara haft mindre resurser bakom sig än många andra i Sverige. På grund av omgivningens föreställningar om hennes sociala position som kvinna från Mellanöstern har hon förlorat sin

klassposition, och genom flytten till Sverige har hon också tvingats offra tidigare klassprivilegier och en självklar plats i den samhällsliga gemenskapen. Som en följd därav har hon tvingats kämpa på ett sätt som många andra slipper. Men genom att kämpa har hon inte bara övervunnit hinder, hon har också hjälpt hundratals andra att göra detsamma. Som ett eko från första temat gör Tara gällande att det enda rätta sättet på vilket en människa kan leva sitt liv är genom att följa sin inre kompass och de ambitioner en har. Även om hon i Sverige inte haft möjlighet att fullfölja sin orientering mot en medelklassposition har hon hållit fast vid uppmaningen hon fick från sin pappa: att följa sitt hjärta. För henne har det viktigaste varit att kunna hjälpa människor, och genom att fullborda den ambitionen i Sverige har hon också levt sitt liv i enlighet med sin övertygelse. För Tara ligger inte stoltheten i att lyckas besätta en befattning som motsvarar den hon tidigare innehade. Inte heller ligger stoltheten i att förvärva ett ekonomiskt kapital, att ges erkännande eller i att klättra längs det sociala rummets vertikala axel. För Tara ligger stoltheten snarare i styrkan att i avsaknad av allt detta ändå övervinna de hinder som ligger framför henne och hitta alternativa sätt att leva efter sina ambitioner och sin inre kompass. Genom att hålla fast vid orden från sin pappa finner Tara följaktligen en strategi för att hantera och sedermera acceptera den förändrade klasspositionen och det offrande, den lidelse och de kamper som därav följt.

Likt Tara har Dajana lämnat läraryrket bakom sig och kommit att aktivt välja andra vägar i livet. Till skillnad från Tara, som använder sina motgångar för att artikulera en position kännetecknad av stolthet, använder Dajana delvis värdet hon själv tillskriver det nuvarande arbetet som en strategi för att motivera sin orientering på den svenska arbetsmarknaden. På frågan om Dajana upplever att folk har åsikter om hennes arbete idag säger hon:

Jag tror inte det. Och även, det är deras problem då... för jag tycker att jag gör ett jättebra jobb och egentligen... ehh... jag tycker att man skulle ehh... uppskatta mera jobbet som vi gör med, med andras föräldrar, för det är deras föräldrar vi tar hand om... så, det är inte bara, för det är många som är dementa, vi måste kunna förstå, också, och anpassa oss. Det är väldigt jobbigt, både fysiskt och psykiskt. Och jag tycker att det är ett jättesvårt jobb.

Trots att Dajana inledningsvis säger att hon inte tror att omgivningen har åsikter om hennes arbete, betonar hon senare att det i samhället finns en generell brist på uppskattning för arbetet hon utför. Upplevelsen av brist på uppskattning går, enligt mig, att härleda från Dajanas uppväxt i ursprungslandet, där det var självklart att de gamla i samhället blev omhändertagna av familjen: ”I mina föräldrars familj, det var självklart, för där bodde också farmor och farfar, farmors två systrar. Så det var så, så... ehh... självklart för mig att jag kunde ta hand om gamla”. Mot denna bakgrund finner Dajana ett högt värde i det arbete hon utför som

undersköterska. Till skillnad från i Dajanas ursprungsland, där familjen tar hand om de egna, bistås ”svenskarna” med hjälp från personalen på landets äldreboenden. Tyngden av arbetet som i andra länder åläggs familjerna läggs i Sverige istället på Dajanas och hennes kollegors axlar. Det svåra arbetet, präglad av både fysiska och psykiska påfrestningar, kräver kunskap för att hon ska ha förmågan att manövrera rätt. Och om detta inte uppfattas eller uppskattas av omgivningen är det hos omgivningen problemet ligger; själv vet hon värdet av det arbete hon utför och kompetensen som krävs för att göra det korrekt. Genom att betona värdet och vikten av det arbete hon utför som undersköterska använder hon den nya befattningen för att artikulera en position som erhåller högt värde trots dess avsaknad av erkännande från omgivningen. Och på så vis kan Dajana också sägas omdefinierar värdet på sin position; avsaknaden av samhälllig status innebär inte nödvändigtvis att positionen som sådan erhåller lågt värde, i hennes fall som undersköterska är det snarare tvärtom.

Resultaten i teoretisk belysning

Kroppen är inte någonting som människan har. Kroppen bör snarare förstås som någonting människan är. Kroppen är ett objekt för andra men en levd realitet för subjektet. Elizabeth Grosz, professor i Women's and Gender studies, menar att det är kroppen, och sätten genom vilka människan lever och upplever den, som ger form åt människans uppfattning om sin omgivning. Kroppen är människans tillgång till världen, den punkt från vilken människans intar sitt perspektiv på världen och som gör möjligt människans relation till det omgivande rummet:

It is defined by its relations with objects and in turn defines these objects as such – it is "sense-bestowing" and "form-giving", providing a structure, organization, and ground within which objects are to be situated and against which the body-subject is positioned. The body is my being-to-the-world and as such is the instrument by which all information and knowledge is received and meaning is generated. It is through the body that the world of objects appears to me (Grosz, 1994: 87).

Genom en dialektisk process kan kroppen sägas präglad av den värld den lever i, samtidigt som den i en kontinuerlig växelverkan präglas av samma värld. Genom att ta det omgivande rummet i anspråk, genom att gripa tag i och agera i världen konstituerar kroppen inte bara det omgivande rummet, utan också sig själv och sin position gentemot omgivningen. Av detta följer inte nödvändigtvis att världen uppenbarar sig som en oändlig uppsättning möjligheter. Som betonas av Iris Marion Young finns det "en värld för subjektet bara i så motto som kroppen har förmåga att närma sig, tillägna sig och utnyttja sin omgivning för egna syften" (Young, 2000: 264; jfr Merleau-Ponty, 1997: 56). Människan föds in i ett redan konstituerat rum vilket villkorar kroppens handlingsmöjligheter. Beroende på utformningen av det omgivande rummet kan vissa kroppar sägas ha mer bakom sig än andra i den stund de sätts till världen. Kroppar ärver vissa sakers närhet, de ärver så att säga orienteringar utifrån vilka världen breder ut sig och därigenom möjliggör och begränsar handling:

Vad som blir synligt för oss, eller vad som ligger inom vår horisont, är inte en fråga om vad vi finner här eller där – eller ens var vi själva befinner oss när vi rör oss hit eller dit. Vad som är närbart bestäms av just orienteringar vi redan gjort. Eller vi skulle kunna säga att orienteringar handlar om riktlinjer vi följer, som gör att vissa saker men inte andra är inom räckhåll (Ahmed, 2011: 129).

I vilken mån världen är tillgänglig som rum för handling är med andra ord inte en följd av inre förmåga utan snarare en konsekvens av de vägar som tidigare generationer trampat upp för kroppen att följa.

Vad jag velat belysa i denna studie är hur klass fungerat som ett arv som påverkat deltagarnas förhållande till världen. Rummet in i vilket de föddes var redan orienterat. Som barn föddes de in i en redan konstituerad värld; ett socialt rum vars konturer tagit form av de personer som tidigare upptagit det. Till följd av utformningen av det omgivande rummet och av sina föräldrars klasspositioner kom deltagarna i denna studie att, i det ögonblick då de kom till världen, ha mer resurser bakom sig än många andra i sina ursprungsländer. ”Härifrån”, positionen från vilken deltagarna intagit sitt perspektiv på världen, har varit en medelklasskodad sådan. Som medelklass har deltagarnas föräldrar orienterat sina barn mot medelklasspositioner. Till följd av föräldrarnas hemvist inom ”universitetsvärlden” har det så att säga trampats upp en stig för deltagarna att följa, och deltagarna har på så vis kommit att riktas mot en framtid som ska säkerställa att de ges liknande inkomst, livsstil och materiella bekvämligheter som föräldrarna har. Med kunskap om klasssamhällets rörlighet och instabilitet, där brist på kulturellt kapital kan stå i vägen för barnens tillgång till den position de själva besitter, har deltagarnas föräldrar, genom krav och uppmuntran, styrt in deltagarna på en väg mot högre studier och därmed också bidragit till att försvara, bevara och reproducera den egna klasspositionen.

För att tala med Bourdieu bör skillnaden i volym av kapital förstås som den grundläggande klassindelningen mellan dominerande och dominerade i samhället. Människors totala kapitalvolym bestämmer var på det sociala rummets vertikala axel en placeras, där de med mest och minst kapital placeras högst respektive lägst ner (Bourdieu, 1993: 271ff, 290f). Deltagarna har i denna studie visat att deras föräldrars sammansättning och volym av kapital varit avgörande för deras tillgång till högre studier och därmed till deras möjlighet att reproducera sina föräldrars positioner längs den vertikala axeln. Genom föräldrarnas tillgång till socialt, kulturellt och i viss mån ekonomiskt kapital tillhandahölls möjligheterna för deras barn att utbilda sig och på egen hand tillskansa sig kulturellt kapital. Och för att tala med Ahmed kan deltagarnas ärvda klassprivilegier på så vis sägas ha fungerat som en resurs som skjutsade dem framåt och uppåt längs det sociala rummets vertikala axel (jfr Ahmed: 2011: 140).

Under medelklassförhållanden kom de flesta deltagarna att orienteras mot positioner till vilka de redan i förväg var anpassade (jfr Bourdieu, 1993: 265). För andra deltagare innebar dock den sociala positionen som kvinna att samhället ställde andra krav på vilken linje de

skulle följa. Med hänvisning till Ulla-Britt Wennerström menar jag att det går att dra paralleller till de tidiga 1900-talens svenska klassamhälle, där kön utgjorde en av flera gränsmarkörer för vilka kroppar som passade in i, och tänktes gå vidare till högre studier (Wennerström, 2003: 304). I och med att deltagare som Tara föddes in i en värld med könsrelationer ställde omgivningen förväntningar på henne att som kvinna gå längs en annan väg än de manliga deltagarna i studien. Istället för att orienteras mot en position som hon redan i förväg var anpassad till, där snarare klass(re)produktion genom giftermål än studier förordades, kom hennes föräldrar att staka ut en annan väg för henne att följa. Inslagen på ny väg kom Tara att orientera sig bort från en mer villkorad medelklassposition, och genom att bevara familjens klassposition under liknande premisser som de övriga deltagarnas kom hon också att likt dem befästa en mer stabil medelklassposition i det sociala rummet.

Med orden ”vår kropp är i första hand inte i rummet: den är till rummet” gör Maurice Merleau-Ponty gällande att rummet inte existerar oberoende av det kroppsliga varats närvaro; det är kroppens ändamålsinriktade rörelser gentemot världen som konstituerar rummet som sådant. Som en följd därav kan inte kroppen sägas vara *i* rummet, den snarare bebor det (Merleau-Ponty, 1997: 102f, 113). Som en vidareutveckling av Merleau-Ponty gör Ahmed gällande att människan inte redan är placerad i ett bekant socialt rum utan att människan genom sina ändamålsinriktade rörelser gentemot sin omgivning däremot kan närma sig det främmande, och därigenom använda vad som tidigare varit obekant som en förlängning av sitt eget vara. Människan tar så att säga rummet i anspråk, och samtidigt som människan närmar sig och använder rummet för egna syften konstituerar människan aktivt det omgivande rummet och blir därigenom också det rum hen tar i anspråk (Ahmed, 2006: 11, 53, 115). Vad som framkommer i denna studie är att deltagarna, till följd av sina medelklasspositioner i ursprungsländerna, kom att finna sig i situationer i vilka de upplevde sig ha stort inflytande över premisserna för sina egna liv. För att tala med Merleau-Ponty upplever deltagarna att de varit den ”verkande lagen” för sina förändringar (Merleau-Ponty, 1997: 115). Den medelklasskodade orienteringen hemifrån innebar att deltagarna uppmuntrades att ställa sig framför världen, unika och suveräna, och genom transcendens, i fritt flödande handling, sträcka sig ut i och agera i den, och genom att organisera rummet efter eget tycke använda omgivningen som en förlängning av sig själva. Som föreslagits ovan kan kroppen röra sig, initiera och åta handlingar endast i den mån som den kroppsliga situationen gör dem tillgängliga, och utifrån den kroppsliga situationen som medelklass upplever deltagarna att de tillhandahölls handlingsmöjligheterna att både socialt och arbetsmässigt forma sina liv på sätt

som passade deras ambitioner och viljor. Det var något som för vissa låg till grund för erkännande och stor uppskattning från omgivningen.

Det rumsliga anspråkstagandet innebär att rummet tar form efter vissa och inte andra kroppar; vissa kroppar tillåts så att säga att ”smälta in” och därmed passera obemärkt (Ahmed, 2011: 135). Som en återspeglning av detta vittnar deltagare om hur de genom det rumsliga anspråkstagandet friktionsfritt överskridit gränserna mellan manligt och kvinnligt kodade rum, och genom omformandet av tidigare manligt utformade rum möjliggjort upptagandet av dem som kvinna. Andra deltagare vittnar om att positionen som medelklass, i kombination med den sociala positionen ’man’, fungerat som en resurs med vilken de haft handlingsmöjligheterna att kliva in på arbetsplatser och, trots motstånd från omgivningen, organisera dem utifrån eget tycke och därigenom forma arbetsplatsen och premisserna för arbetet i linje med deras kroppsliga situation. Deltagarnas klassprivilegier har så att säga fungerat ”som ett slags skapare av offentlig trivsel *genom att låta [kropparna] breda ut sig i rum som redan tagit deras form*” (Ahmed, 2011: 138).

Kroppen är emellertid alltid föremål för multipla samverkande strukturer, varför det omgivande rummet i vissa fall kan komma att kringskära kroppens möjlighet till rumslig utformning. Kroppen är en situation utifrån vilken den agerar, och deltagarnas kroppsliga situationer är alltid mer än medelklass. Trots kvinnliga deltagares möjligheter att, till följd av sin klassposition, omforma vissa rum efter eget tycke, kom omgivningens förhållningssätt gentemot sociala positionen som kvinna att innebära en kroppslig situation där möjligheter att tillägna sig världen i vissa fall begränsades. I vissa rum kom kvinnliga deltagare att uppleva att de befann sig i ett rum som var begränsat och dominerat av manliga kroppars anspråkstagande. I studien står bland annat Dajanas utsaga som exempel på manliga kroppars anspråkstagande av världen, där hennes man, istället för att ta ett större ansvar för det obetalda hemarbetet, organiserat sin omgivning på sätt som gett honom ökat inflytande på arbetsmarknaden och därmed också ökad ekonomisk självständighet i förhållande till Dajana. Jag menar följaktligen att vissa av studiens kvinnliga deltagare, trots sina höga positioner på det sociala rummets vertikala axel, kom att befinna sig i rum som inte hade upphov i deras egna syften utan snarare var resultat av den manliga kroppens transcendens.

Trots stort inflytande över sina liv kom många av deltagarna att tvingas på flykt på grund av uppkomna situationer i sina ursprungsländer. I denna studie har jag ämnat visa att flykten och resorna till Sverige inte bara inneburit en nedåtgående klassresa för deltagarna, utan också varit en passage in i ett socialt rum vars konturer inte längre har formen av deras kroppar och därmed inte heller tillåter dem att ”smälta in” och passera obemärkt. På olika sätt kom

användandet till Sverige att innebära ett urspårande från linjen de tidigare investerat i. Att avvika från en förväntad livslinje påverkar människor olika beroende på vad de har bakom sig (Ahmed, 2006: 19). Mot bakgrund av orienteringen hemifrån och mot bakgrund av erfarenheter av att kunna ta det omgivande rummet i anspråk kom deltagarna att betrakta sitt urspårande som tillfälligt. Efter avklarad svenskundervisning och validerade examina var deltagarna inställda på att finna arbete i linje med sina utbildningar och därigenom bevara sin position i det sociala rummet. Likt utformningen av rummen i deltagarnas ursprungsländer är rummen till vilka deltagarna anlät ett resultat av historien och kropparna som tidigare utformat det. Att konfronteras med ett nytt socialt rum innebar för deltagarna att de ställdes inför världen på nya premisser. Utan kännedom om utformningen av det sociala rummet upplever många deltagare att de hade svårt att finna sin väg i Sverige. Vissa deltagare kom att söka sin väg genom Arbetsförmedlingen eller genom direktkontakt med arbetsmarknaden medan andra kom att söka den genom landets universitet. Till skillnad från tidigare kom dock deras rörelsefrihet att kringskäras till följd av det nya sociala rummets utformning och den historia som ligger bakom den. I linje med de los Reyes och Kamali, som gör gällande att den svenska arbetsmarknadens utformning kan sägas återspegla ”den hierarkiska ordning som etablerades i och med kolonialismen” (de los Reyes & Kamali, 2005: 14), menar jag att deltagarnas begränsade rörelsefrihet och kroppsliga situation i Sverige måste förstås utifrån ett långt historiskt perspektiv. Den koloniala historien har skapat en ”vithetens värld”, där ”kroppar till syvende och sist [formas] av kolonialismens historier, vilket gör denna värld vit, och gör den till en värld som ärvs eller redan är given före individens ankomst till den” (Ahmed, 2011: 131). Mot bakgrund av att det sociala rummet gjorts ”vitt” blir vitheten, för den som passerar som vit, något som tas för givet och någonting ”osynligt” mot vilket andra kroppar framträder som annorlunda. Vissa kroppar blir så att säga mer igenkännbara som ”främlingar” ”genom kvardröjande spår av tvivelaktigt ursprung” (Ahmed, 2011: 136, 143f). Till följd av utformningen av ett ”vitt” rum kom deltagarnas kroppsliga situation i Sverige att innebära att inte bara deras möjlighet att tillägna sig och utnyttja rummet begränsades, utan också att de flesta därigenom orienterades bort från sina tidigare klasspositioner. Som påpekats av mig tidigare är inte positionen på arbetsmarknaden nödvändigtvis liktydig med klassposition, centralt är istället det värde som individers olika kapitalformer erkänns ha då detta i sin tur avgör vilka yrken och positioner som görs tillgängliga. Genom namn och utseende kom många deltagare att, i mötet med statliga myndigheter och den svenska arbetsmarknaden, konfronteras med sin ”annorlundahet” från ”svenskars”. Till följd av ett ”tvivelaktigt ursprung” – namn och utseende – utsattes deltagarna för samverkande strukturer

av rasism och sexism varefter det tillförsäkrade kapital de kom med diskvalificerades och deras möjligheter på arbetsmarknaden kringkars. Företrädare för svenska statliga myndigheter uppmanade inte bara deltagare att orientera sig nedåt längs det sociala rummets vertikala axel genom att följa vägar som andra "landsmän" tagit, företrädare för verksamheter vars övergripande ansvar ligger hos Sveriges regering och riksdag kom också att explicit kungöra för deltagare att de till följd av sin "annorlundahet" från "svenskar" aldrig kommer få arbeten som motsvarar deras utbildning, och att de därför borde orientera sig bort från den inslagna vägen. Genom samverkande strukturer av rasism och sexism, genom en dikotomisering mellan "frigjorda västerländska kvinnor" och "förtryckta kvinnor från Mellanöstern", mellan "det civiliserade Väst" och "det primitiva Öst", kom även kvinnliga deltagares kroppar att skrivas in i ett kolonialt narrativ. Till följd av utformningen av rummet kom de inte att "smälta in" i dess konturer utan istället stoppas då de "stod ut" från dessa. Och då de av omgivningen upplevdes vara avvikande från den koloniala föreställningen om den "moderna och fria västerländska kvinnan" kom deras status i mötet med det svenska samhället att degraderas, vilket i sin tur låg till grund för kvinnliga deltagares ytterligare försvårade möjligheter att bevara en ställning som motsvarade den de innehade i ursprungslandet.

För att tala med Beverley Skeggs är brist på alternativ något av det som främst kännetecknar arbetarklassstillhörigheten (Skeggs, 1997: 255). Och med brist på alternativ på den svenska arbetsmarknaden kom vissa att få en svår ekonomisk situation. I vissa fall ledde det till att deltagare fick ansöka om bidrag för att klara sin försörjning. Att inte ha möjlighet att fullt ut försörja sig själv visade sig innebära att tvingas konfronteras med motsägelsefulla självbilder, där klassidentifikationen som medelklass kom att ställas i konflikt med den nya klasspositionen som arbetarklass. Till skillnad från följderna av klasspositionen i ursprungslandet, där vissa av deltagarna tillhålls möjligheter att utforma arbetsplatsen och arbetspremisserna efter eget tycke, innebar följderna av den nya klasspositionen att vissa av deltagarna, utan kapital att sätta emot arbetsgivares krav, såg sina möjligheter förminska till följd av arbetsgivarens utformande av rummet. Vissa deltagare fann sina kroppar begränsade av arbetsgivarens anspråkstagande, och de tvingades utstå exploatering och tuffa arbetsvillkor. I arbetarklassposition kom de att inta en ny position i klassrelationerna varför den ekonomiska strukturens verkningar också påverkade dem starkare än tidigare. Från att tidigare varit egenföretagare eller innehaft en relativt stark position gentemot arbetsgivarens anspråkstagande placerades de, i och med den nya klasspositionen, i en kroppslig situation där de behandlades som ett ting för arbetsgivarens avsikter och handlingar, och där de i istället för

att själva transcendera sin omgivning tvingades fungera som en förlängning av arbetsgivarens syften. I arbetarklasspositioner blev de i större utsträckning än tidigare föremål för konsekvenserna av kapitalismens exploateringsrelationer, där de på bekostnad av sin ekonomiska situation och sitt psykiska och fysiska välmående tvingades producera ett mervärde som endast kom arbetsgivaren till del.

Vad denna studie visar är att deltagarna upplever att de inte längre är det omgivande rummets ursprungliga koordinat i Sverige; de kan inte längre konstituera det omgivande rummet efter eget tycke. De kan därför inte heller sägas vara det omgivande rummet, de är snarare placerade *i* rum vars koordinatsystem har upphov i andra kroppars syften; de kan inte ”förlängas av världens konturer utan förminskas till följd av andra kroppars utsträckning” (Ahmed, 2011: 141). Vad deltagarna synliggör är med andra ord hur den koloniala historien ”landar” på kroppars yta och därigenom påverkar vad kroppar kan göra; ”[r]as blir på detta sätt något socialt och kroppsligt givet, eller något som vi *tar emot* av andra som ett historiskt arv” (Ahmed, 2011: 131). Och genom att ärva en kolonial historia kan vissa kroppar också sägas ärva omöjligheten att förlänga sin räckvidd. Som någonting ”osynligt” mot vilket andra kroppar framträder som annorlunda kan vitheten följaktligen sägas säkra sin dominans genom att inte verka vara någonting alls (jfr Lipsitz, 1995: 369). Genom deltagarnas upplevelser av kolonialismens verkningar i dagens Sverige, och genom kopplingen deltagarna gör mellan den koloniala ordningen och dagens rasism, menar jag att deltagarna följaktligen bryter med inte bara den tidsmässiga utan också rumsliga föreställningen mellan en dåtidens kolonialism och en nutidens Sverige (jfr de los Reyes & Mulinari, 2005: 65).

Att deltagarna upplever att deras nya positioner inneburit att de blivit föremål för andra kroppars rumsliga anspråkstagande innebär inte att de upplever sig vara placerade *i* rum på det sätt som vatten är *i* ett glas (jfr Young, 2000: 270). Ett sådant påstående skulle frånta deltagarna deras subjektstatus och agens i och motstånd mot det svenska samhällets olika maktordningar och o(jäm)likhetsskapande strukturer. Istället lyfter deltagarna genomgående hur de utifrån sina kroppsliga situationer och genom olika strategier aktivt förändrat eller ifrågasatt sina livsvillkor. Genom att sätta upp nya mål att orientera sig efter har deltagare försökt att, utifrån sina förutsättningar, utforma livet på sätt som passar dem. Deltagare har utbildat sig inom nya områden för att möjliggöra ytterligare möjligheter på den svenska arbetsmarknaden. Andra deltagare har vägrat att acceptera villkoren för att bevara sin tidigare klassposition. Med kunskap om den egna positionen inom kapitalismens rasifierade exploateringsrelationer har deltagare inte bara aktivt valt att orientera sig bort från sin tidigare klassposition för att undkomma exploateringen av invandrad arbetskraft, utan också aktivt

gjort motstånd mot den svenska arbetsmarknadens strukturella diskriminering och rasism. Deltagarna vittnar även om den kamp som de dagligen för. Att inte vara rummets ursprungliga koordinat, att inte kunna uppta rummet på samma premisser som ”svenskar”, innebär att deltagarna upplever sig behöva kämpa på ett sätt som ”svenskar” slipper. Och genom att använda utmaningarna de därav möter för att belysa det tuffa arbetet de utför använder deltagarna utmaningarna som en resurs med vilken de omdefinierar sina positioner och värdet som dessa positioner erhåller. Att ställa sig framför det svenska samhällets samverkande maktstrukturer utan erkända kapitalformer, och aktivt söka utforma det omgivande rummet efter eget tycke trots motståndet från strukturerna, är utmaningar som ligger till grund för konstituerandet av identiteter kännetecknade av stolthet, styrka och högt värde.

Avslutande ord

Det övergripande syftet med denna studie har varit att lyfta högutbildade utrikes födda svenskers röster och deras levda erfarenheter av att göra nedåtgående klassresor i Sverige. Jag har ämnat undersöka processerna genom vilka de blivit nedåtgående klassresenärer och hur deras erfarenheter av detta skapats i mötet mellan olika (o)jämlighetsskapande strukturer i det svenska samhället. Studiens forskningsfrågor var: Vilka erfarenheter upplever deltagarna som viktiga för förståelsen av deras klassresa? Hur upplever deltagarna att de hanterar den nya klasspositionen? Hur upplever deltagarna att deras erfarenheter kan förstås i relation till olika maktordningar och (o)jämlighetsskapande strukturer i samhället?

Vad denna studie visar är att deltagarnas förhållningssätt gentemot sitt ursprung och sin tidigare klassposition är centralt för deras upplevelse av den nya klasspositionen i Sverige. Många deltagare upplever att uppväxten i en medelklassfamilj innebar att de drog en skiljelinje mellan sig själva och mindre privilegierade i sin omgivning. De upplever att de som medelklass hade större makt att forma sina liv än andra och att de som en följd därav såg en annan framtid utstakad för sig själva. Deltagarna upplever att de från tidiga år fick lära sig att följa sitt hjärta och sin inre kompass, och att de därigenom också fick lära sig att inte låta sig begränsas av omgivningens förväntningar av eller krav på dem. Detta kom på många sätt att prägla deras förhållningssätt gentemot omgivningen i ursprungslandet. Med den status och de kapitalformer som följde av deras medelklassposition upplever deltagarna att de, tillsammans med föräldrarnas vägledning hemifrån, kom att tillhandahålla resurser att i stor utsträckning utforma livet på egna premisser. I förhållande till mindre privilegierade hade inte bara deltagare fler möjlighet att välja mellan olika arbeten på arbetsmarknaden, kvinnliga deltagare hade också tillträde till sociala sammanhang som för andra kvinnor var stängda.

Medelklasstillvaron i ursprungslandet upplevs dock inte har varit utan problem. Deltagarna upplever emellertid att deras medelklassposition innebar att de många gånger hade handlingsutrymme att bemöta och övervinna dessa. Vad gäller dåliga arbetsvillkor vittnar manliga deltagare om möjligheterna att utmana och förändra arbetsplatsens arbetsmetoder. Vad gäller kvinnliga deltagare visade sig möjligheterna att utmana premisserna för arbetet vara begränsade i relation till männens. I brist på möjligheter att utmana villkoren för lönearbetet fungerade istället kvinnliga deltagares ekonomiska kapital som ett skyddsnät; vid dåliga arbetsvillkor upplevde de sig ha råd att lämna in en avskedsansökan.

Till skillnad från livet i ursprungslandet upplever många deltagare att första tiden i Sverige kom att präglas av ovisshet och desorientering. I brist på insyn i hur det svenska

samhället fungerar upplever deltagarna att de var tvungna att förlita sig på andras råd och vägledning. Till följd av strukturer av rasism kom omgivningen att diskvalificera värdet på deltagarnas tidigare förvärvade utbildningar. I mötet med svenska myndigheter kom många av deltagarna att behandlas utifrån sitt utseende och sin nationella bakgrund, och till följd av föreställningar om ”svenskar” och ”invandrare” kom företrädare för myndigheterna att aktivt avråda deltagare från att fullfölja sina karriärer i Sverige. Utan insyn i den svenska arbetsmarknaden, men med vetskap om det låga värde deras utbildning erkändes i Sverige, upplevde många deltagare att de saknade alternativ till att följa myndigheternas råd och vägledning.

Till följd av statliga myndigheters och arbetsgivares diskvalificering av deltagarnas utbildningar kom deltagarna att göra nedåtgående klassresor. Medan många manliga deltagare vittnar om svårigheter att få arbete till följd av omgivningens föreställningar om ras, vittnar kvinnliga deltagare om hur samverkande strukturer av sexism och rasism försvårat deras situation på den svenska arbetsmarknaden. Vad som är gemensamt för många är att de upplever att de, till följd av att vägarna till en liknande tillvaro vad gäller klass upplevdes stängd, fick ”nöja sig” med en lägre klassposition i Sverige. I relation till den förutvarande medelklasstillvaron i ursprungslandet har den sociala positionen som arbetarklass i Sverige kännetecknats av inte bara brist på alternativ och ett kringskuret handlingsutrymme, utan också mindre respekt och status i förhållande till sin omgivning. Från att ha innehaft högkvalificerade och statusfyllda arbeten i sina ursprungsländer kom deltagarna att inneha arbeten i Sverige som inte ställde krav på högre utbildning. Från att tidigare haft handlingsutrymme att i stor utsträckning forma livet på egna premisser innebär den nya klasspositionen att de tvingats ta arbeten som präglats av exploatering, dåliga löner och slitsamma arbetsförhållanden. Med dålig lön har vissa deltagare även upplevt sig tvingade att söka socialbidrag, vilket legat till grund för känslor av att förlora sitt värde som människa.

Att deltagarna från tidiga år fick lära sig att följa sitt hjärta fungerade i vissa fall som en kompass som hjälpte dem att hantera den nya klasspositionen i Sverige. Trots att den nya klasspositionen inneburit svårigheter för deltagarna använder de svårigheterna som en strategi för att omdefiniera sin position. Genom att söka mindre kvalificerade arbeten, som på ett eller annat sätt fortfarande är relaterade till deltagarens hjärtefrågor, upplever vissa deltagare att de har kommit att följa sina ambitioner i livet. Andra deltagare har använt vägledningen hemifrån för att göra motstånd mot arbetsplatsers exploatering av invandrad arbetskraft, där de istället för att acceptera dåliga premisser för högkvalificerade arbeten finner stolthet i att arbeta med mindre kvalificerade arbeten utan lika tydliga exploateringsförhållanden. Vidare

upplever många deltagare att strukturer av rasism och omgivningens föreställningar om ras har inneburit att de kämpat på ett sätt som ”svenskar” inte behöver göra. Genom att betona hur de kämpat till följd av den nya positionen använder de positionen som sådan för att uttrycka stolthet över sig själva. Genom att betona värdet och vikten av arbetet de utför använder deltagarna sina nya arbeten för att artikulera en position som erhåller högt värde trots dess avsaknad av erkännande från omgivningen. Och på så vis kan deltagarna också sägas omdefiniera värdet på sina nya positioner i Sverige.

...

I SCB:s senaste rapport om arbetsmarknaden för högutbildade utrikes födda står att skillnaden är stor mellan andelen högutbildade utrikes födda och andelen högutbildade inrikes födda som har ett arbete som överensstämmer med sin utbildning. Ungefär hälften av de utrikes födda har detta medan åtta av tio inrikes födda har det (SCB, 2016: 7). Enligt SCB:s undersökning är avsaknad av kontakter den klart vanligaste orsaken till att högutbildade invandrade inte får de arbeten de söker inom sitt utbildningsområde. Att ha svårigheter med det svenska språket föreslås vara den näst vanligaste (SCB, 2016: 22). Vad SCB:s undersökning föreslår är med andra ord att svårigheterna för högutbildade invandrade att finna ett arbete som överensstämmer med sin utbildning går att hänvisa till individuella snarare än strukturella orsaker. Att hänvisa uppåtående klassresor, misslyckade sådana eller nedåtående förflyttningar till individuella förmågor innebär att klass alltmer skildras som individuella snarare än kollektiva problem; ”du väljer om du vill bli rik eller fattig” (Sohl & Molina, 2012: 166, 168, 171f). Klassresan som samhällligt ideal och hänvisandet av klassmässig rörlighet till människors ”individuella viljor och förmågor innebär att bortse från, eller i värsta fall dölja, maktstrukturer som skapar och cementerar kollektiv orättvisa” (Sohl & Molina, 2012:172). Vad jag funnit i denna studie är att socialt kapital har betydelse för möjligheterna att orientera sig som ny i det svenska samhället. Men istället för att lyfta den enskilda människans brist på socialt kapital eller begränsade svenskkunskaper tyder denna studie på behovet av antirasistisk vidareutbildning av statstjänstemän och förändrade attityder och vägledning från arbetsgivare och samhällliga instanser.

Möjligheten till social mobilitet uppåt i samhällshierarkin har blivit dominerande i talet om klass i Sverige (Sohl & Molina, 2012: 166). Vad denna studie synliggör är att klassresan som framgångssaga bara visar en sida av det svenska samhället. För deltagarna i denna studie har passerandet från det ena rummet till det andra inneburit en rasifieringsprocess genom vilken

de i Sverige ställts *utanför* "svenskheten". Den nedåtgående klassresan har till följd av samverkande strukturer av rasism och sexism i det svenska samhället varit en realitet för denna studies deltagare. Fokuset på klassresan som framgångssaga är med andra ord ett sätt på vilket andra tal om klass i den nyliberala samhällsordningen osynliggörs; talet om individens möjlighet till en uppåtgående klassresa eller bevarandet av en redan befintlig klassposition döljer inte bara frågan om vilka som har möjlighet till detta, utan också maktstrukturer som (re)producerar kollektiv orättvisa (jfr Sohl & Molina, 2012: 169).

Att erkänna högutbildade människors berättelser om sina nedåtgående klassresor genom migration till Sverige är "nödvändigt för att desarmera förnekandet, förringningen och osynliggörandet" av det svenska samhällets (o)jämlikhetskapande strukturer (jfr de los Reyes & Kamali, 2005: 18). År 2014 stipulerade regeringsförklaringen att arbete inte bara betyder gemenskap och tillhörighet, utan också makt att forma sitt eget liv och sin egen framtid. Vad denna studie visar är att ett arbete mot strukturer av rasism, klassförtryck och sexism måste göras innan arbete, makt och tillhörighet kan likställas. Först när diskriminerades erfarenheter erkänns som kunskapsbärande, och diskriminerade grupper ges möjlighet att själva sätta ord på sina upplevelser av samhällets diskriminerande effekter på sina levnadsvillkor, kan ett riktigt arbete mot diskriminering påbörjas. Först då kan en ljusnande bild tecknas av det svenska samhällets framtida tillstånd. Ett samhälle där ingen lämnas efter. Och ingen heller hålls tillbaka.

Att fortsätta ”häriifrån”

Eftersom diskriminerade grupper ofta är grupper vilka det talas om men som sällan ges möjlighet att föra egen talan är det viktigt att mer forskning syftar till att lyfta fram dessa gruppers egna erfarenheter och upplevelser. Denna studie har ämnat synliggöra hur högutbildade invandrades erfarenheter kan förstås i förhållande till olika maktordningar och o(jäm)likhetsskapande strukturer i samhället. Vad som framkommit i studien är att statliga myndigheter och företrädare för högskolor aktivt avråder högutbildade utrikes födda svenskar från att fullfölja karriärerna de hade i ursprungslandet. Mot denna bakgrund önskar jag se forskning som mer ingående undersöker myndighetsutövning i relation till högutbildade invandrade. Detta för att bredda kunskapen kring institutionell diskriminering i Sverige. I analysarbetet framkom att ”förorten” också hade betydelse för klassresenärernas upplevelse av den klassmässiga förflyttningen. ”Förorten” upplevdes av många som en klassmarkör som påverkade omgivningens bemötande av dem. ”Förorten” var ingenting jag behandlade i denna studie. Tidigare forskning har analyserat ”förorten” som markör för bland annat klass och ”ras”. Däremot är forskningen om klassresenärers subjektiva erfarenheter av ”förortens” inverkan på sina liv begränsad. Det behövs därför fler studier som mer ingående diskuterar den rumsliga dimensionen av nedåtgående klassresor, där fokus främst riktas på hur erfarenheter formas av, och i sin tur formar, mötet med olika bostadsområden.

Referenser

Acker, Joan

(2005) ”Tankar om klass: Några feministiska metodologiska frågor”, i Åsa Lundqvist, Karen Davies & Diana Mulinari (red.), *Att utmana vetandets gränser*. Malmö: Liber

(2006) *Class Questions. Feminist Answers*. Lanham: Rowman & Littlefield

Ahmed, Sara

(2006) *Queer Phenomenology: Orientations, Objects, Others*. Durham & London: Duke University

(2010) ”Killing Joy: Feminism and the History of Happiness”, i *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 35(3): 571-594

(2011) *Vithetens hegemoni*. Stockholm: Tankekraft

Ambjörnsson, Ronny (1988) *Den skötsamme arbetaren: Idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880-1930*. Stockholm: Carlssons

Aspers, Patrik (2011) *Etnografiska metoder: Att förstå och förklara samtiden*. Andra upplagan. Malmö: Liber

Beauvoir, Simone de (2006) *Det andra könet*. Stockholm: Norstedts

Becker, Howard S. (1996) ”The Epistemology of Qualitative Research”, i Richard Jessor, Anne Colby & Richard A. Shweder (red.), *Ethnography and Human Development: Context and Meaning in Social Inquiry*. University of Chicago Press

Bengtsson, Mattias

(2010a) ”Olika sidor av klass”, i Maria Oskarson, Mattias Bengtsson & Tomas Berglund (red.), *En fråga om klass: Levnadsförhållanden, livsstil, politik*. Malmö: Liber, s. 12-21

(2010b) ”Den svenska klasstrukturen”, i Maria Oskarson, Mattias Bengtsson & Tomas Berglund (red.), *En fråga om klass: Levnadsförhållanden, livsstil, politik*. Malmö: Liber, s. 12-21

Bengtsson, Mattias & Tomas Berglund (2010) ”Social rörlighet och klassidentifikation”, i Maria Oskarson, Mattias Bengtsson & Tomas Berglund (red.), *En fråga om klass: levnadsförhållanden, livsstil & politik*. Malmö: Liber, s. 30-41

Bettie, Julie (2014) *Women without Class*. Oakland: University of California Press

Bhavnani, Kum-Kum (2012) ”Tracing the Contours: Feminist Research and Feminist Objectivity”, i Haleh Afshar & Mary Maynard (red.), *The Dynamics of Race and Gender*. London: Taylor & Francis

Bourdieu, Pierre

- (1993) ”Distinktionen: En social kritik av omdömet”, i Donald Broady & Mikael Palme (red.), *Kultursociologiska texter*. Fjärde upplagan. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion
- (2012) ”Vad är en social klass? Om grupperns teoretiska och praktiska existens”, i *Fronesis*, 40-41: 117-133
- Brah, Avtar & Ann Phoenix (2004) ”Ain’t I a Woman? Revisiting Intersectionality”, i *Journal of International Women’s Studies* 5(3): 75-86
- Carby, Hazel V. (1997) ”White Woman Listen! Black Feminism and the Boundaries of Sisterhood”, i Heidi Safa Mirza (red.), *Black British Feminism: A Reader*. New York & London: Routledge, s. 45-53
- Charmaz, Kathy (2006) *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore & Washington DC: Sage Publications
- Collins, Patricia Hill (1989) ”The Social Construction of Black Feminist Thought”, i *Journal of Women in Culture and Society* 14(4): 745-773
- Crenshaw, Kimberlé (1991) ”Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color”, i *Stanford Law Review* 43(6): 1241-1299
- Davis, Angela Y. (1990) *Women, Culture & Politics*. New York: Vintage Books
- Davis, Kathy (2008) ”Intersectionality as Buzzword: A Sociology of Science Perspective on What Makes a Feminist Theory Successful”, i *Feminist Theory* 9(1): 67-85
- de los Reyes, Paulina & Diana Mulinari (2005) *Intersektionalitet: Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber
- de los Reyes, Paulina & Masoud Kamali (2005) ”Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering”, i Paulina de los Reyes & Masoud Kamali (red.), *Bortom Vi och Dom: Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. SOU 2005:41. Stockholm: Fritzes, s. 7-28
- de los Reyes, Paulina & Irene Molina (2005) ”Kalla mörkret natt!”, i Paulina de los Reyes, Irene Molina & Diana Mulinari (red.), *Maktens (o)lika förklädnader: Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas
- de los Reyes, Paulina (2006a) ”Välfärd, medborgarskap och diskriminering”, i Paulina de los Reyes (red.), *Om välfärdens gränser och det villkorade medborgarskapet*. SOU 2006:37. Stockholm: Fritzes, s. 7-31

- (2006b) ”Arbetslivets (o)synliga murar”, i Paulina de los Reyes (red.), *Arbetslivets (o)synliga murar*. SOU 2006:59. Stockholm: Fritzes, s. 9-33
- Denzin, Norman K. (2001) “The Reflexive Interview and a Performative Social Science”, i *Qualitative Research* 1(1): 23-46
- Edenheim, Sara (2005) ”När våldet blir en del av jaget”, i Eva Österberg & Marie Lindstedt (red.), *Kvinnor och våld: en mångtydig kulturhistoria*. Lund: Nordic Academic Press
- Elliot, Brian (1997) ”Migration, Mobility, and Social Process: Scottish Migrants in Canada”, i Daniel Bertaux & Paul Thompson (red.), *Pathways to Social Class: A Qualitative Approach to Social Mobility*. Oxford: Clarendon Press, s. 198-229
- Engels, Friedrich (2008) *Familjens, privategendomens och statens ursprung*. Stockholm: Murbruk
- Erikson, Robert & John H. Goldthorpe (1992) *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon Press
- Eyrumlu, Reza
(1992) *Turkar möter Sverige: En studie om turkisktalande elevers skolgång i Göteborg*. Helsingborg: Carlssons
(1997) *Iranier möter Sverige: Bakgrund, mottagning, anpassning och integration*. Stockholm: Carlssons
- Ferguson, Harvie (2006) *Phenomenological sociology: Experience & Insight in Modern society*. London: Sage Publications
- Firestone, Shulamith (1997) ”The Dialectics of Sex”, i Linda Nicholson (red.), *The Second Wave: A Reader in Feminist Theory*. New York & London: Routledge, s. 19-26
- Foucault, Michel (2002) *Sexualitetens historia: Band 1: Viljan att veta*. Göteborg: Daidalos
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar (1979) *Den kultiverade människan*. Göteborg: Gleerups
- Gemzöe, Lena (2002) *Feminism*. Stockholm: Bilda
- Gilje, Nils & Harald Grimen (2007) *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Tredje upplagan, andra tryckningen. Göteborg: Daidalos
- Grosz, Elizabeth (1994) *Volatile Bodies: Toward A Corporeal Feminism*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press
- Hannerz, Erik (2013) *Performing Punk: Subcultural Authentications and the Positioning of the Mainstream*. Diss. Uppsala: Uppsala Universitet
- Hall, Stuart (2013) ”The Spectacle of the ’Other’”, i Stuart Hall, Jessica Evens & Sean Nixon (red.), *Representation*. Andra upplagan. Los Angeles: Sage

- Haraway, Donna (1988) "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective", i *Feminist Studies* 14(3): 575-599
- Harding, Sandra (1993) "Rethinking Standpoint Epistemology: What Is "Strong Objectivity"?", i Linda Alcoff & Elizabeth Potter (red.), *Feminist Epistemologies*. New York: Routledge
- Hartmann, Heidi (1997) "The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union", i Linda Nicholson (red.), *The Second Wave: A Reader in Feminist Theory*. New York & London: Routledge, s. 97-122
- Heyl, Barbara Sherman (2001), "Ethnographic Interviewing", i Paul Atkinson, Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland & Lyn Lofland (red.), *The Handbook of Ethnography*. London: Sage Publications
- Hughes, John A. & Sven-Axel Månsson (1988) *Kvalitativ sociologi*. Lund: Studentlitteratur
- Hochschild, Arlie (1989) *The Second Shift*. New York: Avon Books
- Holstein, James A. & Jaber F. Gubrium (1995) "Active Interviewing", i Darin Weinberg (red.), *Qualitative Research Methods*. Oxford: Blackwell, s.112-126
- Hong Li, Jiang & Singelmann, Joachim (1998) "Gender Differences in Class Mobility: A Comparative Study of the United States, Sweden, and West Germany", i *Acta Sociologica*, 41(4): 315-333
- hooks, bell (2000) "Black Women: Shaping Feminist Theory", i Joy James & Tracey Denean Sharpley-Whiting (red.), *The Black Feminist Reader*. Oxford: Blackwell, s. 131-145
- Hosseini-Kaladjahi, Hassan (1993), *Iranians and the Swedish Labour Market*. Stockholm: Sociologiska institutionen, Stockholm universitet
- Hägerström, Jeanette (2002) "Genus, etnicitet och klass – inte det ena utan de Andra. Med utbildningsfrågor som exempel", i Jeanette Hägerström, Anita Petersson, Helena Plantin & Bereket Yebio (red.), *Mångkulturalism i praktik och teori*. Malmö: Malmö Högskola, s. 7-28
- Intemann, Kristen (2010) "25 Years of Feminist Empiricism and Standpoint Theory: Where Are We Now", i *Hypia* 25(4): 778-795
- Kvale, Steinar
(1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur
(2006) "Dominance Through Interviews and Dialogues", i *Qualitative Inquiry* 12(3): 480-500
- Lawler, Steph (1999) "'Gettin Out and Getting Away': Women's Narratives of Class Mobility", i *Feminist Review*, 63: 3-24

- Lipset, Seymour Martin & Reinhard Bendix (1959) *Social Mobility in Industrial Society*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press
- Lipsitz, George (1995) "The Possessive Investment in Whiteness: Racialized Social Democracy and the 'White' Problem in American Studies", i *American Quarterly* 47(3): 369-387
- Lorde, Audre (2007) *Sister Outsider*. Berkeley: Crossing Press
- Lucey, Helen, June Melody & Valerie Walkerdine (2003) "Uneasy Hybrids: Psychosocial Aspects of Becoming Educationally Successful for Working-Class Young Women", i *Gender and Education* 15(3): 285-299
- Lundström, Catrin (2007) *Svenska latinas: Ras, klass och kön i svenskhetens geografi*. Göteborg & Stockholm: Makadam
- Mattson, Katarina (2005) "Diskrimineringens andra ansikte: Svenskhet och 'det vita västerländska'", i Paulina de los Reyes & Masoud Kamali (red.), *Bortom Vi och Dom: Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. SOU 2005:41. Stockholm: Fritzes, s. 139-158
- Marx, Karl
(1973) *Kapitalet: Kritik av den politiska ekonomin. Tredje boken: Den politiska ekonomins totalprocess*. Lund: Bo Cavefors/Clarté
(2013) *Kapitalet: Kritik av den politiska ekonomin. Första boken: Kapitalets produktionsprocess*. Sjätte upplagan. Lund: Arkiv
- Marx, Karl & Friedrich Engels (2009) *Det kommunistiska partiets manifest*. Andra upplagan. Stockholm: Nixon
- McCall, Leslie (2005) "Intersektionalitetens komplexitet", i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 26(2-3): 31-56
- Merleau-Ponty, Maurice (1997) *Kroppens fenomenologi*. Göteborg: Daidalos
- Mohanty, Chandra Talpade (2003) *Feminism utan gränser: Avkoloniserad teori, praktiserad solidaritet*. Andra upplagan. Stockholm: Tankekraft
- Molin, Kari & Britt Ågren (1991) *Klassresan*. Malmö: Alfabeta
- Molina, Irene (2005) "Rasifiering: Ett teoretiskt perspektiv på i analysen av diskriminering i Sverige", i Paulina de los Reyes & Masoud Kamali (red.), *Bortom Vi och Dom: Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. SOU 2005:41. Stockholm: Fritzes, s. 95-112
- Mulinari, Diana (1999) "Vi tar väl kvalitativ metod – det är så lätt", i Katarina Sjöberg (red.), *Mer än kalla fakta: Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur

- Mulinari, Diana & Anders Neergaard (2004) *Den nya arbetarklassen: Rasifierade arbetares kamp inom facket*. Umeå: Boréa
- Neergaard, Anders (2006) "På tröskeln till lönearbete", i Anders Neergaard (red.), *På tröskeln till lönearbete: Diskriminering, exkludering och underordning av personer med utländsk bakgrund*. SOU 2006:60. Stockholm: Fritzes, s. 9-39
- Nyström, Anne-Sofie (2012) *Att synas och lära utan att synas lära: En studie om underprestation och privilegierade unga mäns identitetshandlingar i gymnasieskolan*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis
- Overgaard, Søren & Dan Zahavi (2008) "Phenomenological Sociology: The Subjectivity of Everyday Life" i Michael Hviid Jacobsen (red), *Sociologies of the Unnoticed*. New York: Palgrave MacMillan
- Portocarero, Lucienne (1987) *Social Mobility in Industrial Societies: Women in France and Sweden*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International
- Rezaei, Shahamak & Marco Goli (2012) "Integration eller illusion: et deviance-perspektiv", i *Sociologisk Forskning* 49(4): 305-332
- Rosengren, Karl Erik & Peter Arvidson (2002) *Sociologisk metodik*. Malmö: Liber
- Rubin, Gayle (1975) "The Traffic in Women: Notes on the "Political Economy" of sex", i Rayna R. Reiter (red.), *Toward an Anthropology of Women*. New York & London: Monthly Review Press, s. 157-210
- Schierup, Carl-Ulrik, Sven Paulson & Aleksandra Ålund (1994) "Den interna arbetsmarknaden: Etniska skiktningar och dekvänering", i Carl-Ulrik Schierup & Sven Paulson (red.), *Arbetets etniska delning: Studier från en svensk bilfabrik*. Stockholm: Carlssons
- Schierup, Carl-Ulrik
(1994) "Etnicitet och arbete: Studier från en svensk bilfabrik", i Carl-Ulrik Schierup & Sven Paulson (red.), *Arbetets etniska delning: Studier från en svensk bilfabrik*. Stockholm: Carlssons
- (2006) "Den sociala exkluderingen i Sverige: Migration, arbetsmarknad och välfärdsstat i förändring", i Paulina de los Reyes (red.), *Arbetslivets (o)synliga murar*. SOU 2006:59. Stockholm: Fritzes, s. 35-99
- Skeggs, Beverley (1997) *Att bli respektabel: Konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Daidalos

- Smith, Jonathan A., Paul Flowers & Michael Larkin (2009) *Interpretative Phenomenological Analysis*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage Publications
- Smith, Jonathan A. & Mike Osborn (2008) *Qualitative Psychology. A Practical Guide to Research Methods*. Andra upplagan. London: Sage Publications
- Sohl, Lena & Irene Molina (2012) ”Möjligheten som blivit nödvändighet: Den uppåtgående klassresans ideologiska funktion”, i *Fronesis*, 40-41: 166-176
- Sohl, Lena (2014) *Att veta sin klass: Kvinnors uppåtgående klassresor i Sverige*. Stockholm: Atlas Akademi
- Standing, Guy (2012) ”Att definiera prekariatet”, i *Fronesis*, 40-41: 189-197
- Stanley, Liz (1990) ”Feminist Praxis and the Academic Mode of Production: an Editorial Introduction”, i Liz Stanley (red.), *Feminist Praxis: Research, Theory and Epistemology in Feminist Sociology*. London & New York: Routledge
- The Combahee River Collective (1982) ”A Black Feminist Statement”, i Akasha (Gloria T.) Hull, Patricia Bell-Scott & Barbara Smith (red.), *All the Women Are White, All the Blacks are Men, But Some of Us Are Brave: Black Women's Studies*. Andra upplagan. New York: Feminist Press, s. 13-22
- Thomsson, Heléne (2010) *Reflexiva intervjuer*. Lund: Studentlitteratur
- Tornhill, Sofie & Helena Tolvhed (2008) ”Samhällsomdaningens subjekt och horisonter”, i *Fronesis*, 25-26: 8-20
- Trondman, Mats (1994) *Bilden av en klassresa: Sexton arbetarbarn på väg till och i högskolan*. Stockholm: Carlssons
- Trost, Jan (2010) *Kvalitativa intervjuer*. Fjärde upplagan. Lund: Studentlitteratur
- Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet
- Wahab, Amar (2005) ”Questioning Authority and the Politics of Representation in Social Science Research”, i *Counterpoints* 252: 29-51
- Wallace, Michele (1982) ”A Black Feminist's Search for Sisterhood”, i Akasha (Gloria T.) Hull, Patricia Bell-Scott & Barbara Smith (red.), *All the Women Are White, All the Blacks are Men, But Some of Us Are Brave: Black Women's Studies*. Andra upplagan. New York: Feminist Press, s. 5-12
- Weber, Max
(1983) *Ekonomi och samhälle: Förståelsesociologins grunder. Första boken: Sociologiska begrepp och definitioner: Ekonomi, samhällsordning och grupper*. Lund: Argos

- (1987) *Ekonomi och samhälle: Förståelsesociologins grunder. Tredje boken: Politisk sociologi*. Lund: Argos
- Wennerström, Ulla-Britt (2003) *Den kvinnliga klassresan*. Göteborg: Göteborgs Universitet
- Wolf, Diane L. (1996) "Situating Feminist Dilemmas in Fieldwork", i Diane L. Wolf (red.), *Feminist Dilemmas in Fieldwork*. Colorado: Westview Press
- Wright, Erik Olin
- (1997) *Class Counts: Comparative Studies in Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press; Paris: Maison des Sciences de l'Homme
- (2012) "Att förstå klass: Mot en integrerad analytisk metod", i *Fronesis*, 40-41: 50-63
- Yazdanpanah, Soheyla (2008) *Att upprätthålla livet. Om lågavlönade ensamstående mödrars försörjning i Sverige*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis
- Young, Iris Marion (2000) *Att kasta tjejkast: Texter om feminism och rättvisa*. Stockholm: Atlas
- Yuval-Davis, Nira (2006) "Intersectionality and Feminist Politics", i *European Journal of Women's Studies* 13(3): 193-209
- Åberg, Rune (1984) "Teorierna om arbetets degradering och arbetsmarknadens dualisering: ett försök till empirisk prövning", i *Sociologisk forskning* 21(2): 50-68
- Åström, Lissie (1986/1999) *I kvinnoled: Om kvinnors liv genom tre generationer*. Stockholm: Carlssons
- Öhlin, Mira (2010) "Samhällsklassernas utbildningshorisont – är utbildning ett fritt val?", i Maria Oskarson, Mattias Bengtsson & Tomas Berglund (red.), *En fråga om klass: levnadsförhållanden, livsstil & politik*. Malmö: Liber, s. 42-56

Övrigt material

Berge, Ursula & Katarina Lundahl, "Regeringen slösar med nyanländas kompetens", 3/3 2016, tillgänglig på <http://www.svd.se/regeringen-slosar-med-nyanlandas-kompetens/om/svenskt-flyktingmottagande>

Regeringskansliet, "Förslag om att tillfälligt begränsa möjligheten att få uppehållstillstånd i Sverige", 6/4 2016, tillgänglig på <http://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2016/04/forslag-om-att-tillfalligt-begransa-mojligheten-att-fa-uppehallstillstand-i-sverige/>,

